Âdâb-ı Muaşereti Öğreten

Hucurât Sûresi

Tefsiri

Prof. Dr. Davut Aydüz

Hucurât Sûresi
Tefsiri

Prof. Dr. Davut AYDÜZ

1962'de Çanakkale ilinin Çan ilçesine bağlı Hacılar köyünde doğdu. Biga İmam-Hatip Lisesini bitirdikten sonra 1981 yılında (Erzurum) Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesine başladı ve 1986'da mezun oldu. 1992'de Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesinde Doktorasını tamamladı. 1996 yılında Doçent ve Şubat 2002'de de Profesör oldu. Evli ve iki çocuk babası. Hâlen Sakarya Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nde Tefsir Ana bilim dalında öğretim üyesi olarak vazife yapmaktadır.

Yayınlanmış Kitapları:

Telif Kitaplar

1. İslâm İktisadında Narh, (Işık yay., 1994)
2. Kur'ân-ı Kerim'de Besinler ve Şifa, (Altınburç yay., 2006)
3. Tefsir Tarihi, Çeşitleri ve Konulu Tefsir, (Işık yay., 2000)
4. Kur'ân'a Dair İncelemeler, (Nil yay. 2000)
5. Kısa Sûrelerin (Fatiha, Duhâ-Nâs) Tefsiri, (Işık yay. 2001)
6. Kur'ân-ı Kerim'in Kalbi Yâsîn Sûresi Tefsiri, (Işık yay., 2004)
7. Tarih Boyunca Dinlerarası Diyalog, (Işık yay., 2004)
8. Hucurât Sûresi Tefsiri, (Yeni Akademi yay., 2006)
9. Kâf Sûresi Tefsiri (Yeni Akademi yay., 2007)
10. Adını (celle celâluh) Kalplere Yazmak (Selman Ünlü müstear ismiyle), (Rehber yay., 2006)
11. Bir Kutsî Dilekçe Dua (Selman Ünlü müstear ismiyle), (Rehber yay., 2005)
12. Namazı Anlayarak Kılmak, (Işık yay., 2008)
13. Âyetü'l-Kürsî ve Tefsîri, (Define yay., 2009)

Tercüme Kitaplar

1. Kur'ân'ı Anlamak ve Yaşamak (M. Mahmud Savvâf'ın Arapça eserinin tercümesi), (Çağlayan A.Ş. 1996)
2. Cevşen-i Kebîr Tercümesi, (Işık yay., 2001)
3. Çağın Devâsâ Tanığı Bediüzzaman Said Nursî (İhsan Kâsım Sâlihî'nin Arapça eserinin tercümesi), (Şahdamar yay., 2007)

Değerli ağabeylerim;
Bedrettin, Seyfettin, Mustafa ve ablam Ayşe ile
sevgili kardeşlerim Zeynep, Salim ve Hatice'ye
en içten saygı ve sevgilerimle…

Hucurât Sûresi
(Ahlâk ve Âdâb Sûresi)
Tefsiri

Prof. Dr. Davut AYDÜZ

HUCURÂT SÛRESİ TEFSİRİ

Editör
Zühdü MERCAN

Görsel Yönetmen
Engin ÇİFTÇİ

Kapak
İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni
Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN
975-6079-47-9

Yayın Numarası
42

Basım Yeri ve Yılı
Çağlayan Matbaası
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir/İZMİR
Tel: (0232) 252 20 96
Kasım 2010

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi
Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Yeni Akademi Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Cad.No: 1
34696 Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.akademiyayinlari.com

İçindekiler

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerim'in ilk inen âyetinde mutlak olarak okumayı emreden Rabbimiz, başka âyetlerde ise özellikle Kur'ân'ın okunmasını ve üzerinde derinlemesine düşünülmesini emretmektedir. Fakat Müslüman Türk halkında genellikle okuma alışkanlığı çok azdır. Değişik münasebetlerle güzel yurdumuzun farklı bölgelerinde konferans vermek için gittiğimde, merakımdan dolayı dinleyenlere genellikle şu soruyu sordum: İçinizde Kur'ân'ın tefsirini okuyan var mı? Büyük kalabalıklar içinden yalnız bir iki kişinin parmak kaldırdığını üzülerek gördüm. Soruyu biraz daha basitleştirerek, Kur'ân'ın meâlini okuyan var mı diye sordum? Bu defa parmakların sayısı artsa bile, maalesef topluluğun yüzde onunu geçmediğini gördüm. Halkımızın Kur'ân'a olan saygısına rağmen onu okumayışının değişik sebepleri ve onların kendilerine göre farklı mazeretleri olabilir. Kanaatimize göre en büyük sebeplerden birisi, biraz önce dediğimiz gibi, okuma alışkanlığımızın olmaması. Bir diğer sebep ise, özellikle tefsirlerin 5-10 cilt gibi büyük hacimli olması ve okuma alışkanlığı olmayan halkımızın gözünü korkutması. Bir başka sebep de, bir öz eleştiri olarak söylemek gerekirse, Kur'ân ile meşgul olan; imam, vâiz, müftü, İmam-Hatip ve İlâhiyat fakültesi hocaları olarak Kur'ân

okumanın önemini ve gereğini halkımıza anlatamayışımızdır. Benim bu kanaate varmam, İlahiyat Fakültesi'nde dersine girdiğim ikinci sınıf öğrencilerine, içinizde Kur'ân meâlini okuyan kaç kişi var diye sorduğumda, sınıfın sadece dörtte birinin, hatta bazı sınıflarda beşte birinin okuduğunu görmem oldu. Öğrencilere İmam-Hatipten gelmelerine rağmen niçin bugüne kadar okumadıklarını sordum, cevapları şöyle oldu: Hocam, İmam-Hatipte hocalarımız bize okumamız gerektiğini söylemediler ki!

Okunsun, anlaşılsın, sonra yaşansın ve bu yaşanılan hakikatler başkalarına da anlatılsın diye gönderilen mukaddes kitabımızı anlama adına küçük bir gayret olarak, daha önce "Kısa Sûrelerin Tefsiri"ni yaptık. Değerli okuyucularımızın ilgisine mazhar olması ve devamını istemeleri neticesinde "Kur'ân'ın Kalbi Yâsîn Sûresi"nin tefsirini yaptık. Şimdi de elinizde bulunan ve "Ahlâk ve Âdâb Sûresi" denilen "Hucurât Sûresi"nin tefsirini yaptık. Daha önceki çalışmalarımızda olduğu gibi, mümkün mertebe geniş halk kitlelerinin de istifade edebilmesi için çok ilmî olmamasına dikkat ederek, orta yolu takip etmeye çalıştık.

Çalışmamızda kaynak olarak verdiğimiz tefsirlerin dipnotta sadece isimlerini zikretmekle iktifa ettik. Yani cilt ve sayfa numaralarını vermedik. Çünkü baskıdan baskıya cilt ve sayfa numaraları değiştiği ve bulmada zorluk yaşanmaması için böyle bir yolu tercih ettik. Meraklı okuyucularımız dipnotta ismini verdiğimiz tefsir eserlerinin, Hucurât Sûresi'nin ilgili âyetlerinin tefsirine bakabilirler.

Bu âcizâne çalışmamız, birkaç kişinin bile Kur'ân'ın bir sûresini anlamalarına yardımcı olursa, bu bizim için büyük bir mutluluk vesîlesi olacaktır. Fakat bu çalışma, her halükârda son halini almış değildir. Bütün dikkatimize rağmen gözden kaçan hatalarımız ve eksiklerimiz olmuştur. Bu bakımdan siz değerli

ve dikkatli okuyucularımızdan, bir eksiklik gördükleri veya herhangi bir sorunun cevabını bulamadıkları ya da anlayamadıkları yerleri -bu çalışmayı daha mükemmel bir hale getirebilmemiz için- bize yazmalarını istirham ederim.

Çalışmamızı gözden geçirip tavsiyelerde bulunan Prof. Dr. Abdurrahman Elmalı ve Doç. Dr. İsmail Albayrak Beylere teşekkür ederim. Bu çalışmamın Kur'ân'ı anlama yolunda çaba sarfeden kimselere yardımcı olması ve Rabbimin kabul buyurması dualarımla.

Prof. Dr. Davut Aydüz
29.06.2006. Adapazarı
davutayduz@yahoo.com

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ ۚ إِنَّ اللّٰهَ
سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾ يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَرْفَعُوآ أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ
وَلاَ تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لاَ
تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِندَ رَسُولِ اللّٰهِ أُولٰئِكَ الَّذِينَ
امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى ۚ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ
مِنْ وَرَآءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ
إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْراً لَهُمْ ۚ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾ يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوآ إِنْ جَآءَكُمْ
فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوآ أَنْ تُصِيبُوا قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ
﴿٦﴾ وَاعْلَمُوآ أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِ ۚ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ
وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ ۚ أُولٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾ فَضْلاً مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً ۚ وَاللّٰهُ
عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾ وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا ۖ فَإِنْ
بَغَتْ إِحْدٰيهُمَا عَلَى الْأُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتّٰى تَفِيءَ إِلٰى أَمْرِ اللّٰهِ ۚ
فَإِنْ فَآءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا ۖ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ
تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾ يَٓا أَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسٰٓى أَنْ
يَكُونُوا خَيْراً مِنْهُمْ وَلَا نِسَٓاءٌ مِنْ نِسَٓاءٍ عَسٰى أَنْ يَكُنَّ خَيْراً مِنْهُنَّۚ
وَلَا تَلْمِزُوٓا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِۜ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ
الْإٖيمَانِۚ وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾ يَٓا أَيُّهَا الَّذٖينَ اٰمَنُوا
اجْتَنِبُوا كَثٖيراً مِنَ الظَّنِّۘ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ
بَعْضُكُمْ بَعْضاًۜ أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخٖيهِ مَيْتاً فَكَرِهْتُمُوهُۜ
وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ إِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَحٖيمٌ ﴿١٢﴾ يَٓا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ
ذَكَرٍ وَأُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَٓائِلَ لِتَعَارَفُواۜ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ
أَتْقٰيكُمْۜ إِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ خَبٖيرٌ ﴿١٣﴾ قَالَتِ الْأَعْرَابُ اٰمَنَّاۜ قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا
وَلٰكِنْ قُولُوٓا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإٖيمَانُ فٖي قُلُوبِكُمْۜ وَإِنْ تُطٖيعُوا اللّٰهَ
وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئاًۜ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحٖيمٌ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا
الْمُؤْمِنُونَ الَّذٖينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهٖ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ
وَأَنْفُسِهِمْ فٖي سَبٖيلِ اللّٰهِۜ أُولٰٓئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾ قُلْ أَتُعَلِّمُونَ اللّٰهَ
بِدٖينِكُمْۜ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِۜ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
عَلٖيمٌ ﴿١٦﴾ يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُواۜ قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْۚ بَلِ
اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدٰيكُمْ لِلْإٖيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقٖينَ ﴿١٧﴾ إِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ
غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِۜ وَاللّٰهُ بَصٖيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

HUCURÂT SÛRESİ'NİN MEÂLİ

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

1 – Ey iman edenler: Söz ve hareketlerinizde ileri gidip de Allah'ın ve Resûlü'nün önüne geçmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir.

2 – Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla da öylece konuşmayın. Yoksa siz farkında olmadan bütün emekleriniz hiçe iniverir.

3 – Peygamberin huzurunda seslerini ayarlayanlar var ya, işte Allah, içindeki takvâyı ortaya çıkarmak için onların kalplerini sınamış ve onlar bu imtihanı başarmışlardır. Onlara bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.

4 – Ama sana evinin dışından seslenenlerin ise ekserisi düşüncesiz, mâkul davranmayan kimselerdir.

5 – Eğer onlar sen kendilerinin yanına çıkıncaya kadar bekleselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Bununla beraber Allah gafurdur, rahimdir.

6 – Ey iman edenler, herhangi bir fâsık size bir haber getirecek olursa, onu iyice tahkik edin, doğruluğunu araştırın. Yoksa gerçeği bilmeyerek, birtakım kimselere karşı fenalık edip sonra yaptığınıza pişman olursunuz.

7-8 – İyi düşünün ki Allah'ın Resûlü sizin aranızda bulunmaktadır. Şâyet o birçok işte size uysaydı, haliniz yaman olurdu.

Ama Allah size imanı sevdirdi ve onu kalplerinizde güzelleştirdi; inkârdan, fâsıklıktan ve isyandan ise sizi iğrendirdi. İşte Allah'tan bir lütuf ve nimet olarak doğru yolda yürüyenler onlardır. Allah her şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

9 – Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle vuruşursa, onların aralarını bulun.

Buna rağmen biri öbürüne saldırırsa, bu saldıran tarafla, Allah'ın emrine dönünceye kadar siz de vuruşun. Döndüğü takdirde aralarını hakkaniyetle düzeltin ve hep âdil olun, çünkü Allah âdil davrananları sever.

10 – Müminler sadece kardeştirler. O halde ihtilaf eden kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki O'nun merhametine nail olasınız.

11 – Ey iman edenler! Sizden hiçbir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin. Ne mâlum? Belki alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır.

Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Belki de alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır.

Birbirinizi, (daha doğrusu kendilerinizi) karalamayın.

Birbirinize kötü lakaplar takmayın.

İman ettikten sonra insanın adının kötüye çıkması, fâsık damgası yemesi ne fena bir şeydir!

Kim tövbe etmezse işte onlar tam zalim kimselerdir.

12 – Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır.

Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Kiminiz kiminizi gıybet etmesin.

Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı?

İşte bundan hemen tiksindiniz!

Öyleyse Allah'ın azabından korkun da bu çirkin işten kendinizi koruyun. Allah tevvâbdır, rahîmdir (tövbeleri kabul eder, merhamet ve ihsanı boldur).

13 – Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık.

Birbirinizi tanıyıp sahip çıkmanız için milletlere, sülâlelere ayırdık.

Şunu unutmayın ki Allah'ın nazarında en değerli, en üstün olanınız, takvâda (Allah'ı sayıp haramlardan sakınmada) en ileri olandır.

Muhakkak ki Allah her şeyi mükemmelen bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır.

14 – Bedevîler "iman ettik" dediler. De ki: "Siz iman etmediniz, lâkin "İslâm olduk, size inkıyat ettik" deyiniz.

Zira iman henüz kalplerinize girmiş değildir.

Eğer Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederseniz, sizin emeklerinizden hiçbir şeyin mükâfatını eksiltmez. Yaptığınızı zayi etmez. Gerçekten Allah gafûr ve rahîmdir (mağfireti, merhamet ve ihsanı boldur).

15 – Müminler ancak o kimselerdir ki Allah'ı ve Resûlü'nü tasdik eder ve sonra da hiçbir şüpheye düşmezler,

Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla mücâhede ederler. İşte imanına bağlı, gerçek müminler bunlardır.

16 – De ki: "Dindarlık derecenizi siz mi Allah'a bildireceksiniz? Allah sanki bunu bilmiyor da sizin iddianıza mı bakacak?

Hâlbuki Allah bunu bildiği gibi, göklerde ve yerde ne varsa bilir. Evet, Allah her şeyi hakkıyla bilir."

17 – İslâm'a girmelerini sana minnet ediyorlar. Onlara de ki: "Müslümanlığınızı bana minnet etmeyin. Asıl size iman yolunu gösteren Allah size minnet eder, eğer iman iddianızda samimi iseniz!"

18 – Muhakkak ki Allah göklerin ve yerin gaybını bilir. Bütün bunları bilen Allah, sizin yaptığınız her şeyi de elbette görür.

HUCURÂT SÛRESİ HAKKINDA BİLGİ

Medine'de nâzil olmuştur. On sekiz âyet, 340 kelime, 1476 harftir.

Sûrenin İsmi

Peygamberimizin evi, Arapçada "hücre (çoğulu hucurât)" kelimesiyle ifade edilen dokuz odadan oluşmakta idi. 4. âyette bu kelime geçtiği için sûreye "Hucurât" denilmiştir.

Nüzûl (İniş) Zamanı

Sûredeki emir ve hükümlerin, Medine döneminin son zamanlarında nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Mesela 4. âyetle ilgili olarak müfessirler; "Temîm kabilesinden gelen heyetin, Peygamberimizin mübarek hanımlarının bulunduğu odaların arkasından Peygamberimizi yüksek sesle çağırmaları üzerine nâzil olmuştur." demektedirler. Siyer ve İslâm Târihi kitapları da bu heyetin gelişini hicrî 9. sene olarak haber vermektedirler. Ayrıca sûrenin 6. âyetinin de; Peygamberimiz tarafından zekâtlarını toplamak üzere Mustalikoğulların'a gönderilen Velîd b. Ukbe hakkında indiği birçok hadis rivâyetlerinden anlaşılmaktadır. Velîd b. Ukbe'nin de Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olduğu kesin olarak bilinmektedir.

Sûrenin İçeriği

Hucurât Sûresi; müminlerin şânına ve adına layık olan edep ve terbiye esaslarını ihtiva eder. Hattâ bazı müfessirler bu sûreye "**Ahlâk ve Âdâb Sûresi**" demişlerdir. Çünkü bu mübarek sûre, toplum hayatında Müslüman ferdin davranışlarını düzenlemeye dair ahlâkî hükümleri en yoğun tarzda kapsar. Allah'ın dinine, Resûlü'ne, O'nun yanında konuşma âdabına, dedikodulara kulak asmamaya, duyulan haberi tahkik etmeye, küskünlerin arasını bulmaya, alay ve hakaret etmemeye, sûizandan sakınmaya, gıybetten kaçınmaya, tecessüs etmemeye, yani gizli halleri araştırmamaya, ırkçılıktan kaçınmaya, ihlâsa önem vermeye dair âyetler ihtiva eder:

1. İlk beş âyette; Müslümanların Allah ve Peygamberi hakkında göz önünde bulundurup takınmaları gereken edep ve saygı anlatılmaktadır. Sahâbenin (radıyallahu anhum), Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ile konuştuklarında, O'nun yüce makamına ve şerefli mevkiine saygı göstermek için seslerini alçaltmaları gerekmektedir. Çünkü O, sıradan insanlar gibi değildir. Aksine O, Allah'ın Resûlü'dür. Müminlere gereken, O'nunla konuştukları zaman, saygı ve edeple davranmalarıdır.

2. Önemli haberlerin araştırılması, gerçek olup olmadığının soruşturulması, bu yapılmadan harekete geçilmesinin uygun olmayacağı ihtar edilmektedir. Herhangi bir kişi, topluluk veya millet hakkında bir haber alınmış ise, haberin kaynağının delilleriyle incelenmesi, haberi getiren kişi güvenilir değilse, harekete geçmeden önce haberin doğru olup olmadığının iyice incelenmesi gerektiği tavsiye edilmektedir.

3. Müslümanlardan iki grubun savaşması halinde diğer Müslümanların bu konuda tutumlarının nasıl olması gerektiği

açıklanmaktadır. Arkasından, sosyal hayatı temelinden sarsan ve Müslümanlar arasındaki ilişkileri bozup zedeleyen kötülüklerden Müslümanların sakınması gerektiğini ısrarla ve tekitle vurgulayan emirler gelmektedir.

4. Alay etmenin, birbirini kötülemenin, kötü lakaplar takmanın, kötü zanlarda bulunmanın, başkalarının durumunu ve hayatlarının gizli yönlerini araştırıp soruşturmanın, insanları arkasından çekiştirmenin -ki bunlar bizâtihî günah olan ve toplum düzenini bozan şeylerdir- haram olduğunu teker teker sayarak bildirmektedir.

5. Bütün insanlığı felakete sürükleyen, dünya çapında huzursuzluğa sebep olan ırk ve soy imtiyazlarına darbe indirmekte; millet, kabile ve ailelerin şan ve şöhretleriyle öğünmeleri, başkalarını kendilerinden aşağıda görmeleri, kendi üstünlüklerini devam ettirebilmek için diğerlerini çiğnemeleri, dünyayı zulüm ve haksızlıkla dolduran ana sebepler olarak zikredilmektedir. Yüce Allah bütün insanların bir tek asıldan yaratıldığını, millet ve kabilelere ayrılmalarının ise, övünmeleri için değil, tanışmaları için olduğunu bildirmiştir. Bir insanın diğer insanlara, takvâ ve ahlâkî değerler dışında bir üstünlüğünün olamayacağını, aksi bir iddianın sağlam bir temelinin bulunmadığını insan mantığına yerleştirmektedir.

6. İman davasının sadece dille değil; kalplerde Allah ve Resûlü'ne sağlam bir imanla, Allah'ın emirlerini uygulamaya devam etmek, ihlâs ve samimiyetle Allah yolunda canla, malla mücadele etmekle olacağı bildirilmekte ve hakikî müminlerin bu yolu seçenler olduğu anlatılmaktadır.

Kalple tasdik etmeyip sadece dilleriyle Müslüman olduklarını iddia eden, sonra da sanki Müslüman olmakla başkalarına iyilik yapıp, minnet altında bırakmış gibi davranan insanlara gelince; bu insanlar dünya hayatında Müslüman sayılabilir ve

toplum düzeni içinde kendilerine Müslümanca davranılabilir fakat Allah katında onlar asla Müslüman değillerdir.[1]

"Ey iman edenler!" Nidasının Beş Defa Tekrar Edilmesi

Yüce Allah bu sûrede beş defa, يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا "*Ey iman edenler!*" şeklinde hitap etmiştir. Her seslenişte, güzelliklerden bir güzelliğe ve faziletlerden bir fazilete irşat vardır.[2] Bu yüksek ahlâk prensiplerini maddeler halinde sunuyoruz:

1. Allah ve Resûlü'nün emirlerine boyun eğip itaat etmenin vacip oluşu ve söz, fiil ve düşünce ile Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) önüne geçilmemesinin gerekliliği:

Ey iman edenler: Söz ve hareketlerinizde ileri gidip de Allah'ın ve Resûlü'nün önüne geçmeyin.

2. Peygamber Efendimize ve O'nun makamına saygı gösterilmesi:

Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla da öylece konuşmayın.

3. Önemli haberleri araştırmanın gerekliliği:

Ey iman edenler, herhangi bir fâsık size bir haber getirecek olursa, onu iyice tahkik edin, doğruluğunu araştırın.

4. İnsanlarla alay etmenin yasaklanması:

Ey iman edenler! Sizden hiçbir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin.

5. Mahrem durumları araştırma, gıybet ve sûizannın yasaklanması:

1 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
2 Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*.

Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır.

Önceki Sûre ile Münâsebeti

Hucurât Sûresi'nden önceki Fetih Sûresi'nin son kısmı, Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) yanındaki ashâbının ahlâk ve terbiyesinden bahsederek sona ermiştir. Bu sûre ise müminlerin iyilik ve refahını artıracak olan güzelliklerden söz etmekte, Allah ve Resûlü'ne karşı uyulması gereken âdâbın öğretilmesiyle başlamaktadır. Önceki sûre müminlerle kâfirler arasında dış ilişkilerle ilgili yol göstermeleri de ihtivâ ettiği halde, bu sûre yalnız müminler arasında iç münasebetler yönünden eğitim, öğretim ve nizamı haber vermektedir. Onun için önceki sûrelerde kâfirler ile savaş konu edildiği halde burada, müminler arası anlaşmazlıklar ve kargaşalar zikredilmektedir. Netice olarak bu sûre bize özellikle şunu gösteriyor ki; herhangi bir fetihten sonra en önce dikkat edilmesi gereken husus, iç düzenlemelere dikkat etmek ve fethedilen yeni memleket halkının İslâm'ın feyiz ve bereketinden istifade etmeleri için itaat ve terbiyelerine özen gösterme meseleleridir.[3]

Sûrelerin Tertibi İçerisindeki Yeri

Kur'ân-ı Kerim'in sûreleri, uzunluklarına göre şöyle tasnif edilirler:

Fâtiha Sûresi'nden sonra gelen 7 uzun sûreye "es-Seb'u't-Tıvâl" denir. Âyetleri yüzden fazla veya buna yakın olan sûrelere "el-Miûn", âyetleri yüzden az olan sûrelere "Mesânî", daha sonra kısa ve besmeleli fâsılalar çok olan sûreler vardır ki, bunlara da

---

3 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili.*

"el-Mufassal" denir.[4] Bu mufassal sûreler de kendi aralarında şu şekilde kısımlara ayrılırlar:

Hucurât Sûresi'nden, Bürûc Sûresi'ne kadar olan sûrelere "Tıvâl-i mufassal", oradan da Beyyine Sûresi'ne kadar olan sûrelere "Evsât-ı mufassal", bundan sonraki sûrelere ise "Kısar-ı mufassal" denilir. Fıkıh kitaplarında açıklandığı üzere sabah ve öğle namazlarının farzlarında "Tıval-i mufassal", ikindi ve yatsıda "Evsat-ı mufassal", akşamda "Kısar-ı mufassal" okumak güzel görülmüştür. Yani zarûret hâli müstesna olmak üzere bu namazlarda bu sûreler miktarınca okumak sünnet, her rekâtta bunlardan tam bir sûre okumak müstahsendir.

4 İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, Ankara 1991, s. 58.

ALLAH VE RESÛLÜNÜN ÖNÜNE GEÇMEME

بِسْــــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾

Rahmân ve Rahîm Allah'ın Adıyla

1 – *Ey iman edenler: Söz ve hareketlerinizde ileri gidip de Allah'ın ve Resûlü'nün önüne geçmeyin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir.*

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا *Ey iman edenler!* Hitabın böyle bir nidâ ile başlaması, âyete muhatap olanların (okuyan veya dinleyenlerin) gelecek sözün önemini kavramları ve onu dikkat ve özenle dinlenmeleri gereğini hatırlatır. İman özelliği ile sıfatlandırmak, sevinç ve neşe vermek ve imanın, o söylenecek sözün gereğini yerine getirmeye yönelttiğini ve aksini yapmaya engel olduğunu, bütün o özelliğe sahip olanlara ilan eder. Yani Ey iman şerefi ile mutlu olan kimseler! Haberiniz olsun, o imanın, dikkat ve özenle dinleyip tutmayı gerektirdiğine dair önemli bir tebliğ yapılıyor, şöyle ki:

لاَ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللهِ وَرَسُولِه *Söz ve hareketlerinizde ileri gidip de Allah'ın ve Resûlü'nün önüne geçmeyin.*

لاَ تُقَدِّمُوا *Lâ tükaddimû*: "Önüne geçmeyin" şeklinde meâl verdiğimiz bu ifadeyi; bu kelime üzerindeki diğer kıraatleri ve yapılan bazı yorumları da kapsayacak şekilde "Allah'ın ve Resûlü'nün önüne geçmeyin, başkalarını ve başka şeyleri de Onların önüne geçirmeyin." şeklinde anlamak yerinde olacaktır.

TAKDİM: Bu ifadede yer alan takdim: Bir şeyi diğerinin önüne, üzerine geçirmek demektir. Allah'ın ve Resûlü'nün önüne geçmek denilen fiili yapmayın, şunu veya bunu takdim, yani öne geçirmeği ifade edebilecek hiçbir fiili yapmayın demektir.

İkinci bir mana da: 'Hiçbir şeyi, hiçbir emri, ne kendinizi ne başkasını asla öne geçirmeyiniz. Allah ve Resûlü'nün emri ve hükmünü gözetmeden hiçbir emri kestirip atmayınız', demek olup Kitap ve Sünnet'in ahkâmını göz önüne almaksızın acele veya baskı ile bir işe kalkışmaktan menetmektir.

Bazı tefsirciler de demişlerdir ki, burada mananın aslı Resûlullah'ın önüne geçmeyin, demektir. Allah'ın isminin zikredilmesi yalnız ta'zîm ve Resûlullah'ın Allah yanında yüksek şerefini ve yüce özelliğini bildirmek içindir. Nitekim bundan sonraki âyetler yalnız Peygamberimiz hakkındadır. Buna göre mânâ şöyle olur: Allah'ın Resûlü'nün önüne geçmeyin, çünkü O'nun Allah'a yakınlığı vardır. O hep Allah'ın huzurundadır, O'nun önüne geçmek Allah'ın huzurunda cüretkârlıkta bulunmaktır.[5]

Resûl kelimesinin zikredilmesinin bir diğer hikmeti de; O'nun, dinin tebliği yanında, dini açıklama, uygulama ve vahye dayalı olarak dini tamamlamadaki önemli rolüne işaret etmekte; Resûl'e itaatin de dolaylı olarak Allah'a itaat mânasına geldiği

---

5 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili.*

gerçeğinin altını çizmektedir. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) zamanında, O'nun yanında bulunan müminler, hem irade ve kararda, hem de fiil ve davranışta O'nun önüne geçmemek, O'nu beklemek, gözetmek, peşinden gitmek, izni ile hareket etmek durumundadırlar. O'nun bulunmadığı yer ve zamanlarda "öne geçmemek ve geçirmemek", dine aykırı bir karar vermemek, bir şey yapmamak mânâsına gelmektedir.

"Allah ve Resûlü'nün önüne geçmeyin, geçirmeyin" âyeti; "önemi ve değeri ne olursa olsun kişinin -kendi nefsi dâhil- hiçbir kimsenin irade ve rızasını, Allah ve Resûlü'nün irade ve rızasının önüne geçirmemesi, onu buna tercih etmemesi, önceliği ilâhî irâde ve rızaya vermesi" anlamına da gelmektedir.[6]

Bu âyetlerde Peygamberimize (sallallahu aleyhi ve sellem) saygının, O'nun emir ve yasaklarına uymanın önemi belirtilmektedir. "Allah ve Elçisinin önüne geçmeyin", yani Allah ve Elçisi bir konuda hüküm beyan etmeden önce siz o konu hakkında hüküm vermeyin. Peygamberiniz (sallallahu aleyhi ve sellem) bir şey demeden veya yapmadan siz söylemeyin ve yapmayın demektir. Böylece bu âyet; Allah'a ve O'nun Peygamberine karşı takınılması gereken edebi bildirmektedir. Biraz sonra zikredeceğimiz sebeb-i nüzûl rivâyetlerini bir tarafa bırakacak olursak; büyük ihtimalle Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) huzurunda bir mesele görüşülmüş veya bir olayın hükmü sorulmuş ve henüz Peygamberimiz cevap vermeden önce bazı kimseler konu hakkında fikir beyan etmişlerdir. Edebe aykırı olan bu davranışı Allah yasaklamıştır.

Bu âyete göre mümin, karşı karşıya kaldığı meselelerde Allah'ın ve elçisinin bir hükmünün bulunup bulunmadığını araştırmak ve ona uymakla yükümlüdür.

---

6 Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'ân Yolu*.

Sebeb-i Nüzûl

Bu âyetin sebeb-i nüzûlüne dâir birkaç rivâyet vardır:

1- Beni Temîm kabilesinden Resûlullah'a bir heyet gelmişti. Hz. Ebû Bekir (radıyallahu anh) Ka'ka b. Ma'bed'i onlara emir (idareci) yap dedi. Hz. Ömer (radıyallahu anh) ise Allah Resûlüne, Akra b. Hâbis'i emir yap dedi. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir: "Sırf bana muhâlefet etmek istedin", dedi. Hz. Ömer de: "Hayır sana muhalefet etmek istemedim" dedi ve sonra münakaşa ettiler, sesleri yükseldi de bu sebeple يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيِ اللهِ وَرَسُولِه "Ey iman edenler! Allah ve Resûlü'nün önüne geçmeyin." âyeti nazil oldu.[7] Fakat yine Buhârî'nin ve diğerlerinin rivâyetlerine göre bu münakaşa bundan sonraki âyetin nüzulüne sebep olmuştur.

2- Bazı kimseler kurban bayramı günü Resûlullah'tan önce kurban kesmişlerdi. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara yeniden kesmelerini emretti. Bunun üzerine bu âyet indirildi. Keşşâf'ın nakline göre ise Kurbanı bayram namazından önce kesmişlerdi ve bu âyet nazil oldu. Resûlullah da onlara başka bir kurban keserek iade etmelerini emir buyurdu.[8]

3- Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'ye hicret ettikten sonra kendisine uzak yerlerden heyetler geliyordu. Bunlar pek çok meseleleri soruyorlar, çok konuşuyorlardı. Bu âyetle, Resûlullah konuşmaya başlamadan önce söze, meseleye başlamaktan men edildiler.[9]

4. Bazı kimseler oruç ayı girmeden bu ayı oruçla karşılamak için Peygamberimizden (sallallahu aleyhi ve sellem) önce oruca başladılar da, Yüce Allah bu âyeti indirdi.[10]

---

7 Buhârî, *Tefsiru Sûreti Hucurat/1*; Tirmizi, *Tefsir Hucurat*; Vâhidî, *Esbab-ı Nüzul*, s. 385.

8 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*.

9 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*.

10 Suyûtî, *Lübâbu'n-Nukul*, s.195.

Bu rivâyetlerin hepsi de sahih olabilir ve âyetteki genel buyruğun kapsamına girer. Hangisinin âyetin inmesine esas sebep teşkil ettiğini ise en iyi bilen yüce Allah'tır. Herhangi bir sebep olmaksızın da inmiş olabilir. (Doğrusunu en iyi bilen Allah'tır.)

Bu âyet indikten sonra, Resûlullah'a dışarıdan bir topluluk geldiği vakit nasıl selam vereceklerini öğretmek üzere Hz. Ebû Bekir onlara bir adam gönderir ve Resûlullah'ın huzurunda sükûnet ve vakar üzere bulunmalarını isterdi.[11] Hz. Ömer de, Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisinden sormadıkça ona bir şey söylemezmiş.[12]

Bazıları *Allah ve Resûlü'nün önüne geçmeyi*; -sebeb-i nüzûl rivâyetlerinde de gördüğümüz gibi- özel örneklerle tefsir etmişlerse de, âyetten görünürde anlaşılan, gerek söz ve gerek fiil olmak üzere şunların hepsine şâmil olmasıdır:

– Resûlullah'ın meclisinde bir soru sorulduğu zaman O'ndan önce cevaba kalkışmayın,

– Allah ve Resûlü'nden önce, dininizin hükümlerinden herhangi bir hususta hüküm vermeyin.[13]

– Size emrettiği hususlarda Allah'ın emrine muhalefetten sakının,

– Yolda giderken bir izin, işaret veya ihtiyaç olmaksızın önünde yürümeyin,

– Sofrada O'ndan önce yemeye başlamayın ve O'ndan önce kalkmayın.

Resûlullah'ın huzurunda birisi imam yapılıp namaz kılınacak olsa, O'nun izni olmaksızın o namaz sahih olmaz.

Öyleyse; Allah'ı Rab ve Peygamberi'ni rehber ve doğru yolu

---

11 Ebû Hayyân, *Bahru'l-Muhît*.
12 Buhârî, *Tefsîru Sûreti Hucurat/1*
13 İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*.

gösterici olarak kabul eden bir mümin, bu inancında doğru ve samimi ise; muâmelât ve hareketlerinde kendi mülâhazalarına göre kararlar alamaz, Allah'ın ve Resûlü'nün bir buyruğu olup olmadığını ve varsa ne olduğunu araştırıp öğrenmeden kendi kendine fikirler ve görüşler ileri süremez. Ayrıca bu durum, onların sadece şahsî işlerine münhasır kılınmamıştır. Bilakis onların her çeşit sosyal ilişkilerine de şâmil olmaktadır. Bu, imanın ilk ve temel şartıdır. Âyetteki hitap da, bütün müminlere yöneliktir. Bunu nesheden (hükmünü ortadan kaldıran) başka bir hüküm inmediğine göre, hükmü kıyamete kadar geçerlidir.

"*Allah ve Resûlü'nün önüne geçilmemesi*" emri, Ahzâb Sûresi'ndeki şu âyetle açıklığa kavuşmaktadır: "*Allah ve Resûlü herhangi bir meselede hüküm bildirdikten sonra, hiçbir erkek veya kadın müminin, o konuda başka bir tercihte bulunma hakları yoktur. Kim Allah'a ve elçisine isyan ederse besbelli bir sapıklığa düşmüş olur.*" (Ahzâb, 33/36)

Resûlullah'ın Vefatından Sonraki Durum

Resûlullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) hayatta iken Kitap ve Sünnet'te yer alan hükümler, emirler ve tavsiyeler O'ndan öğreniliyordu. Allah ve Resûlü bir konu hakkında bir hüküm ortaya koymadıkça, başkasının hüküm beyân etmesi asla caiz kabul edilmemiştir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) vefatından sonra ise, müminler bu iki esas kaynağa bağlı kalmakla emrolunmuşlardır. Ortaya çıkacak yeni meselelerin çözümünü yine bu iki kaynakta aramaları; bulamadıkları takdirde içtihat düzeyinde icmâ ve kıyasa yönelmeleri her zaman geçerli bir kural olarak belirlenmiştir.

Nitekim Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Hz. Muâz b. Cebel'i (radıyallahu anh) Yemen'e görevli olarak gönderdiğinde, aralarında şu târihî konuşma geçmiştir:

Efendimiz kendisine "Ey Muâz! Neye göre hüküm vereceksin?" dedi Muâz: "Allah'ın Kitabı'na göre" diye cevap verdi.

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): "Allah'ın Kitabı'nda herhangi bir konuda hüküm bulamazsan neye müracaat edeceksin?" diye sordu. Muâz: "Allah'ın Resûlü'nün Sünneti'ne müracaat ederim." dedi. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem): "Onda da bulamazsan?" diye sordu. Muâz: "O zaman ben kendim içtihat ederim." dedi. Bunun üzerine Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) onun göğsüne elini koyarak: "Peygamber'in temsilcisine Peygamber'in sevdiği yolu benimseten Allah'a hamd olsun."[14] buyurdu. Allah'ın Kitabı'nı ve Peygamberin Sünneti'ni kendi karar ve kanaatlerinin üstünde tutmak, daha doğru karar verebilmek için her şeyden önce onlara müracaat etmek samîmî Müslüman ile samîmî olmayan Müslüman arasındaki ayırıcı farktır.

Bunun için Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ümmetine şunu da tavsiye etmiştir: "Size iki şey bırakıyorum ki, onlara sımsıkı sarıldığınız takdirde ebediyen sapıtmazsınız: Allah'ın kitabı ve Peygamberinin sünneti."[15] Buradaki son ifade, bazı rivâyetlerde sadece "Allah'ın kitabını"[16] şeklinde; bazılarında ise "Allah'ın kitabını ve ehl-i beytimi"[17] şeklindedir.

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bu iki ana kaynağı tavsiye ederken, Muâz hadîsinde açıklandığı üzere, bunlarda bir hükme rastlanmazsa, kıyas ve ictihad yolunun seçileceğine işaret etmiş bulunuyor.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ *Allah'a karşı gelmekten sakının.* Gerek yapacağınız ve gerek sakınacağınız her hususta, her söz ve fiilde ileri gitmekte Allah'ın gazabından korkup emrine uyup korunun.

إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ Çünkü *Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir.*

---

14 Ebû Dâvud, *Akdiye*, 1; Tirmizî, *Ahkâm*, 3.
15 İmam Mâlik, *Muvattâ*, *Kader* 3.
16 Müslim, *Hac* 147; Ebû Davud, *Menâsik* 57.
17 Tirmizi, *Menâkıb* 32.

Yani bütün söylediklerinizi işitir, yaptıklarınızı bilir, ona göre mükâfât veya ceza verir.

Âyetin sonunda "*Allah'a karşı gelmekten sakının, çünkü Allah her şeyi hakkıyla işitir ve bilir*." buyurulması; yani 'eğer Allah ve Peygamberini önemsemeyip kendi kendinize hüküm verir ve rastgele görüşlerinizi, Allah'ın ve Peygamberi'nin emirlerinin üstünde tutarsanız biliniz ki bütün sözlerinizi duyan ve niyetlerinizi bilen Allah'la karşılaşacaksınız' hakikatine dikkat çekmektedir.

Âyetin Edebî Yönü

"*Allah ve Resûlü'nün önüne geçmeyin*" âyetinde istiâre-i temsîliyye vardır. Yani Yüce Allah, müminlerin, Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) huzurunda görüş açıklama ve karar verme hususundaki hallerini, bazı insanların önüne geçerek yürüdüğü büyük bir kralın haline benzetti. Hâlbuki edep, onların kralın önünde değil de, arkasında yürümelerini gerektirir. Bu benzetme istiâre-i temsîliyye yoluyla yapılmıştır.

Âyetten Çıkan Hükümler

1. Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) huzurunda bir konu üzerinde görüşülüp konuşulurken, Peygamberimizden önce bir fikir ve görüş beyân etmeyin. Her hususta O'na uyun, O'nun arkasından gidin.

2. Kitap ve Sünnet'e aykırı söz söylemeyin, hüküm vermeyin.

3. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) huzurunda fetva vermekte acele etmeyin; Allah'ın O'nun kalbi ve dili üzerine indireceği hükmü bekleyin.

4. "Şu ve bu hususta ilâhî emirler inseydi.." diyerek acele etmeyin. Peygamberimizin verdiği bilgiyle yetinin.[18]

---

18 Taberî, *Câmiu'l-Beyân*.

PEYGAMBERİMİZİN
(sallallahu aleyhi ve sellem)
YANINDA YÜKSEK SESLE KONUŞMAMA

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَرْفَعُوٓا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلاَ
تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ
وَأَنْتُمْ لاَ تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾

2 – *Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinizle yüksek sesle konuştuğunuz gibi onunla da öylece konuşmayın. Yoksa siz farkında olmadan bütün emekleriniz hiçe iniverir.*

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا *Ey iman edenler!* nidâsı birinci âyette geçmişken bu âyette de tekrar edilmesi, aynı şekilde bu âyette söylenecek şeylerin dikkatle dinlenmesi gerektiğine tenbihtir. Birinci âyette söz ve fiilde ileri gitmek yasaklandığı gibi bunda da sözün niteliğinde yani söyleyişte aşırı gitmek yasaklanıyor. Şöyle ki:

لاَ تَرْفَعُوٓا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ *Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin*, diğer bir ifadeyle; seslerinizi peygamberin sesinin vardığı sınırdan ileri geçirmeyin.

وَلاَ تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ *Birbirinizle yüksek sesle*

konuştuğunuz gibi O'nunla da öylece konuşmayın, yani kendi akranlarınızla konuştuğunuz gibi konuşmayın.

Söz, karar ve davranışta Allah ve Resûlü'nün iradelerini aşmamak, onların rızalarının dışına çıkmamak gerektiği birinci âyette bildirilmişti. Buna nispetle daha hafif bir ihlal ve kusur teşkil eden bu iki davranışın da çirkinliği bu âyette ifade edilmekte ve ikinci bir edep öğretilmektedir:

1. Peygamberimizin yanında O'nunla veya başkalarıyla konuşurken, O'nun sesini bastıracak kadar yüksek bir sesle konuşmamak.

2. O'nunla konuşurken, sıradan bir kimse ile konuşur gibi bağırıp çağırarak konuşmamak.

İslâm'dan önce Araplar bu gibi inceliklere riâyet etmezler, ilâhî bir dinin eğitiminden geçmedikleri için bir peygambere nasıl davranılacağını da bilmezlerdi. Âyetler hem onlara edep dersi vermekte, hem de daha sonra gelecek olan müminlere, vefatından sonra da olsa Peygamberlerine karşı besleyecekleri saygı ve sevgi konusunda örnekli açıklama yapmaktadır.[19] Çünkü Efendimiz'in (sallallahu aleyhi ve sellem) huzuru, şüphesiz ki edep, terbiye, nezaket, vakar, ciddiyet, sevgi ve saygı makamıdır. Çünkü O, Allah'ın elçisidir ve âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir. O'na saygı, dolayısıyla Allah'a saygıyı ifade eder. O'na hürmetsizlik de, Allah'a hürmetsizlik sayılır.

أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لاَ تَشْعُرُونَ *Yoksa siz farkında olmadan bütün emekleriniz hiçe iniverir*. Çünkü Peygamber'e saygısızlığa ve sıkıntıya sebep olan şeyler küfre varabilir; küfür ise amelleri bozar, boşa çıkarır. "*Kim imanı inkâr ederse bütün yaptığı işler boşa gider ve o, âhirette de ziyana uğrayanlardan olur*." (Maide, 5/5)

Burada وَأَنتُمْ لاَ تَشْعُرُونَ "*siz farkında olmadan*" kaydıyla şu anlaşılır ki; yasaklanan sesi yükseltmekten maksat, yalnız hafife

---

19 Hayrettin Karaman.., *Kur'ân Yolu.*

almak ve saygısızlık kastiyle olanlar değildir. Çünkü o mümin-lerden çıkması mümkün olmayan açık bir küfürdür. Fakat açık küfür olmamakla beraber, dolayısıyla ona varan ve küfür zanne-dilen haller de vardır. Bazı fiiller vardır ki küfür kastiyle yapıl-masalar bile küfür tehlikesini içinde bulundururlar. Peygambere sıkıntı işte bu şekilde olur.[20]

Bu âyet inince Sâbit b. Kays b. Şemmâs (radıyallahu anh) evinde oturmuş "Ben cehennemliklerdenim." diyerek kendini hapsetmişti.[21] Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) Sa'd b. Muâz'a: 'Sâbit ne halde, rahatsız mı?' diye sordu, Sa'd da; 'o benim komşumdur, rahatsızlığını bilmiyorum' dedi ve gitti sor-du. Sâbit dedi ki: "Bu âyet indirildi, hâlbuki bilirsiniz ben sizin en yüksek seslinizim, demek ki ben cehennemliklerdenim." Sa'd bunu Peygamberimize söyledi. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), 'hayır o cennetliklerdendir' buyurdu.[22]

Diğer bir rivâyette de Resûlullah haber gönderip getirtti ve sordu. O da cevâben: "Ya Resûlallah! Allah Teâlâ sana bu âyeti indirdi, benim ise sesim yüksek, korkarım amelim yok olur." dedi. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Hayır sen hayır ile yaşayacak, hayır ile öleceksin." Bazı rivâyetlere göre Resûlullah ona: "Râzı olmaz mısın, Allah'a hamd ederek yaşayasın, şehit ola-rak öldürülesin ve Cennet'e giresin!" buyurdu, o da: "Râzıyım ve artık sesimi peygamberin sesinin üstüne yükseltmem." dedi.[23]

Allah Resûlü'nün yanında sesin yükseltilmemesi, Peygam-berimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) meclisinde oturanlara ve O'nun emrinde ve hizmetinde bulunanlara öğretilen bir davranış şeklidir. Bu âyetin iniş sebebi de, Peygamberimizle (sallallahu aleyhi ve sellem) ilişkide bulunan ve O'nunla sohbet edenlere, O'na hürmet etme

---

20 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*.

21 Buhârî, *Tefsiru Sûreti Hucurat/1*; Müslim, *İman*, 187.

22 Buhârî, *Tefsiru Sûreti Hucurât/1*; Müslim, *İman*, 187.

23 Hâkim, *el-Müstedrek*, 3/234-235; Taberî, *Câmiu'l-Beyân*.

konusunda son derece dikkat etmeleri gerektiğini anlatmak içindir. Hiç kimsenin sesi O yüce Peygamberin sesinden daha yüksek ve fazla olmamalıdır. Peygamberimizle konuşurken rast gele birisiyle veya kendi seviyelerindeki biriyle konuşulmadığı unutulmamalıdır.

Ayrıca sahabe efendilerimiz O'na hitap ederken, birbirlerine hitap ettikleri gibi "Ey Muhammed" diyerek ismiyle hitap etmemeli, yüceltmek ve O'na karşı edepli olmak için, "Ey Allah'ın nebisi! Ey Allah'ın Resûlü!" demelidirler. Çünkü Kur'ân'da Yüce Allah bile O'na, diğer peygamberlere hitap ettiği gibi ismiyle yani "Yâ Muhammed" diye değil, "Ey Resûl, Ey Nebî" şeklinde hitap etmiştir. Her ne kadar âyette öğretilen bu edep ve terbiye, Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) devrinde bulunan insanlara Peygamberimizle konuşma üslûbunu öğretse de, daha sonra gelen insanlar da Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) mübarek adı anıldığında veya O'nun bir buyruğu anlatıldığında, yahut hadisleri okunduğunda aynı edebi göstermeli, sükûnetle dinleyip gereklerini uygulamalıdırlar.

O'ndan bahsederken de sadece "peygamber" veya "Hz. Peygamber" demek doğru değildir. Mümkünse her defasında değişik bir sıfatıyla O'ndan bahsetmek gerekir: Allah Resûlü, Resûlullah, Efendiler Efendisi, Peygamberler Sultanı, Fahr-ı Kâinât Efendimiz, Sevgili Peygamberimiz, Resûl-i Ekrem vs. Bu sıfatların sonunda da salât u selâm okumaya gayret etmelidir.

Bütün bu söylediklerimizin yanı sıra âyetten şöyle bir mânâ da anlaşılabilir: İnsanların, kendilerinden büyük kişilerle konuşurken nasıl hareket etmeleri gerektiği de açıklanmaktadır. Bir mümin; hürmete lâyık, mânevî değerlere sahip büyük zatların önünde, kendi arkadaşlarına veya sıradan insanlara davrandığı gibi davranmamalıdır.

Bu âyetten, Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) konumunun ne kadar mühim ve yüce olduğu anlaşılmaktadır. Makamı ne kadar yüksek olursa olsun, Peygamber Efendimizin

(sallallahu aleyhi ve sellem) dışında bir kimseye yapılan hürmetsizlik, Allah katında "küfür" olarak kabul edilmez. Böyle bir davranış en fazla bir kabalık, bir saygısızlık addedilir. Fakat Peygamberimize karşı yapılan bir saygısızlık, kişinin ömrü boyunca yaptığı hayırlı amelleri zâyi edecek kadar büyük bir günahtır. Çünkü Allah'ın Elçisine (sallallahu aleyhi ve sellem) gösterilecek hürmet, O'nu Peygamber olarak gönderen Allah'a hürmet etmek, yine O'na hürmette kusur etmek, Allah'a hürmette kusur etmek demektir.[24]

Sesi Yükseltmek

Sesi yükseltmek ya da bağırmaktan maksat hafife almak ve küçümsemek kastı ile sesin yükseltilmesi değildir. Çünkü böyle bir davranış küfürdür. Hâlbuki âyette bu yasaklamaya muhatap olanlar ise müminlerdir ve onlardan böyle bir şey beklenmez. Dolayısıyla burada maksat bizâtihî sesin kendisidir. Büyük şahsiyetlere karşı saygı ve onlara karşı gösterilmesi gereken ta'zime uygun düşmeyen yüksek tonlu sesin kendisidir. Bundan dolayı kişi sesini kısmaya çalışarak emrolunduğu saygı ve ihtiramı açıkça ortaya koyacak bir sınıra çekmelidir.

Büyük müfessir Râzî'ye göre sesi, Peygamber'in sesinin üstüne çıkarmak, O'nun huzurunda çok konuşmak şeklinde de anlaşılabilir. Çünkü bir kimse konuşuyorsa (sesi çıkıyorsa) diğeri susuyor ve dinliyor demektir. Allah Resûlü'nün yanında olabildiğince az konuşmak ve çok dinlemek gerekir; çünkü hayırlı olan O'nun konuşmasıdır.[25] Bazı ilim adamları da, âlimlerin meclislerinde -onların şereflerinin üstünlüğüne işaret olmak üzere- sesi yükseltmeyi mekruh kabul etmişlerdir. Birinci âyetten hareketle de, onların önünden yürünmemesi gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü onlar peygamberlerin mirasçılarıdır.[26]

---

24 Mevdûdi, *Tefhîmu'l-Kur'ân*.
25 Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*.
26 İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz*; Kurtubi, *el-Câmi li-Ahkami'l-Kur'ân*.

Peygamberimizin Vefâtından Sonra ve Kabrinin Yanında Sesi Yükseltme

İmam Mâlik ve bazı ilim adamlarına göre: Âyetin hükmü kıyamete kadar bâkîdir. O bakımdan Ravza-i Muttahhara'da[27] bulunan bir kimsenin o yüce huzurda yüksek sesle konuşması caiz değildir. Nitekim devrin halîfesi, yanında İmam Mâlik bulunduğu halde Ravza-i Muttahhara'yı ziyaret ederken yüksek sesle konuşuyordu. İmam Mâlik'in onun bu saygısızlığına dayanamadığı ve tefsirini yaptığımız bu âyeti okuyarak halîfeyi uyardığı, Resûlullah'ın manevî huzurunda saygılı olmaya davet ettiği pek meşhur bir olaydır.

O halde dün olduğu gibi, bugün ve yarın da, yarından sonra da Ravza-i Muttahhara'da ve hadîs-i şerif okunan meclislerde yüksek sesle konuşulmaz, Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) saygı gösterilir. Aksi halde, Kur'ân'ın anlatımıyla, "*Sonra farkına varmayarak amelleriniz boşa gidebilir.*" meâlindeki ilâhî uyarıya muhatap olma durumu ortaya çıkar.

Kâdî Ebû Bekir İbnu'l-Arabî şöyle demiştir: Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) saygınlığı hayatta iken nasılsa, vefatından sonra da öyledir. Vefatından sonra O'ndan nakledilen sözler derece itibariyle O'ndan lafız olarak işitilen sözleri gibidir. O'nun sözleri okunduğu zaman orada bulunan herkesin sesini ondan daha fazla yükseltmemesi, ondan yüz çevirmemesi icab eder. Bizzat o sözü lafız olarak söylemesi esnasında O'nun meclisindeymiş gibi davranması gerekir. Şânı yüce Allah sözü edilen bu saygının çağlar boyunca devam edeceğine: "*Kur'ân okunduğu zaman onu dinleyin ve susun...*" (Araf, 7/204) buyruğu ile dikkatimizi çekmektedir. Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) sözü de zaten vahyin bir parçasıdır. Açıklaması fıkıh kitaplarında yer alan birtakım istisnalar dışında, Kur'ân-ı Kerim'in hikmeti gibi O'nun sözünün de hikmetleri vardır.[28]

---

27 Ravza-i Mutahhara: Âlemlerin Efendisi Hz. Muhammed (s.a.s)'in medfun bulunduğu yer ve Mescid-i Nebî demek ise de, özel manasıyla Mescid-i Nebî'nin içinde Hz. Peygamber (s.a.s)'in kabr-i saâdetleriyle minber-i şerîf arasında kalan kısım demektir.

28 Kurtubi, a.g.e.

PEYGAMBERİMİZİN
(sallallahu aleyhi ve sellem)
YANINDA SESİNİ KISANLAR VE TAKVÂ İMTİHANINI KAZANANLAR

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ أُولٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾

3 – *Peygamberin huzurunda seslerini kısanlar var ya, işte Allah, içindeki takvâyı ortaya çıkarmak için onların kalplerini sınamış ve onlar bu imtihanı başarmışlardır. Onlara bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.*

Birinci ve ikinci âyette yapılan sakındırmadan sonra teşvik için buyruluyor ki:

إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللّٰهِ *O kimseler ki Resûlullah'ın yanında seslerini kısarlar*, yani ikinci âyetteki, '*Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin.*' emrine uyarak seslerini indirir, hafiften alırlar.

Sebeb-i Nüzûl

"Ey iman etmiş olanlar, seslerinizi O Peygamber'in sesinden yüksek çıkarmayın." âyet-i kerimesi nâzil olunca Hz. Ebu

Bekir (radıyallahu anh): “Ya Resûlallah! Vallahi ben bundan sonra Allah’a kavuşuncaya kadar sana gizli veya gizli gibi konuşurum” demiş[29] ve ancak sırdaş olanın konuştuğu gibi çok alçak sesle konuşmaya başlamış, Yüce Allah da Ebu Bekir hakkında bu âyet-i kerimeyi indirmiştir.[30]

Hz. Ömer (radıyallahu anh) de duyulmayacak kadar hafif bir sesle Peygamberimize (sallallahu aleyhi ve sellem) hitap edermiş. Hatta bazen Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bile onun ne dediğini iyice anlayamaz ve tekrar söylemesini emredermiş.

أُولٰٓئِكَ الَّذ۪ينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى *İşte Allah, içindeki takvâyı ortaya çıkarmak için onların kalplerini sınamış ve onlar bu imtihanı başarmışlardır.* Burada kastedilen mana şudur: Kuyumcunun altını diğer maddelerden seçip ayırdığı gibi Yüce Allah da onların kalplerini temizlemiş ve pisliklerden arındırmıştır. Kalplerini takvâ için eğitmiş ve takvâya hazır hale getirmiştir. Yani onlar, Allah’ın kendilerini tâbi tuttuğu imtihanı başarıyla geçmişler ve böylelikle kalplerinde Allah korkusu bulunduğunu, Allah’a ve Resûlü’ne karşı saygıyla dolu bir kalbe sahip olduklarını açıkça ispatlamışlardır. Böylece Peygamberimize sevgi ve saygı duymaktan yoksun bir kalbin takvâdan da yoksun olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Allah Resûlü’nün (sallallahu aleyhi ve sellem) huzurunda bir kimsenin sesini yükseltmesi, sadece zâhiren bir kabalık olarak değil, aynı zamanda bu, o kimsenin kalbinde takvâ bulunmadığının bir göstergesi olarak da anlaşılır.

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile konuşurken, O’nun meclisinde bulunurken seslerini kısanların kalplerini, Allah elbette takvâ için hâlis kılmış, temizlemiş ve ona uygun bir mahal kılmıştır. Nasıl altın, ateşle diğer maddelerden arıtılıp iyisi

29 Hâkim, *el-Müstedrek*, 2/462.
30 Vâhidî, a.g.e., s. 386.

kötüsünden ayrılmışsa, aynı şekilde Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) huzurunda edepli bir şekilde bulunanların da Allah, kalplerini kötü olan her şeyden temizlemiştir. Ayrıca edepli bir halde seslerini kısmalarına ve diğer itaatlerine karşılık onlara büyük bir sevap verilecek ve günahları da affedilecektir.

لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ *Onlara bir mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır.* Yani günahları için 'mağfiret' ve Resûlullah'ın huzurunda seslerini kısmaları ve diğer itaatleri sebebiyle 'büyük bir ecir/mükâfat' vardır.

İşin önemini idrak etmedeki kusur ve İslâm öncesi alışkanlıkların etkisi yüzünden Peygamber Efendimiz'e karşı edepte kusur edenler ilâhî ikaza muhatap olunca imanları, takvâları ve iyi niyetleri sebebiyle derhal kendilerini toparlamışlar, O'nun yanında zor işitilen bir sesle konuşmaya başlamışlar, Allah'ın uyarısını ve rızâsını hem alışkanlıklarının, hem de öfkelerinin önüne geçirerek büyük bir takvâ imtihanı vermişler ve bu imtihandan başarılı çıkmışlardır. Başarılan her imtihanın bir ödülü vardır, takvâ imtihanının ödülü de bu erdemin önem ve ölçüsü nispetinde büyük olacaktır. [31]

---

31 Hayrettin Karaman, *Kur'ân Yolu*.

ALLAH RESÛLÜNE SAYGISIZCA SESLENENLER

إِنَّ الَّذ۪ينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَٓاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَلَوْ
أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْراً لَهُمْۜ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿٥﴾

4 – Ama sana evinin dışından seslenenlerin ise ekserisi düşüncesiz, mâkul davranmayan kimselerdir.

5 – Eğer onlar sen kendilerinin yanına çıkıncaya kadar bekleselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Bununla beraber Allah gafurdur, rahimdir.

إِنَّ الَّذ۪ينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَٓاءِ الْحُجُرَاتِ *Sana evinin dışından seslenenler*, arkasından veya önünden çağıranlar… (var ya...)

أَكْثَرُهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ (onların) *ekserisi düşüncesiz, mâkul davranmayan kimselerdir*. Âyette *ekserisi*, yani çoğu denmesi, hepsinin öyle olmadığını gösterir.

Âyette geçen *Hucurât* kelimesi, *hücre* kelimesinin çoğuludur. *Hücre* ise; etrafı çevrilerek meydana getirilen barınaktır. Âyetteki *hucurât*'tan maksat, Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) hâne-i saadetinin odalarıdır ki, her biri hanımlarından birine ait olmak üzere dokuz oda idi.

Mescid-i Nebevî ve Peygamberimizin Odaları

Medine'deki Mescid-i Nebevî (Peygamber Mescidi) ilk inşa edildiği sırada, 70X60, kimi rivayetlere göre de 100x100 zira'[32] boyutlarındaydı. Kıble yönündeki iç kısım, güneşte pişmiş tuğlalarla, bir başka rivâyete göre de, üst üste konulmuş taşlarla inşâ edilmişti. Sütunlar, hurma ağacı kütüklerinden ibaretti. Başlangıçta tavan yoktu; bu yüzden, namaz kılanlar, özellikle öğlen namazı sırasındaki sıcaktan rahatsız olunca, Resûlullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), çamurla berkitilmiş hurma dallarından oluşan bir tavan yapılmasını emretmiştir. Tavan pek yüksek olmayıp, anlatıldığına göre, Hz. Ömer b. Hattâb'ın başı neredeyse tavana değiyordu. Duvarlar hurma dallarından oluşuyordu, ancak daha sonra bunların yerine tuğla duvarlar inşâ edilmiştir.

Cemaatle namaz kılınan alanın arka tarafındaki bir bölüm, hem gündüzleri okul, hem de geceleri sığınacak bir yeri olmayan öğrencilere yatakhane vazifesi görüyordu. Bu bölmeye Suffe deniliyordu ve burası, İslâm tarihindeki ilk yatılı üniversite idi.

---

32 Zirâ', Arapça bir kelimedir, Türkçesi ise Arşın'dır. Bir uzunluk ölçüsüdür. Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder. Zirâ'/Arşın; isim ve uzunlukları, zaman ve mekâna göre çeşitlilik arzettiği gibi, ölçülen nesnelerin cinsine göre de farklılık göstermekte ve dolayısıyla uzunluklarının tesbiti hususunda zorluklarla karşılaşılmaktadır. Zirâ'ın tarihçesi ve çeşitleri hakkında en geniş ve derli toplu bilgi Mâverdî'nin el-Ahkâmü's- Sultâniyye'sinde bulunmaktadır. Mâverdî bu eserinde, yedi çeşit zirâ'dan bahsetmektedir: 1. ez-Zirâu's-sevdâ (kara arşın), 2. ez-Zİrâu'l-kâdiyye (kadı arşını), 3. ez-Zirâul-Yûsufıyye (Yûsuf arşını), 4. ez-Zirâu'l-Hâşimiyyetü's-suğrâ (küçük Hâşimî arşını), 5. ez-Zirâu'l-Hâşimiyyetü'l-kübrâ (büyük Hâşimî arşını), 6. ez-Zirâu'1-mîzâniyye (ölçek arşını), 7. ez-Zirâu'l-Ömeriyye (Ömer arşını)… Ali Mübârek'in araştırmalarına göre "Zirâu'l-Mısri'l-atîka" (eski Mısır arşını), 24 parmaktır ve 46,2 cm. uzunluğundadır. Mâverdî de bundan "ez-zirâu'l-mürsele" (mürsel arşın) adıyla bahsetmektedir. Fıkıh kitaplarında adı geçen "ez-zirâu'ş-şer'iyye"nin de (şer'î arşın) 24 parmak (46,2 cm.) olduğunda ittifak vardır. Bkz. Mehmet Erkal, Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, İstanbul 1991, 3/411-413. Ayrıca bkz. Walter Hinz, İslâm Dünyasında Kullanılan Ölçüler, (trcm. Kemâlettin Özdemir), Ankara 1997, s. 132-148.

H. 7. yılda Hayber'in fethinden sonra, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem), Mescid'i genişletme ihtiyacı duydu ve bunun üzerine boyutları iki katına çıkarıldı.

Resulullah Efendimize (sallallahu aleyhi ve sellem) tahsis edilen odalar, Mescid-i Nebevî'nin yanı başındaydı. Başlangıçta sadece üç oda vardı: Bunlardan biri, henüz evlenmemiş iki kızına, biri hanımı Hz. Sevde'ye, biri de nikâhlısı olduğu halde henüz birlikte olmadığı Hz. Âişe'ye tahsis edilmişti. Daha sonraki yıllarda, Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) yapmış olduğu her bir evlilik için yeni bir oda inşâ edildi. Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) hanımlarından bazılarının oda duvarları, çamurla kaplı hurma ağacı dallarıyla örülmüş, tavanlarına ise sadece hurma yaprakları döşenmişti. Diğer odaların duvarları ise, üst üste konulmuş taşlarla inşa edilmişti; ancak bunların damları da sadece hurma yaprakları ile örtülmüştü. Başka bir rivâyete göre ise, Resûlullah'ın bazı odalarının duvarları, ar'ar denilen bir ağaçtan kesilmiş ve yün çuvallara sarılmış levhalarla kaplı idi.

Allah Resûlü'nün evindeki avlunun dış duvarı, hurma ağaçlarının dallarından yapılmış olup, meraklı bakışların içerde olup bitenleri görmemeleri için, ayrıca deri ile kaplanmıştı.

Resûl-i Ekrem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hanımlarının odaları 6 x 10 zirâ' (2 metre 77,2 cm. x 4 metre 62 cm.) boyutlarında ve yaklaşık 8 zirâ' (3 metre 69,6 cm.) yüksekliğindeydi.[33]

Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) inşâ edilen yeni odalarına geçmesinden 10 ay kadar sonra, kıble yönü Kudüs'ten Mekke'ye, yani kuzeyden güneye döndürülmüştür. Kıble değişikliği sırasında sadece Mescid-i Nevebî'nin duvarında değişiklik yapılmış, başlangıçta Mescid'in sağ tarafında ve arka tarafında bulunan odalara dokunulmamıştır. Kıble değişikliğinden sonra ise bu odalar otomatik olarak Mescid'in soluna ve ön

---

33 M. Hamîdullah, İslâm Peygamberi, (çev. Salih Tuğ), İstanbul 2003, II,825-826.

tarafına geçmişlerdir. Önceleri Resûlullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), mihraba varabilmek için Mescid'in avlusundan boydan boya geçmek ve hutbeyi dinleyecek olan cemaatin saflarının önünden geçmek zorunda kalıyordu. Yeni düzenlemeye göre ise, cemaate imamlık yapmak üzere Hz. Âişe'nin odasından çıkıp hemen birinci safın önünden doğruca mihraba varıyordu. Yeni evlilikler sebebiyle, Allah Resûlünün odalarının sayısının artırılması gerekmişti. Ensar'dan Hârise b. Numân adında cömert ve fedâkâr bir sahabî, Mescid'in hemen bitişiğinde sahip olduğu arsadan gereken miktarda bir parçayı yeni odaların inşası için bağışlamıştı. Bilindiği gibi Resûl-i Ekrem Efendimizin dokuz hanımı vardı. Hanımlarından Hz. Safiyye, Dâru Usâme'de otururdu. Bu durumda, sekiz hanımı için ve bir de ziyaretçi ve misafirler için kullandığı dokuz oda bulunuyordu. Odaların hepsi de bitişik ve Mescid'in sol tarafında idiler. Ayrıca, üzerinde ikinci bir kat bulunan başka bir odadan bahsedilir. Burası, aynı zamanda içinde gıda maddeleri, silâh vb. eşyanın saklandığı, Devlet Hazinesi (Beytü'l-Mâl) olarak da kullanılan meşhur Meşrebe (alîye, 'Ulliye, Gurfe, Hızâne) idi. Buranın korunmasından ve yönetilmesinden Bilâl-i Habeşî sorumlu idi.

Bir defasında Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), bütün hanımları ağız birliği etmişçesine, kendilerine verilen istihkakın artırılması talebinde bulununca, onların yanından ayrılmış ve bir ay boyunca bu Meşrebe'de kalmıştı. Buraya hurma kütüğünden oyularak açılmış basamakları olan portatif bir merdivenle çıkılırdı. Yeni kıblenin tam tersi istikametteki eski kıblenin bulunduğu yerde ve Resûlullah Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) hanımlarının oturduğu odaların arkasına bitişik bir konumda idi.[34]

Mescid-i Nebevî, başlangıçta kare şeklinde, eni ve boyu birbirine eşit olarak tasarlanmıştı. Sağ, sol ve son cemaat mahallinde

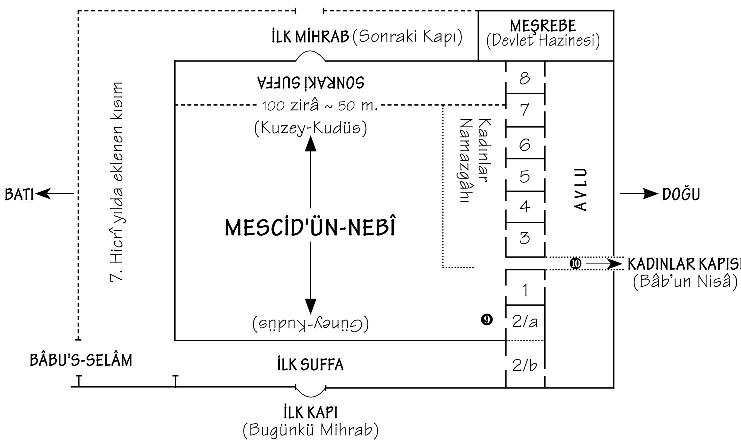
---

34 M. Hamîdullah, İslâm Peygamberi, II,825-826.

olmak üzere üç kapısı vardı. Bu sonuncu kapının yeri, Kıble yönünün Mekke'ye çevrilmesi sırasında değiştirilmek zorunda kalınmıştı. En büyük ve ana kapı, batı tarafında olup, buraya *Bâbu's-Selâm* (Esenlik Kapısı) adı verilmiştir. Mescid'in doğuya bakan kapısı, Allah Resûlü'nün hanımlarının oturduğu odaları ikiye ayırmaktaydı. Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın odaları arasında bir geçit bulunmaktaydı.

Resûl-i Ekrem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) bütün odalarının kapıları doğrudan doğruya Mescid'e açılıyordu ve başka bir yerden dışarıya çıkış imkânı yoktu. Kıble değişikliğinden önce, içinde oturulan bu daireler, en azından eşi Hz. Sevde ile kızları Hz. Ümmü Gülsüm-Hz. Fâtıma'ya ve Hz. Âişe'ye ait olanlar Mescidin arka tarafında kalıyor ve kapıları da avluya bakıyordu. Kıble yönünün değişmesinden sonra bu kapılar, doğrudan doğruya içinde namaz kılınan avluya bakmaya başladılar.[35]

Mescid-i Nebevî'nin Krokisi[36]

---

35 M. Hamîdullah, İslâm Peygamberi, II,1058.

36 1. Sevde validemizin kaldığı oda.
2/a. Resûlullah'ın kızları Hz. Fatıma ve Ümm Külsüm'ün kaldığı oda; burası daha sonraları "resmî ağırlama salonu" olarak kullanılmıştır.
2/b. Âişe validemizin kaldığı oda; bugün Resûlullah'ın medfûn bulunduğu yer (Ravza-i mutahhara).

İbn Sa'd'ın, Atâ-i Horasânî'den rivâyet ettiğine göre bu odalar, hurma dallarından yapılmış ahşap idi ve kapılarının üzerinde siyah kıldan çullar vardı.[37]

Davud b. Kays şöyle demiştir: "Ben hücreleri gördüm; hurma kerestesinden olup, dışından kıl çullarla kaplanmış idi, hücrenin kapısından evin kapısına kadar uzunluğu altı veya yedi zira', evin içinin ise on zira'[38] olduğunu tahmin ediyorum. Yüksekliği de yedi ile sekiz zira' arası sanırım."[39]

Hasan-ı Basrî'nin de şöyle dediği rivâyet edilmiştir: "Hz. Osman'ın halîfe olduğu dönemde Peygamberimizin hanımlarının evlerine girerdim. Tavanlarına elimle yetişirdim."[40]

Bu hücreler, Ömer b. Abdülaziz veya Velîd b. Abdülmelik zamanında yıkılıp, Resûlullah'ın mescidine katıldı ve bundan dolayı insanlar o gün çok ağladılar. O gün Said b. Müseyyeb şöyle dedi: "Keşke bunları olduğu gibi bıraksalardı da yeni yetişenler ve taşradan gelenler, Peygamberimizin, hayatında ne kadar sade yaşadığını görselerdi! Bunları görmek, insanları mal çoğaltma sevdasından vazgeçirebilirdi." demiştir.[41]

---

3. Hafsa validemizin kaldığı oda.
4. Önce Zeyneb bintu Huzeyme validemiz, sonra Ümmü Seleme Hindî validemizin kaldığı oda.
5. Zeyneb bintu Cahş validemizin kaldığı oda.
6. Cuveyriyye validemizin kaldığı oda.
7. Ümm Habîbe validemizin kaldığı oda.
8. Meymûne validemizin kaldığı oda.

Not: Bu kroki ve bilgilerin alındığı yer için bkz. M. Hamîdullah, İslâm Peygamberi, II,1056

37 Şâmî, Sübülü'l- Hüdâ ve'r- Reşâd, Kâhire 1997, 3/507; Âlûsî, a.g.e.

38 Bir kolun dirseğinden orta parmak ucuna kadar olun uzunluk ölçüsü. Yaklaşık 48 veya 68 cm, veya bir başka görüşe göre 75-90 cm. arası kadar. Kanaatimize göre, 48 cm. olması daha uygundur.

39 Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s.160-161 (No.451)

40 Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, s.160 (No.450)

41 İbn Sa'd, *Tabakâtu'1-Kübrâ*, 1/499; Şâmî, Sübülü'l- Hüdâ ve'r- Reşâd, Kâhire

Sebeb-i Nüzûl

Siyer yazarlarının çoğu, yüksek sesle bağıran bu kimselerin, Benî Temîm'den gelen heyet olduğunu söylemişlerdir. Beni Temîm'den yetmiş veya seksen kişiden oluşan bir heyet gelmişti. İçlerinde Zibrikân b. Bedir, Utârid b. Hâcib b. Zurâre, Kays b. Âsım, Kays b. Hâris, Amr b. Ehtem ve Akra b. Hâbis vardı. Bunlar, öğle sıcağında gelmişler ve mescide girmişlerdi. Resûlullah ise henüz uyuyordu. "Ey Muhammed! Bizim yanımıza çık!" diye bağırdılar, bunun üzerine Allah Resûlü uyandı ve çıktı. Akrâ b. Hâbis: "Ey Muhammed! Benim övmem zeyn (güzel), yermem şeyn (kötü)dir" dedi. Resûlullah; "Yazıklar olsun sana, öyle olan Yüce Allah'tır." buyurdu. Böylece insanlar mescide toplandı.

Benî Temîm, konuşmacımızla, şâirimizle, şiirlerle konuşmalarla seninle atışacağız, dediler.[42] Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) "Ben şiirle gönderilmedim, övünmekle de emrolunmadım, fakat haydin bakalım." dedi. Zibrikân içlerinden bir gence: "Haydi kavminin faziletlerinden bahseden şiirlerden seç ve söyle." dedi.

Karşılıklı söylenen şiirlerden sonra Akrâ b. Hâbis: "Vallahi bilmem bu ne iştir? Hatibimiz söyledi, onların hatibi daha güzel söyledi, şâirimiz söyledi, onların şâiri daha şâir, daha güzel söylüyor." dedi, sonra Resûlullah'ın huzuruna biraz daha yaklaştı ve: اَشْهَدُ اَنْ لاَ الَهَ الاَّ اللهُ وَ اَنَّكَ رَسُولُ اللهِ "Allah'tan başka ilâh olmadığına ve (Ey Muhammed) Senin de Allah'ın Resûlü olduğuna şehâdet ederim." dedi. Peygamber Efendimiz de (sallallahu aleyhi ve sellem): "O halde bundan önce olan (işlediğin günahlar) sana zarar vermez."[43] buyurdu, sonra onlara hediyeler verdi. İhsan ve iltifatta bulundu.

1997, 3/507.

42 Taberî, a.g.e; Kurtûbi, a.g.e.; Âlûsî, a.g.e; Vâhidî, Esbâbü'n-Nüzûl, Demâm 1991, s.387-390.

43 Âlûsî, a.g.e.

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتّٰى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ *Eğer onlar sen kendilerinin yanına çıkıncaya kadar bekleselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Bununla beraber Allah gafurdur, rahimdir*. Çünkü güzel davranışla Peygamberimize ta'zim etmiş olurlardı. O da övgüye ve sevaba ve onların isteklerinin yerine gelmesine daha elverişli olurdu.

وَاللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ *Bununla beraber Allah gafur ve rahimdir*, tövbe ve hallerini düzelterek akıllanmaya yüz tuttukları takdirde affeder, cezalandırmaz. Yani, şimdiye kadar ne olmuşsa olmuş, lakin bir daha böyle hareket etmeyin ki, Gafûr ve Rahim olan Allah, elçisini rahatsız ederek işlemiş bulunduğunuz geçmiş günahlarınızı affetsin.

Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) sohbetlerinden terbiye almış zatlar, Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) günlük programına göre hareket ederlerdi. Çünkü onlar Allah Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) İslâm daveti yolunda oldukça yoğun bir hayat sürdüğünün, bu yoğunluğun çok yorucu olması sebebiyle, dinlenmeye ihtiyaç duyacağının ve ev halkına da zaman ayırmak zorunda olacağının bilincindeydiler. Bu bakımdan o kimseler Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ile görüşmeye geldiklerinde dışarıda beklerler, âcil bir mesele olmadıkça O'nu rahatsız etmezlerdi.

Ancak medenî olmayan Arap toplumunda henüz böyle bir terbiyeden yoksun olan pek çok kimse, Allah Resûlü ile görüşmeye geldiklerinde, davet ve halkı ıslah ile uğraşan Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem), dinlenmeye ihtiyacı olup olmadığını düşünmeksizin, sürekli kendileriyle ilgilenmesini ister ve gece gündüz demeden O'nu rahatsız ederlerdi. Bunlar genellikle Medine'nin civarından gelen bedevîler yani köylü çöl Arapları idi. Bu bedevîler, Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) ile görüşmeye geldiklerinde, O'na hizmetçisi ile haber göndermeden, zevcelerinin odalarının önünde dikilir ve oradan Peygamberimize bağırırlardı. Bu tür olaylarla

ilgili olarak sahabilerden birçok hadis rivâyet edilir. Gerçekten de Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bu tür davranışlardan son derecede rahatsız olmasına rağmen, halim tabiatı dolayısıyla bunlara bir şey demiyordu. Fakat en sonunda Yüce Allah ihtar edip, Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) gelene kadar kendisini dışarıda beklemelerini emrederek, bu kaba hareketleri konusunda o kimselere yol göstermiştir.[44]

Elbette âyetlerin öğrettiği görgü kuralları, yalnız o zamanki insanlar için değil, en medenî toplumlar için de geçerli görgü kurallarıdır. Büyüğe karşı saygılı davranmak, onun huzurunda yüksek sesle konuşmamak, bir âlimi veya lideri evinin veya odasının dışından kaba bir tarzda çağırmamak, istirahatı zamanında kimseyi rahatsız etmemek, insanların özen göstermesi gereken terbiye ve nezaket kurallarıdır.[45]

İslâm Dini her yanı ve yönüyle medeniyettir; edep ve terbiye, nezaket ve nezahettir. Büyüklerin, inanmış ilim adamlarının huzurunda davranış ve konuşmadan tutun da önemli bir kişiye seslenmeye kadar her şeyi birtakım edep ve terbiye, sevgi ve saygı kurallarına bağlamıştır.

O bakımdan medeniyet ve nezaketten, edep ve terbiyeden yoksun yetişen kaba ve hırçın bedevîleri bile eğiterek, onları dünyanın en medenî ve terbiyeli insanları yapma şerefi bütünüyle İslâm'a aittir. Dünya milletleri daha yirmi birinci asırda bile o yüksek ve fazilete dayalı medeniyete erişememiştir. Bu bir gerçektir. Zira teknolojide baş döndürücü bir hızla ilerlemek ve ekonomik güç oluşturmak, milletleri ne ahlâklı ve dindar yapar, ne de topluma edep ve terbiye öğretir.

Bu âyetler, o zamanki Arapların, özellikle çöl bedevîlerinin davranışı hakkında da bir fikir vermektedir. Onlar pek öyle görgü

---

44 Mevdûdî, a.g.e.
45 Süleyman Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi Kuba*, 8/422-425.

kuralları falan bilmezler, büyüklere saygı göstermezler, senli benli ve kabaca davranırlardı. Genellikle vahşî tabiat şartları içinde büyüyen, eğitim görmemiş insanların ahlâk ve davranışı da böyle olur.[46]

İlk Beş Âyetten Çıkan Hüküm ve Hikmetler

1– Allah ve Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) îman etmek, Kur'ân ve Sünnet'te yer alan bir hükmü, Kur'ân ve Sünnet'te yer almayanlara tercih etmeyi gerektirir.

2– Bu âyetlerle, Araplara ve dolayısıyla diğer milletlere de güzel ahlâk ve edep kuralları öğretilmiştir.

3– "*Ey iman edenler! Allah ve Resûlü'nün huzurunda öne geçmeyin.*" âyeti, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) sözlerine itirazın terkedilmesi ve ona tâbi olup peşinden gitmenin gerekliliği hususunda temel kaidedir.

4– Takvâlı olmak emredilmiş ve her türlü emir ve yasaklarda takvâya riâyet vacip kılınmıştır. Çünkü Yüce Allah insanları gözetlemekte, sözlerini en ince noktasına kadar işitip, yaptıkları her şeyi bilmektedir.

5– Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile konuşurken sesin alçaltılması ve O'nun sesinden daha yüksek sesle konuşulmaması vacip kılınmıştır. Zaten Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) gösterilmesi gereken ihtiram ve ta'zim başka türlü gerçekleşemez. Burada yüksek sesle konuşmanın yasaklanmasından maksat, fısıltıyı gerektirecek şekilde mutlak bir yasaklama değildir. Bu yasak, yüksek sesle konuşmanın peygamberliğin azametine, bu makamın heybetine uygun düşmeyen ve onu bu derecenin altına düşürücü bir eda ve sesle olması şartı ile kayıtlıdır.

6– Müminlere, Allah Resûlüne karşı: "Ey Muhammed!" veya "Ey Ahmed!" şeklinde değil de, saygı ve ta'zim olması için "Ya

---

46 Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, 8/513.

Resûlallah! (Ey Allah'ın Elçisi), Ya Nebiyyallah! (Ey Allah'ın Peygamberi)" diye hitap etmeleri vacip kılınmıştır.

Bu iki vacip ile Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) ta'zim ve saygı gösterilmesi, O'nun huzurunda ve O'na hitap ederken seslerin kısılması hedeflenmiştir.

7– Resûlullah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) vefatından sonra ta'zim etmek, hayatta iken ta'zim etmek gibidir. Vefatından sonra kendisinden nakledilen sözün değeri, bizzat O'nun ağzından işitilen söz gibidir. Nasıl Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) meclisinde O konuşurken orada bulunanların seslerini kısmaları vacip ise, O'nun mübarek sözü okunurken de hazır bulunanların seslerini yükseltmemeleri ve ona aykırı davranmamaları vaciptir.[47]

8– Alışılmış olan orta halin üstünde yüksek sesle konuşmak suretiyle âyetteki yasağa aykırı hareket etmek, yapılan iyi amellerin boşa gitmesine, sevabın iptaline yol açmaktadır. Âyetteki *"Yoksa farkında olmadan amelleriniz boşa gider."* sözü insanın bilmeden küfre düşmesinin doğurduğu bir netice değildir. Kâfir, nasıl imanı küfre tercih etmeden mümin olamaz ise, aynı şekilde insan bilmediği hususlarda kâfir olmaz.

Bu durumda "*farkında olmadan*" sözü şuna işaret eder: Günahları işlemek, kişinin farkına varmaksızın amellerini hüsrana götürür.

9– Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ile veya O'nun yanında başkalarıyla konuştuklarında, Resûlullah'a ta'zim olsun diye seslerini alçaltanların kalplerini Yüce Allah takvâ için seçip, her türlü kötülükten temizlemiş ve onların kalplerine Allah korkusu ve takvâ duygusunu yerleştirmiştir. Onlar için günahlarının affı ve büyük bir mükâfat, yani cennet vardır.

---

47 Kurtubî, a.g.e.

10– Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) odalarının önünden/arkasından "Ey Muhammed! Dışarı çık" diye saygısızca bağırıp O'nu rahatsız edenler, eğer Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) dışarı çıkmasını bekleselerdi bu, onların dünya ve ahiretleri için daha iyi olurdu. Zaten Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) kendi özel işlerine ayırdığı vakitler dışında insanlardan ayrı değildi. Dolayısıyla özel işleriyle meşgul olduğu zaman rahatsız edilmesi saygısızlıktır.

11– Âyetin sonundaki "*Allah çok bağışlayıcı ve çok affedicidir*." cümlesi, tövbeye ve Allah'a sığınmaya teşviktir.[48]

---

48 Vehbe Zuhayli, *et-Tefsirü'l-Münir*.

FÂSIKIN GETİRDİĞİ HABERİ ARAŞTIRMA

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوآ إِنْ جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوآ أَنْ تُصِيبُوا
قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦﴾

6 – *Ey iman edenler, herhangi bir fâsık size bir haber getirecek olursa, onu iyice tahkik edin, doğruluğunu araştırın. Yoksa gerçeği bilmeyerek, birtakım kimselere karşı fenalık edip sonra yaptığınıza pişman olursunuz.*

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوآ إِنْ جَآءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوآ *Ey iman edenler, herhangi bir fâsık size bir haber getirecek olursa, onu iyice tahkik edin, doğruluğunu araştırın.* Yani size birisi haber getirdiğinde, birden bire hemen o habere kapılmayın, açıklama isteyin, araştırıp anlayın, dinleyin ve ondan sonra karar verin.

Sebeb-i Nüzûl

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), Velîd İbn Ukbe adlı sahabiyi, Benî Mustalik kabilesine zekât toplamak için gönderdi. Velîd ile onlar arasında daha önceden bir kin ve düşmanlık vardı. Kabîleye yaklaştığı zaman, karşıdan gelen atlıların kendi

aleyhinde olduklarını zannederek korkup geri döndü ve Allah Resûlü'ne, Benî Mustalik kabilesinin zekât vermediklerini söyledi. Bunun üzerine Peygamberimiz Hâlid bin Velîd'i durumu araştırmakla görevlendirdi. Geceleyin onlara gizlice gelen Hâlid, onların ezan okuyup cemaatle namaz kıldıklarını, hatta gece namazı bile kıldıklarını tespit etti ve zekâtlarını alarak geri döndü. Bu âyet bunun üzerine nâzil oldu.[49]

Bazı rivâyetler, bir ordunun onlara saldırmak için harekete geçtiğini, bazı rivâyetler ise, sadece harekete hazır olduğunu bildirmektedirler. Fakat tam bu esnada, Benî Mustalik'in reisi Hâris bin Dırâr'ın (bu zat, Peygamber Efendimizin hanımlarından Hz. Cüveyriye'nin babasıdır) yanında bir heyetle Peygamberimize gelerek: "Ey Allah'ın Elçisi! Biz senin gönderdiğin elçinin yarı yoldan geri döndüğünü duyduk. Bilmediğimiz bir sebeple bize kızdığından dolayı mektup ile elçini geri çağırdığını sandık. Biz Allah'ın ve Elçisinin gazabından Allah'a sığınırız. Biz onu ağırlamak ve söz verdiğimiz zekâtı vermek için onu karşılamak istemiştik. O ise bizim kendisini öldürmek için çıktığımızı sanmış. Allah'a yemin ederiz ki, değil zekât vermeyi reddedip onu öldürmeye kalkışmak, biz Velîd'i görmedik bile. Biz iman üzerindeyiz ve zekât vermeye de hazırız." dediği ve bunun üzerine tefsirini yaptığımız bu âyetin nâzil olduğu hususunda görüş birliği vardır.[50]

Öyle görülüyor ki, Velîd İbn Ukbe'nin getirdiği ilk haberden dolayı birtakım Müslümanlar heyecanlanmış ve hemen Resûlullah'a çabucak onları cezalandırmasını tavsiye etmişlerdir. Bunun sebebi, bu kimselerin Allah'ın dinine düşkünlükleri ve zekâtın verilmemesinden dolayı duydukları kızgınlık idi.

Bu âyeti izleyen âyet, onlara önemli bir gerçeği ve aralarında

---

49 Taberî, a.g.e.

50 Taberî, a.g.e; Vâhidî, s. 390-392; Suyûtî, *Lübâbu'n-Nükûl*, s. 196.

yaşayan büyük nimeti hatırlatmaktadır ki, O'nun değerini anlasınlar ve O'nun varlığına karşı sürekli uyanık bulunsunlar:

وَاعْلَمُوآ أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِ *İyi bilin ki Allah'ın elçisi içinizdedir.*

Eğer rivâyet doğru ise, Peygamberimizin sahâbîsinin, hiç o kavmin yanına gitmediği halde: "Onlar zekâtlarını vermediler, beni de öldüreceklerdi." demek suretiyle yalan söylemiş olması gerekir. Hâlbuki İslâm uğruna hicret etmiş bir sahâbînin yalan söylemesi kabul edilemez. Kaldı ki Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem), bir insanı, kendisine düşman olan bir topluluğa zekât tahsildarı olarak göndermesi de O'nun yüksek idare ve hakîm siyâsetine uymaz. Nitekim âyetin, Velîd hakkında indiğini söyleyen rivâyetleri doğru bulmayan Râzî şöyle diyor:

"Velîd'e fâsık denmesi, uzak bir ihtimaldir. Çünkü olay doğru olsa bile o hata etmiştir. Hata edene fâsık denmez. Ayrıca Sevgili Peygamberimizin ashabı genel olarak doğru, dürüst, takvâ sahibi insanlar olarak kabul edilmişlerdir. Buna göre âyette geçen fâsık kelimesi, Velîd'in değil, ona yalan haberi taşıyan meçhul kişinin niteliğidir. Hem ona nasıl fâsık denebilir ki fâsık Kur'ân'a göre çoğu yerde imandan çıkma anlamındadır:

"*Elbette Allah, fâsıklığı tabiat haline getirenleri hidâyet etmez, emellerine ulaştırmaz.*" (Münâfikûn, 63/6)

"*Yoldan çıkmış fâsıkların ise barınakları Cehennem'dir.*" (Secde, 32/20)[51]

Âyetten anladığımıza göre, kendisine güvenilmeyen bir fâsık, bir haber getirmişti. Müslümanlar onun getirdiği bu habere inanıp ona göre hareket etmek, daha doğrusu bir kavme saldırmak istemişlerdi. Fakat Allah'ın Elçisi acele etmemiş, ihtiyatlı davranmıştı. İşte âyet, bu münâsebetle inmiştir.[52]

---

51 Fahruddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*.
52 S. Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*.

Her Haberin Araştırılması Gerekir mi?

إِنْ جَٓاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوٓا "*..herhangi bir fâsık size bir haber getirecek olursa onu iyice tahkik edin, doğruluğunu araştırın.*" âyetiyle Kur'ân, fâsıkın getirdiği haberin araştırılmasını emrediyor. Haberin kabulü için haber getirenin ve râvînin âdil, yani doğru olmasını şart koşuyor. Ama sâlih, doğruluğu ile tanınan insanın haberini araştırmayı emretmiyor. Demek ki onun haberine inanılır. Tabii o da başka birinden duyup nakletmiş ise kendi nakli doğrudur ama, haberi almış olduğu kimsenin doğru olup olmadığı araştırılır ki, işte bu araştırmadan hadîs ve târih metedolojisi doğmuştur.[53]

Ayrıca âlimler arasında, günlük, sıradan her haber ve haber veren kişi hakkında araştırma yapılmasına gerek olmadığı konusunda görüş birliği vardır. Çünkü âyette *Nebe'* kelimesi kullanılmıştır. *Nebe'*; her haber için değil, sadece önemli habere atfen kullanılır. Bu bakımdan İslâm hukukçularına göre, günlük meselelerde araştırma yapmak şart değildir. Sözgelimi, ziyaretine gittiği kimsenin evine girmek için izin istediğinde, kendisine 'buyurun' denilen kimse, eve girmeden önce, 'buyurun' diyen kimsenin gerçek ev sahibi ya da fâsık olup olmadığını araştırması gerekmez.

Bunun yanı sıra âlimler, inancı bakımından fâsık olan, fakat yalan söylemeyen, kötü bir ahlâka sahip olmayan kimselerin şâhitliklerinin geçerli olduğu, böyle kimselerin inanç yönünden sapık oluşlarının, rivâyet ve şâhitliklerini kabule mâni olmadığı hususunda görüş birliği içindedirler.[54]

Şimdi de âyette geçen "fâsık" kelimesi ve onun türediği "fısk" üzerinde kısaca duralım:

---

53 S. Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri.*
54 Mevdûdî, *Tefhîm.*

Fısk ve Fâsık

Fısk: İsyan, Allah'ın emrini terk, hak yoldan çıkma, günah işleme, tohumun, kabuğunu delip çıkmasıdır. Istılâhî anlamı ise; büyük günahları işlemek veya küçük günahlarda devam etmek suretiyle Allah'a itaat etmekten çıkmaktır.

Fâsık ise: Allah'ın emirlerine aykırı davranan, günahkâr, kötü huylu, kötülük yapmayı alışkanlık hâline getiren kimsedir. Fâsıkın ameline de çoğunlukla 'fısk', bazen de 'füsûk' denilir.

Biraz daha geniş anlamıyla büyük günâh işleyerek veya küçük günâhta ısrar ederek hak yoldan çıkan, dinin hükümlerine bağlanıp onları kabul ettikten sonra, o hükümlerin tamamını ya da bir kısmını ihlâl eden kimse anlamına gelmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Kehf sûresinin 50. âyetinde Allah'ın emrinden çıkarak O'na secde etmeyen şeytan için فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ "Fefeseka an emri Rabbih": "*Şeytan Rabbinin emrinin dışına çıktı.*" buyurulmaktadır. Genel olarak fıskı üç kısımda görmek mümkündür:

1. Günâhı çirkin olarak kabul etmekle beraber bazen günâh işlemek.

2. İşlenen bir günâhı ısrarla yapmaya devam etmek.

3. Günâhın çirkin olduğunu inkâr ederek günâh işlemek; bu küfrü gerektiren bir durumdur; bu noktada kişinin iman ve din ile ilişkisi kesilmiş olur.

Kur'ân-ı Kerîm'de geçen fısk ve fâsık/fâsıklar tâbiri, genellikle küfür ile eşanlamlı olarak kullanılmıştır:

– "*Andolsun ki biz sana apaçık âyetler indirdik. Bunları fâsıklardan başkası inkâr etmez.*" (Bakara, 2/99),

– "*Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler fâsıkların tâ kendileridirler.*" (Mâide, 5/47),

– "*Öyle büsbütün doğru yoldan çıkmış, isyanda ısrar eden o fâsıklara, imana gelmedikleri için, Rabbinin azap kararı kesinleşmiştir.*" (Yûnus, 10/33),

– "*Eğer Allah'a, Peygamber'e ve O'na indirilen vahye imanları olsaydı, kâfirleri velî edinmezlerdi. Fakat onların çoğu yoldan çıkmış fâsıklardır.*" (Mâide, 5/81)

Fısk ve fâsıklık bu derece kötü ve tehlikeli bir durum olunca inananlara düşen, bu durumdan mümkün olduğu ölçüde kaçınmak, gerek diliyle ve gerekse fiiliyle mümkün olduğu ölçüde fısktan uzak durmaktır. Günâhın büyüğünden olduğu gibi küçüğünden de kaçınmalı, bu küçüktür zarar vermez diyerek onun işlenmesinde ısrar edilmemelidir. Zira, küçük günâhta ısrar etmek de fıskın derecelerinden birisidir.

Âyet ve hadislerden anlaşıldığına göre fâsık tabiri kâfir ve münâfığı içine alan geniş anlamda kullanıldığı gibi, Ehl-i Sünnet âlimlerine göre daha çok büyük günah işleyenler için kullanılmıştır. Ehl-i Sünnet'e göre inkâra düşmeksizin büyük günah işleyen ne kâfir ne de münâfık olur. İmandan da çıkmaz. Tövbe etmeksizin ölürse, Allah'ın onu ya bir şefâatçinin şefâati veya lütuf ve keremi ile affetmesi, ya da suçuna göre onu cezalandırması mümkündür. Sonra onu Cennet'e sokar. Çünkü Yüce Allah: "*Ey iman edenler, Allah'a nasûh (kesin) tövbe ile tövbe ediniz.*" (Tahrim, 66/8) âyetinde günah işleyene iman sıfatıyla hitap etmiştir.

Burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta da, hiçbir kimseye fısk isnadıyla bir söz söylememek gerekir. Bu hususta Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): "Hiçbir kişi başka bir kimseye fısk (sapıklık) isnadıyla 'Ey fâsık!' diye söz atamaz, atmaya hakkı yoktur. Yine böyle küfür de isnat edemez. Şâyet atar da attığı kimse atılan fıskın veya küfrün sahibi değilse, bu sıfatlar muhakkak atan kimseye döner, yani kendisi fâsık veya kâfir

olur."[55] buyurmuşlardır. Bu hadis-i şerif aynı zamanda bir ahlâkî prensibi ortaya koymaktadır. Zira kişiyi ayıplamak, onun ayıbını teşhir etmek, hele hele böyle güzel olmayan bir şeyle ayıplamak, ahlâki bir tavır olmadığı gibi, isnat ettiği şey, o kişide mevcut değilse zikredilen lafız gereğince kendisini de tehlikeye düşüren bir durum olur.[56]

Müminler Uyanık Olmalı

Âyette اِذْ جَآءَكُمْ "bir fâsık size geldiğinde" denilmeyip de, اِنْ جَآءَكُمْ şüphe harfi olan اِنْ 'in' "eğer, şâyet" ile "herhangi bir fâsık size bir haber getirecek olursa" şeklinde ifade edilmesi, müminlerin fâsıklara aldanmayacak kadar uyanık olmaları gerektiğini ihtar etmektedir. Ayrıca âyette böyle uyanık müminlere herhangi bir fâsıkın zararının az olacağına dair bir nükte vardır.

Âyetin, "güvenilmez kimselerin getirdikleri haberleri, doğruluğunu araştırmadan kabul etmenin uygun olmadığı" yönündeki mânası ve hükmü geneldir, her zaman ve mekânda geçerlidir. Sosyal ve hukukî hayatın düzenli yürümesi, haksızlık ve huzursuzlukların önüne geçilmesi bakımından çok önemlidir.

Yaptığınıza Pişman Olmamak İçin

أَنْ تُصِيبُوا قَوْماً بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلٰى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ *Yoksa, gerçeği bilmeyerek, birtakım kimselere karşı fenalık edip sonra yaptığınıza pişman olursunuz.* Çünkü haber yanlış olunca, sonra suçsuz ve masum oldukları ortaya çıkar da telâfisi mümkün olmayan bir

---

55 Buhârî, *Edeb* 44.

56 Hamdi Döndüren, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, Fısk mad.; Abdurrahim Güzel, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, Fâsık md.

üzüntü çekilir. Vicdanınız öyle bir haksızlığa karşı devamlı olarak sızlar.

نَادِمِينَ Nedâmet, yani pişmanlık, bir çeşit üzüntüdür ki, meydana gelen şeyin olmamasını dileyerek gam yemektir. Böyle bir üzüntü ve gam ise devamlı ve etkili olur. Çünkü olay akla geldikçe pişmanlık duyulur.[57]

Âyetin sebeb-i nüzûlüne göre, asılsız bir habere dayanılarak büyük bir faciaya yol açılabilirdi. Bu bakımdan Yüce Allah, Müslümanlara, önemli bir konuda getirilen bir habere hemen güvenmemelerini, haberi getiren şahsın itimada layık olup olmadığını araştırmalarını, bu şahsın fâsık ve zâhiren itimada lâyık bir kişi olmadığı anlaşılırsa, getirdiği haber doğrultusunda harekete geçmeden önce haberin doğruluğunu araştırmalarını bir kâide olarak emretmiştir. Bu ilahî emirden, geniş bir sahayı kapsayan oldukça önemli bir dinî kaide ortaya çıkmaktadır. Bu kaide ışığında, bir İslâm devletinin, güvenilir olmayan bir kimsenin getirdiği bir habere dayanarak bir şahıs, bir grup veya bir millete savaş açmasının câiz olmadığı anlaşılmaktadır. Yine bu kâideye dayalı olarak hadis âlimleri, Peygamberimizden hadis rivâyet eden kimselerin tercüme-i hallerini tahkik etmek amacıyla *Cerh* ve *Ta'dîl* ilmini geliştirmişlerdir.[58] Çünkü rivâyet edilen bu ha-

57 Zemahşerî, *Keşşâf*.

58 CERH ve TA'DÎL: Cerh; yaralamak, sövmek; ta'dîl ise, düzeltmek, hizaya getirmek, tezkiye etmek demektir.

Istılâhî manaları ise; Cerh, günahkârlık, tedlis (karıştırıcılık), yalancılık gibi sebeplerle bir râvinin (hadis rivâyet eden, nakleden, anlatan kimse), hadis mütehassısları tarafından rivâyetlerinin reddedilmesidir.

Ta'dîl: Bir râviyi rivâyetleri kabul olunacak şekilde vasıflandırmak, tanıtmak demektir.

Hadis râvilerinin kusur ve meziyetlerinin özel terimlerle tetkik edildiği "cerh ve ta'dîl ilmi" hadis ilminin en önemli konularından birini oluşturur. Sözlü rivâyetlerin yaygın olduğu bir dönemde ortaya çıkıp gelişen bu ilmin, hadisin ve dolayısıyla İslâm'ın korunması açısından hicrî dördüncü yüzyıla kadar çok faal bir rol oynadığı kesin bir gerçektir.

disler daha sonraki nesillere tesir edecektir. Yine İslâm hukukçuları bu ilkeye dayanarak şâhitlik müessesesinden dînî hükümlere bağlı meselelerde veyahut bir şahsın hakkı, hukûku mevzubahis olduğunda fâsık bir kimsenin şahitliğini kabul etmemişlerdir.[59]

Peygamberimizden (sallallahu aleyhi ve sellem) sonra meydana gelen bazı siyasî olaylar neticesinde birtakım sapık itikadî grupların ortaya çıkması ve bunların kendi görüşleri lehinde hadisin otoritesinden yararlanmak istemeleri, kendilerini hadis uydurmaya sevk etmiştir.

Bu olumsuz gelişmeler karşısında İslâm âlimleri kılı kırk yararcasına bir titizlik göstererek, hadislerin kitaplara geçirilip tasnif edildiği zamana kadar her râviyi cerh ve ta'dîle tabi tutmuşlar ve bu şekilde, güvenilir olanları zayıflardan, tanınmayanlardan, uydurmacı ve yalancılardan ayırt etmişlerdir.

Dini, aslî berraklığı içerisinde korumayı yegane hedef ve vazife bilen İslâm âlimlerinin bu davranışlarını bir başka şekilde yorumlamak mümkün değildir. Zira Tirmizî'nin de açıkça ortaya koyduğu gibi, gaye, Müslümanların hayrını ve iyiliğini istemektir. Yoksa hiç bir kimse sebepsiz yere Müslümanın gıybetini yapmış ve onları çekiştirmeyi istemiş değildir.

Tanınmış münekkitlerden Yahya b. Saîd el-Kattân cerhettiği (eksik ve kusurlarını söylediği) muhterem zevât dolayısıyla kendisine yöneltilen: "Sen cerhettiğin bu zevâtın kıyamet gününde karşına hasım (düşman ve davaci) olarak çıkmalarından korkmuyor musun?" şeklindeki bir soruya:

"Bunların düşmanlığına maruz kalmam; hadisini müdafaa etmediğimden dolayı Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) karşıma hasım olarak çıkmasından çok daha kolaydır." diye cevap vermiştir.

Onun bu cevabında da görüleceği gibi, konu bir gıybet ve çekiştirme meselesi değil; ilim ehlinin taşıdığı sorumluluk duygusunun ve ilmî anlayışın bir çeşit tezâhürüdür.

Diğer taraftan cerh ve ta'dîli yapacak âlimlerde birtakım özelliklerin arandığı gibi; cerh ve ta'dîl esnasında dikkate alınması gereken esaslar da mevcuttur. Bu yönleriyle ehil olmayan bir kimsenin cerh ve ta'dîline itibar edilemez. Şartlarına riâyet edilmeden yürütülmüş cerh ve ta'dîlin de ifade edeceği hiç bir değer yoktur...

Hadisin sahîhini sakîminden, makbûlünü merdûdundan ayırma gayretinin bir neticesi olarak gelişmiş olan bu ilim dalında kaleme alınmış birçok eser mevcuttur. İbn Ebî Hâtim er-Râzî'nin "Kitâbü'l-cerh ve't-ta'dîl'i"; Ahmed b. Hanbel'in "Kitâbü'l-ılel'i"; Zehebî'nin "Mizânü'l i'tidâl'i"; Buhârî'nin "et-Târihü'l-kebir'i" bu alanda yazılmış çok sayıdaki eserden sadece birkaçıdır.

bkz. İ. Lütfi Çakan, Şâmil İslâm Ansiklopedisi, Cerh maddesi.

59 Mevdûdî, *Tefhîm*.

Haberleri İrdelemek

Bu âyette zikredilen, haberleri araştırma ile ilgili hususları şöyle sıralayabiliriz:

1- Hangi kanalla gelirse gelsin bütün önemli haberlerin, özellikle haktan sapmış bozuk karakterli ve doğrulukları şüpheli olan kimselerin yani fâsıkların getirdikleri haberlerin mutlaka araştırılması gerekir. Her haberin hemen tasdik olunmaması ve doğruluğu araştırılmamış haberlere dayanarak insanlar hakkında hüküm verilmemesi ve doğru haberlerden uzak olunduğu zaman ise, iyi şahsiyetlerin herhangi bir hususta suçlanmaması hususu Müslümanlara emredilmiştir. Bu hususlara dikkat edilmediğinde, Müslümanların davranışlarından dolayı pişman olacakları vurgulanmıştır.

2- Tefsirini yaptığımız bu altıncı âyette haberlerin araştırılması konusu arka arkaya sıralanan ikazlar zinciri halinde yer alırken, bir sonraki yedinci âyette Allah Resûlü'nün Müslümanlar arasındaki varlığının itibara alınmasının gerekliliği gündeme getirilmiş ve eğer Peygamberimiz kendine her söyleneni tasdik edip uygulayacak olsa idi, bu durum Müslümanlara sıkıntılar getirecekti denilmiştir. Bunlar anlatılırken de Allah'ın Müslümanlara verdiği nimetler, üstünlükler ve kendilerine imanı sevdirip, onunla kalplerini süslemesi hususları da sıralanmıştır.

İşin boyutları ne olursa olsun âyetlerin iniş sebebi; doğruluğu ispatlanmamış bir olayın Peygamberimize intikal etmesi ve bunun doğurabileceği neticelerdir. Eğer Peygamber Efendimiz, gelen haberlerin doğruluğunu araştırmadan bir karar verecek olsaydı, suçsuz insanlara karşı bir haksızlık yapmış olacaktı.

Yalan Haberin Zararı

Ey Allah'a ve Resûlü'ne inananlar! Bir fâsık size yalan bir haber getirdiğinde önce hakkı bâtıldan ayırt etmek ve işin iç

yüzüne vâkıf olmak için haberi iyice araştırın ki, tehlikeli durumlara düşmeyesiniz. Yalan, nice dostları birbirinden ayırmış ve nice kanlar akıtmıştır! Nice savaşların ve saldırıların vuku bulmasına sebebiyet vermiştir. Kinlerin ve düşmanlıkların patlak vermesine yol açmıştır! İşte bu sebeple Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) yalanı kötülemek, doğruluğu övmek için şöyle buyurmuştur; "Şüphesiz ki sözde ve işte doğruluk hayra ve üstün iyiliğe yöneltir. İyilik de Cennet'e götürür. Kişi doğru söyleye söyleye Allah katında sıddîk (doğru, doğrucu) diye kaydedilir. Yalan/yalancılık ise yoldan çıkmaya, günahkârlığa sürükler. Fücûr da Cehennem'e götürür. Kişi yalancılığı meslek edinince Allah katında çok yalancı (kezzâb) diye yazılır."[60]

Şayet Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), Velîd bin Ukbe'nin sözüne uysaydı, Allah ve Resûlü'nü seven mümin bir kavme karşı savaş açacak, kanlarını akıtacak, haksız yere mallarını alacaktı. İşin gerçek yüzü açığa çıkınca da bu yaptıklarından dolayı pişman olacaktı.

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler

1- Hata ile başkalarına zarar vermeyi önlemek için ihtiyatlı ve dikkatli olmak, nakledilen haber ve rivâyetlerde iyice araştırma yapmak gerekir. Çünkü fâsıkların getirdiği bu haberlere dayanarak hemen hüküm veren ve tasdik eden kimse acele davrandığı ve düşünerek, teennî ile hareket etmeyi terkettiği için pişmanlık duyar.

2. Âyetin hükmüne göre, fâsıktan duyulan haberi tahkik etmeden kabul etmemek gerekir. Zira Peygamber Efendimiz (sal-

---

60 Buharî, *Edeb* 69; Müslim, *Birr* 103-105.

lallahu aleyhi ve sellem): "Teennî[61] ile hareket etmek Allah'tan, acele etmek ise şeytandandır."[62] buyurmuştur.

3. Durumu bilinmeyen veya yalancı, günahtan çekinmez olarak tanınan kimselerin verdikleri haberlere ve bilgilere güvenilmemesi, bunlara göre hüküm verilmemesi, harekete geçilmemesi gerekir.[63]

4. Günümüzde, belli bir din, belli bir ırk ve belli bir ideolojiye mensup kimlerin, özellikle Müslümanlar aleyhine ve onları birbirlerine düşürmek için masa başı yapmış oldukları yalan haberlere dikkat etmek gerekir. Bu ve benzeri haberlerin, ciddî bir şekilde araştırılmadan kabul edilmemesi gerekir.

---

61 Teennî: İhtiyatlı ve akıllıca davranma, bir işte acele etmeyip, bir düşünce dairesinde hareket etme demektir.

62 Tirmizî, *Birr* 65.

63 Hayrettin Karaman, *Kur'ân Yolu*.

İMANI VE PEYGAMBERE İTAATİ SEVDİRİP, KÜFÜR, FISK VE İSYAN ÇİRKİNLİĞİNİN MÜMİNLERE GÖSTERİLMESİ

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِ ۭ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ
وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ
الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ ۚ أُولٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾ فَضْلًا مِنَ
اللّٰهِ وَنِعْمَةً ۭ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾

7-8 – İyi düşünün ki Allah'ın Resûlü sizin aranızda bulunmaktadır. Şâyet o birçok işte size uysaydı, haliniz yaman olurdu. Ama Allah size imanı sevdirdi ve onu kalplerinizde güzelleştirdi; inkârdan, fâsıklıktan ve isyandan ise sizi iğrendirdi. İşte Allah'tan bir lütuf ve nimet olarak doğru yolda yürüyenler onlardır. Allah her şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir.

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللّٰهِ *İyi düşünün ki Allah'ın Resûlü sizin aranızda bulunmaktadır.* Ey Sahabiler, bilin ki Allah'ın Resûlü sizin aranızdadır.

Bu sözden maksat bir haber vermek değildir. Peygamberimizin, sahabilerin arasında yaşadığı zaten onlar tarafından bilinen bir husustur. Ama bu sözden kastedilen, bu sözün gereği ve lazımı olan şeydir ki bu da şudur: Ey sahabiler! Allah'ın güvenilir, ma'sûm, vahyi tebliğ eden elçisi sizin aranızdadır. O'na itaat etmek sizin üzerinize vaciptir. Sizin faydanız, O'na itaatinizdedir. O'na isyan etmek ise, O'na ezâ ve cefâ verir.

O elçi, her ne kadar şerefli cesedi ile bugün aramızda değilse de her zaman Müslümanlarla beraberdir. Hadisleri ve sünneti ile beraberimizdedir. O, yaratıkların en hayırlısı olan Hz. Muhammed'dir. Öyleyse, bugünkü Müslümanlar olarak O'nun gösterdiği şerefli ve dosdoğru yola dönmemiz gerekir.

لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ *Şâyet o birçok işte size uysaydı, haliniz yaman olurdu.* Ey sahabiler! İşin tersi olsa ve Peygamber size itaat etse, sizler mutlaka zahmet ve güçlüklere düşer, işler tersine döner ve hoşlanmadığınız durumlarla karşılaşırdınız. Sarpa sarardınız, haliniz yaman olurdu. Çok zahmetler çeker, yok olmaya doğru giderdiniz. Çünkü kendisine uyulması gerekenin, uyan durumuna düşmesi, işlerin tersine gitmesi demek olan bir durumdur.

Ama bu hiç de öyle olmamıştır. Zira Resûlullah ancak kendisine vahyedilen şeylere uyar. Müminler de Resûle muhalefet etmekten hoşlanmazlar. Zira Cenâb-ı Allah onlara imanı ve peygambere itaati sevdirmiş ve bu hususu onların kalplerinde süslemiştir. Küfrü, fâsıklığı ve isyanı onlara çirkin göstermiştir. Bu niteliklere sahip olan müminler, dünya ve âhirette doğru yolu bulanlardır. Cenâb-ı Allah onlara nimetler vererek, kendi katından bir lütuf ve rahmet olarak bunu onlara yapmıştır. Allah, yarattıklarının durumunu en iyi bilen ve yaptığı işleri de yerli yerince yapandır. Hikmet sahibidir. [64]

---

64 Muhammed Mahmud Hicazi, *Tefsîru'l-Vâdıh.*

لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ *Şâyet o birçok işte size uysaydı, haliniz yaman olurdu.* Bu ayette, "*birçok işte*" deniliyor. Demek ki bazı işlerde, Peygamberimizin sahabilerine itaati sakıncalı değildir. Buna göre mânâ: "Peygamber Efendimiz, birçok işte sahabilerine itaat edecek olsa idi…" demek olur. Yani demek ki, birçok işlerde itaat mümkün değildir.

Peygamber Efendimizin İstişaresi

Evet, Allah Resûlü'nün, ashabına değil, ashabın O'na tâbi olması gerekir. Fakat bununla beraber, Resûlullah Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabıyla istişare ediyordu. Çünkü Yüce Allah O'na ashabıyla istişareyi emrediyordu: "*İnsanlara yumuşak davranman da Allah'ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi. Öyleyse onların kusurlarını affet, onlar için mağfiret dile ve işleri onlarla müşavere et. Bir kere de azmettin mi, yalnız Allah'a tevekkül et. Allah muhakkak ki kendisine dayanıp güvenenleri sever.*" (Âl-i İmrân, 3/159) Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) istişaresiyle ilgili olarak M. F. Gülen Hocaefendi'nin "Sonsuz Nur" isimli kitabından kısaca iktibasta bulunmak istiyoruz:

"Allah Resûlü, karşılaştığı problemlerin bazılarını da meşveretle çözüyordu. Aslında O, meşveretle önemli bir esası temellendirmek istiyordu. Kendisi meşverete muhtaç değildi; fakat kendisinden sonra İslâm âlemini temsil edecek kimseler her zaman meşverete ihtiyaç duyacaklardı. Evet, kendisi ilâhî te'yidât ile müeyyed bir insandı. Cenâb-ı Hakk, hiçbir mes'elede O'nu yalnız bırakmamıştı. Karnı ağrısa, melek gelir bir deva ilham eder, dişi ağrısa, Cibril (aleyhissalâm) hemen dermanını fısıldardı. O, melekût âlemiyle böyle iç içe yaşıyordu ancak O, meşverete de çok ehemmiyet veriyordu.

Kendisinden asırlar sonra, "şûra" devlet idarelerinde kaçınılmaz bir sistem haline getirilecekti ve getirildi de. İslâmî idare, şûraya açık olduğundan dolayı, o müthiş vüs'ati, esnekliği ve çağları kucaklama evrenselliğiyle, birbirinden farklı bütün devirleri aştı ve geldi günümüze ulaştı.

a. Meşveretten Bir Kesit

İşte bazı misaller:

1. O, hemen herkesin düşüncesine başvuruyor, herkesin fikrini alıyor ve "şûra" düşüncesini toplum hayatına hâkim kılmak istiyordu. O, Hz. Ali'yle (radıyallahu anh) istişare etmişti. Gerçi Hz. Ali: "Perde-i gayb açılsa yakînim artmayacak." diyen insandı. Ama yine de Allah Resûlü'nün ders halkasında bir çocuktu. Ve işte Allah Resûlü, bu yaştaki Ali ile meşverette bulunuyordu.

Münafıklar, Hz. Âişe Validemiz'e (radıyallahu anhâ) iftirada bulunmuşlardı. Evet, o, iffeti âyetle sabit anamıza en iğrenç iftirayı yapmışlardı ki buna "İfk Hâdisesi" yani "iftira vak'ası" denir. Bu çok yönlü hâdise, tarihe böyle geçmiştir.

Gerçi Allah Resûlü, vahyin bu işi halledeceğine katiyen inanıyordu ve Hz. Âişe hakkında da en küçük endişesi yoktu ama yine de teker teker ashabıyla istişarede bulunmakta maslahat görüyordu. Zira istişare daima kazandırır, hiçbir zaman kaybettirmez. Ve zaten O da, hep kazandırmak için gelmişti.

Bu münasebetle bir zayıf rivayetle şu hâdiseyi naklederler: Allah Resûlü, Hz. Ömer'i çağırır ve Hz. Âişe (radıyallahu anhâ) hakkındaki fikrini sorar. Ömer cevap verir: "Ya Resûlallah! Âişe katiyen pâk ve temizdir, ona iftira atılmıştır." Allah Resûlü, nereden bildiğini sorunca da şu cevabı verir: "Ey Allah'ın Resûlü, Sen bir gün namaz kılıyordun. Sonradan öğreniyoruz, haberin olmadan takunyanın bir kenarına biraz

pislik sıçramış. Ve Sen bu vaziyette namaza durunca hemen Cibril (aleyhissalâm) gelip durumu Sana haber veriyor ve 'takunyalarını çıkar' diyor. Şimdi, Senin takunyana sıçramış küçük bir pisliği Cenâb-ı Hakk Sana haber verir, Seni ondan temizler de -hâşâ- böyle bir cürüm işleyen kadını Sana hiç hanım yapar mı? Hayır, ya Resûlallah! Muhakkak Cibrîl (aleyhissalâm) gelecek ve Hz. Âişe'nin ne derece iffetli bir kadın olduğunu Sana haber verecektir."

Evet, Allah Resûlü: "İstişare eden pişman olmaz."[65] demiş, Hz. Ömer'le de istişare etmişti. Böyle bir istişare O'na bir şey kaybettirmezdi, ettirmedi de. Kendisine bir şey kaybettirmediği gibi Ömer'i de yeniden bir kere daha kazandırıyordu. Evet, Allah Resûlü kendi ashâbı ile istişare ediyor ve onların fikirlerine müracaatta bulunuyordu. Tabii ki kazanan yine kendisiyle istişare ettikleri insanlar oluyordu; çünkü Allah Resûlü bu haliyle de yine onlara bir ahlâk dersi veriyordu. Zaten bizzat kendisi: "İstişare eden hüsrana uğramaz" buyurmuyor mu?

2. Bedir'e çıkılacağı zaman da hem Ensâr hem de Muhâcirler'le ayrı ayrı istişare etmiş ve onların görüşlerini almıştı… O, arkasındakilerin fikrini alıp beraber bulunacağı o önemli çizgide, aynı duygu, aynı düşünceyi paylaşma adına, onlarla bu meseleyi istişare ediyordu. Gerçi onlar, O'nun her teklifine inkiyad edeceklerdi. Zira O'na söz vermişlerdi ve bu söz îman demekti.

Meşveretle Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) önemli bir davayı âleme mâl ediyordu. Herkes, bir tabut taşır gibi onu taşımaya koşuyor ve gücü yettiğince o cevher hazinesine omuz veriyordu. Evet, herkes ona sahip çıkıyordu ve onu taşımayı hayatının gayesi biliyor ve "Bu yolda şehadet bizim için en tatlı idealdir" diyordu.

---

65 Kenzu'l- Ummâl, 7/813,815.

b. İç İçe Meşveretten Levhalar

1. Muharebe yeri mevzuunda gelip bir noktada ârâm eyledi. O yeri baştan keşfetmiş ve kuyuların başını çoktan gözüne kestirmişti. Nerede, hangi tepeyi tutacağına, karşısına hınçla gelen düşmanı nerede kıstıracağına çoktan karar vermişti. Fakat orada yine meseleyi müzakereye arz etti. Sahabe arasında, adı çok da meşhur olmayan Hz. Hubab b. Münzir'in (radıyallahu anh) teklif ettiği yere karargâhını kuruyordu.

2. Selman-ı Fârisî (radıyallahu anh), İranlı bir köledir. Önce Mecûsî, sonra Hıristiyan daha sonra da Müslüman olan bir köle. Müslüman olduğu zaman hiçbir şeyi ve hiçbir kimsesi yoktu. O her şeyini Müslümanlığına borçludur. Ahzâb denilen Hendek Savaşı'nda, Allah Resûlü yine ashabıyla istişare eder. Herkes bir şeyler söyler ve sonunda söz Selman'a gelir. Selman görüşlerini şöyle dile getirir: "Ya Resûlallah! Bizim memleketimizde bir âdet vardı; düşman taarruz edecek olursa, biz şehrin etrafına hendek kazar öyle müdafaada bulunurduk. Eğer uygunsa Medine'nin etrafına hendek kazalım ve düşmanın hücumuna öyle mâni olalım."

Ve bu görüş Allah Resûlü tarafından kabul görür. Sadece kabul görmekle de kalmaz, kendisi de bizzat hendek kazanların arasında bulunur ve onları coşturur.

3. O, sadece erkeklerle değil, aynı zamanda hanımlarla da istişare ederdi. Nitekim Hudeybiye'de hanımıyla istişare etmiş ve hanımının dediğini yapmakta da hiçbir beis görmemişti.

O, hayatında hep böyle davranmış ve meşveretlerle aşılmaz gibi görülen problemleri aşmıştır ki biz devlet hayatımızda meşveretin ne denli önem kazandığını ancak şimdilerde anlayabiliyoruz. Meşveretsiz, müstebit idareciler, arkada binler fiyasko bırakıp öyle gitmişlerdir. O, fikre, düşünceye, akla karşı en büyük

hürmet ve en büyük saygıyı telkin etmiştir. Aklın bir hikmet-i vücudu, dolayısıyla da muhakemenin, insan düşüncesinin mevcudiyetinin de bir hikmeti vardır. Vahiyle beslenen şahıslarda, vahye müesses davalarda bile bunlara müracaat edilir ve bunlar onu yorumlamada önemli vazifeler görürler. Nitekim aklı, muhakemesi olmayanın mükellef olmayacağı da dinimizde bir esas kabul edilmiştir."[66]

Allah'ın Müminlere Üç Büyük Lûtfu

وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ *Ama Allah size imanı sevdirdi, sevgili kıldı, dolayısıyla iman ettiniz.* Bu gösteriyor ki, iman etmek için yalnız bilgi yeterli değil, bir iradenin fiil olabilmesi için sevmek de gereklidir. Bundan dolayı dinin başı muhabbettir, sevgidir.

Sevginin kendisi bir akıl işi değil, doğrudan doğruya Yüce Allah'ın verdiği bir histir. Allah'ın sevdirmediği şeyler düşünmekle sevilmez ancak Allah'ın sevdirdiği şeyler bilinmek düşünülmek sayesinde akıl ile, tecrübe ile sevgi şuuruna erilebilir. İşte imanın esası sevgi ile ilgili olduğu, sevgi de Allah'ın bir vergisi bulunduğu için burada buyuruluyor ki: Allah size imanı sevdirdi, yani o sayede Resûlullah'a iman ettiniz.

وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ *onu kalplerinizde güzelleştirdi* ve imanın gereğince amel edip peygambere itaat ettiniz. İmanın sevdirilmesi ve kalpte süslenmesi, Yüce Allah'tan bir ihsan ve nimettir. Ve bunun dışındaki her ihsan ve her nimet, bu ihsan ve nimetten daha aşağıdır. Aslına bakılırsa, varlık ve hayat nimeti bile özünde iman nimetinden daha değersiz ve daha aşağıdır.

Burada insanın dikkatini çeken önemli nokta, kendileri için bu hayrı dileyenin ve kalplerini küfür, fâsıklık ve isyanın şerrinden kurtaranın da Yüce Allah'ın bizzat kendisi olduğunu

---

66 M. F. Gülen, Sonsuz Nur, 1/127-132.

onlara hatırlatması ve kendisinden bir ihsan ve nimet olmak üzere bütün bunların kendi ilmi ve hikmetinin bir eseri olduğunu bildirmesidir.

Kulun bütün gayreti, Allah'ın rızâsını kazanmak olunca, Cenâb-ı Hak onun kalbinde üç feyiz meydana getirir:

1- İmânı çok sevme duygusu gelişir,

2- İmân gönülde kökleşip, her şeyden daha cazip bir duruma gelir,

3- Küfür, fısk ve isyana karşı tiksinme hissi iyice belirir.

Mekke'de Resûlulah'a (sallallahu aleyhi ve sellem) inanıp bağlanan müminler, îmanlarından kaynaklanan bir zevkle, yurtlarını, mallarını ve akrabalarını terkederek önce Habeşistan'a sonra da Medine'ye ve daha sonra yine Habeşistan'a hicret etmişlerdi. İman onlara o kadar câzip gelmişti ki, bu uğurda karşılarına çıkan her türlü saldırı, işkence, alay ve benzeri tecavüzlere göğüs germesini ve dayanma gücünü ortaya koymasını bilmişlerdi. Hiçbir olumsuz olay, onları bu güzel ve çekici nimetten uzaklaştıramamıştı.

Yine bu bahtiyar ve saygın müminler fethettikleri hiçbir ülkede, yağmacılık yapmamış, kadın ve kızlara tasallutta bulunmamıştır. Her zaman Allah korkusuyla hareket edip adaletten ve güzel ahlâktan ayrılmamışlardır. Çünkü kâmil îmandan ve onun neticesi olan sâlih amellerden başka diğer her iş ve amelden tiksinmişler, nefret etmişlerdir.

وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ *Küfürden (inkârdan), fâsıklıktan ve isyandan ise sizi iğrendirdi*. Onun için siz de onlardan sakınınız.

Bu âyette geçen ve Allah'ın, inanan insanları kendisinden tiksindirdiği küfür, füsûk ve isyandan kısaca bahsetmek istiyoruz:

Küfür

'Küfr'; Arapça bir kelime olup, 'Ke-Fe-Ra' fiil kökünden masdardır ve lügatte 'bir şeyi örtmek' demektir. Bir şeyi örtmek veya şükrünü yerine getirmeyerek erişilen nimeti örtmek, nankörlük etmek anlamına da gelmektedir. Bundan dolayı Arapçada, karanlığı ile her şeyi örttüğü için geceye kâfir (örten) denmiştir.

Terim olarak küfür, imanın zıddı yani imansızlıktır. Başka bir deyişle Allah'ın varlığını ve birliğini, peygamberliği, Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah katından getirdiği kesin olarak belli olan hakîkatleri inkâr etmektir. İslâm dininde inanılması gereken esaslara inanmayan kimseye de gerçeği örttüğü için kâfir denir. Kâfir olmak için iman edilecek şeylerin hepsine inanmamak şart değildir. Bunlardan birine veya bir kısmına inanmamak da küfürdür.

Küfür, kalben olduğu gibi söz ve davranışla da olabilir. Her hangi bir zorunluluk olmadığı halde diliyle insanı küfre götürecek bir söz söyleyen, inanılması gereken şeyleri küçümseyip onlarla alay eden yahut imanla bağdaşmayan işleri yapanlar da kâfir olur. Ancak ölüm tehdidi karşısında bulunan bir kimse gönlü imanla dolu olduğu halde canını kurtarmak için istemeyerek küfrü gerektiren bir söz söylerse dinden çıkmış olmaz.

İslâm'ı terk etmeye zorlananlar için tanınan bu ruhsat hakkında Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulur: "*Kalbi imanla dolu olarak mutmain iken, dini inkâr etmeye mecbur bırakılıp da yalnız dilleriyle inkâr sözünü söyleyenler hariç, kim imanından sonra Allah'ı inkâr ederek gönlünü inkâra açar, göğsüne küfrü yerleştirirse, onlara Allah tarafından bir gazap, hem de müthiş bir azap vardır.*" (Nahl, 16/106).

Bu âyetin iniş sebebi şudur: Mekke'de Kureyş müşrikleri, ashab-ı kiramdan Ammâr'ı, babası Yâsir'i ve annesi Sümeyye'yi (radıyallahu anhüm) İslâm'dan vazgeçirmeye zorluyorlardı. Onlar

bunu kabul etmedikleri için, Sümeyye'yi iki deve arasına bağlayıp ayrı ayrı yönlere çekerek parçaladılar. Yâsir'i de çeşitli işkencelerle şehit ettiler. İşte İslâm'ın ilk şehitleri bunlardır. Ammâr, müşrikler tarafından kuyuya atıldı. Tam boğulacağı sırada onlara rıza göstermeye mecbur kaldı. Ve hayatını kurtardı. Birisi gelip, Peygamberimize Ammâr'ın dinden döndüğünü söyleyince, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem): "Hayır, Ammâr tepeden tırnağa iman doludur. İman onun etine ve kemiğine işlemiştir." buyurdu. Bu arada Ammâr, ağlıya ağlıya çıkageldi. Peygamber Efendimiz onun gözyaşlarını silerek: "Üzülme, yine seni zorlarlarsa dilinle onlara uymuş gibi görün."[67] buyurdu.[68]

Füsûk

Esasen çıkmak demek olup, bazen dinden çıkmak mânâsına da kullanılır. Âyette küfür kelimesi ile beraber kullanıldığından dolayı, ondan ayrı bir mânânın kastedilmiş olması gerekir. Bu sebeple füsûk; çoğunlukla doğruluk ve itaatten çıkış, sözlü ve fiilî olarak imanın gereklerine uymamak mânâsında kullanılır. Âyette "size imanı sevdirdi" ifadesindeki imana mukâbil küfür; imanın tezyinine karşılık da füsûk ve isyan zikredilmiştir. İmanın güzelleştirilmesinin karşılığı olan füsûkun; yalancılık ve itaatten çıkmak ve yine imanın güzelleştirilmesinin karşılığı olan isyanın da; emri terk ile fiilen itaatten çıkmak mânâsında olması daha uygun görülmüştür. Füsûku büyük günahlar, isyanı küçük günahlar mânâsında düşününler de olmuştur.

İsyan

İsyan; itaatsizlik, emre karşı gelme, başkaldırı demektir. İsyan kelimesine; bagy, serkeşlik ve isyânkârlık anlamlarıyla,

67 İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l Azîm*, Nahl sûresi, 106. âyetin tefsiri.
68 Hamdi Yusufoğlu, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, Küfür mad.

Allah'ın kanunları çerçevesinde üzerine düşeni yapmaktan kaçınma hali ve günahkârlık anlamları da verilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm, insanların dünya ve ahiret mutluluğu için uymakla zorunlu olduğu bir takım emir ve yasaklamalar getirerek örnek toplum modeli çizer. Bu modelde insana düşen görev ise emrolunduğu gibi yaşaması, Kur'ân ve Sünnet'ten ayrılmaması, Allah'a itaat sınırlarının dışına çıkmaması ve O'na isyankâr bir kul olmamasıdır.

"*Allah ve Resûlü herhangi bir meselede hüküm bildirdikten sonra, hiçbir erkek veya kadın müminin, o konuda başka bir tercihte bulunma hakları yoktur. Kim Allah'a ve elçisine isyan ederse besbelli bir sapıklığa düşmüş olur.*" (Ahzâb, 33/36) Bu âyet; mümin-kâfir sınırını kesin bir şekilde çizer. Müslüman olmak; kendi düşünce, davranış ve seçme özgürlüğünü Allah ve Resûlu'ne teslim etmek demektir. Müslüman olarak yaşamak, dâimâ Müslüman kalmak isteyen bir kimse, mutlaka Allah ve Resûlü'ne boyun eğmek zorundadır.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu konuyla ilgili birçok âyette zikredilen âsî kelimesi Allah'ın emirlerine karşı gelen, O'na itaat etmeyen anlamlarında kullanılmıştır. Hadis-i şeriflerde de Kur'ân âyetlerine paralel olarak aynı manalarda kullanılır:

Âyetler:

– "*(İbrâhîm) Babacığım, sakın şeytana ibadet etme! Çünkü şeytan Rahman'a* ***isyan*** *içindedir.*" (Meryem, 19/44).

– "*Kim de Allah'a ve Resûlü'ne* ***isya****n eder ve Allah'ın sınırlarını aşarsa, Allah onu da ebedî kalmak üzere ateşe koyar. Hem onu zelîl ve perişan eden bir azap vardır.*" (Nîsa, 4/14).

– "*Benim vazifem sadece Allah'ın mesajlarını tebliğ etmektir. Kim Allah'a ve elçisine* ***isyan*** *ederse, ona cehennem ateşi vardır, hem de ebedî kalmak üzere oraya girecektir.*" (Cin, 72/23).

Hadîs-i şerifler:

– “Her kim O’na (Hz. Muhammed’e) itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur. Her kim de O’na **isyan** eder âsî olursa Allah’a isyan etmiştir.”[69]

– “Bize karşı silâh çeken (**isyan** eden, başkaldıran) bizden değildir.”[70]

أُولٰٓئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ *İşte doğru yolda yürüyenler onlardır.*

أُولٰٓئِكَ İşte onlar, imanı sevip peygambere iman eden ve kalplerinde iman zînetlenip gereğince amel ederek doğrulukla itaat eden ve küfrü, füsûku, isyanı iğrenç görüp imanın gösterdiği yönde doğruluk ve itaatten ayrılmayan kimselerdir ki

هُمُ الرَّاشِدُونَ *Onlar rüşd sahibidirler, doğru yolda yürüyenlerdir.* Hak yolunda sarsılmadan dosdoğru giden kimselerdir.

Rüşd: Arapça bir kelime olup ‘Ra Şe De’ fiilinden masdardır ki, ‘ğayy’in tam zıddıdır; yani, ‘sapkın ve azgın olmamak’ demektir. Rüşd, doğruluktur, istikamettir. Sapma yollarının tam karşıtı olarak, doğrunun ve dengeli olanın üzerinde bulunmaktır. *Rüşd*, Allah’ın dininin husûsî niteliğidir ve Allah’ın dini ‘*Sebîlü’r-Rüşd*’dür.

Râşidûn: Reşîd ve râşid (çoğulu râşidûn), ‘rüşd halinde olan, rüşdüne ermiş’ demektir. Kur’ân-ı Kerim’de, ‘Firavunun emrinin reşîd olmadığı’ beyan edilir. (Hud, 11/97). Yani, Firavun’un yaptığı işler, yönetimi, davranışları, inancı, kısaca hiçbir şeyi ‘reşîd’ değildir. Bilgisizlikten ya da bütünüyle yanlış bir bilgi veya bilginin çalım, kibir gibi yollarla saptırmasından kaynaklanır. Yine, Kur’ân’ın ifadesiyle, “Firavun, hevasına (arzularına, zanlarına, kuruntularına, vehimlerine) uymuş ve zan ve kuruntularından oluşan bir

---

69 Buhârî, *İ’tisâm* 2.
70 Tirmizî, *Hudud* 26.

bilgi üzerinde sapmıştır." Allah'ın vahyine değil de, kendi zanlarına uyan insanlar sapan insanlardır ve böylelerinin yaptıkları işler, düşünceleri ve davranışları da çok zaman 'reşîd' olamaz.

فَضْلاً مِنَ اللّٰهِ وَنِعْمَةً وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ *İşte Allah'tan bir lütuf ve nimet olarak, Allah her şeyi hakkıyla bilir*. Yani o rüşd, yahut âyette zikrolunan imanı sevdirme ve süsleme, küfür, füsûk ve isyanı kötüleme ve rüşd, Allah'ın lütuf ve nimetinden olarak cereyan etmektedir. Yani Allah'ın bu lütuf ve ihsanı bir tesadüfün değil, bir hikmetin sonucudur ve sadece layık olanlara verilir.

وَاللّٰهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ *Allah her şeyi hakkıyla bilir, tam hüküm ve hikmet sahibidir*.

Birçok müfessir, Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) Benî Mustalik hakkında Velîd'in haberine dayanarak onların üzerine orduyu gönderme konusunda mütereddit davrandığı görüşündedir. Ordu gönderme konusunda ısrar eden kimseler şu şekilde uyarılmışlardır: "Sizler Allah'ın elçisinin aranızda bulunduğunu, hakkınızda en hayırlı olana O'nun karar vereceğini unutuyorsunuz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sizlerin görüşüne göre hareket etmesi hususundaki ısrarınız uygun değildir ve bu davranışınız yersiz bir cesaret göstergesidir. Şâyet Peygamberiniz (sallallahu aleyhi ve sellem), sizin görüşlerinize göre hareket edecek olursa, birçok hatalar yapar ve bunun sorumlusu da sizler olursunuz."

لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ

Hataya Düşen ve Düşmeyen Müminler

Bu âyetlerden anlaşıldığına göre bütün Müslümanlar bu hataya düşmemişler, sadece bazı kimseler bu görüşü öne sürmüşlerdir. İslâm toplumunun doğru yol üzerinde kalması, onlara imanı sevdirip, küfür, fısk ve isyan yolundan kendilerini nefret

ettirmesi Allah'ın bir lütuf ve ihsanıdır. Bu âyetin iki bölümü, iki ayrı gruba seslenmektedir. لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ "*Şâyet O (Peygamber) size bir çok işlerde uysaydı..*" biçimindeki ifade bütün Müslümanlara hitaben kullanılmamıştır. Tam aksine bunlar, Peygamber Efendimiz'den Benî Mustalik'e ordu göndermesini isteyen sahabelerdir. وَلٰكِنَّ اللّٰهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ "Fakat Allah size imanı sevdirdi.." şeklindeki ifade ise geneldir. Bu ifadeyle, kendi görüşleri üzerinde ısrar ederek Peygamberimize karşı gelmeyen, imanın gereği O'na güvenip itaat eden sahabelere seslenilmektedir. Bu, kendi görüşleri üzerinde ısrar eden sahabenin mümin olmadığı anlamına gelmez. Burada sadece bu sahabilerin bir hata yaptıkları anlaşılmaktadır. Onlar, Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) henüz aralarında bulunuyor olmasına rağmen, kendi görüşleri üzerinde ısrar etmiş ve bunun üzerine Yüce Allah yaptıkları hataya değinerek, sonuçları bakımından onları uyarmıştır: İmanın gereği, diğer sahabiler gibi Sevgili Peygamberimize güvenmek ve O'nun görüşüne tâbi olmaktır.

İnsanların çoğunda, özellikle kötü, aleyhte ve tehlike bildiren haberleri hemen kabul etme eğilimi vardır. Bu yüzden insanlar arasında birçok kötü zan, düşünce ve eylem ortaya çıkmış; pişmanlıklar, bazen telafisi mümkün olmayan zararlar görülmüştür. Peygamber Efendimiz ile onun ahlâkında ve yolunda olanlar böyle haberler karşısında tedbiri elden bırakmaz, acele ile hüküm vermez ve harekete geçmezler. Yetkin önderler böyle davranırken, onlar kadar birikimli ve deneyimli olmayan sıradan insanlar telaşa kapılır, bu rehberlerin tedbirli davranmalarının hikmetini kavrayamazlar. Bunların, "Neden hemen harekete geçilmiyor!" diye söylendikleri, hatta aleyhte konuştukları olur. Ama gerektiği şekilde tahkik edildiğinde bu tür haberlerin, bilgilerin yalan, yanlış, eksik olduğunun veya yanlış anlaşıldığının sayısız örnekleri vardır. Önderin davranışı karşısında teslimiyet göstermek,

acelecilik göstermemek ve isyan etmemek için sahabede iman, Peygamber'e güven ve sevgi vardı. Şu halde daha sonraki zamanlarda da insanların, Peygamber ahlâkındaki önderleri seçmeleri ve onlara güvenmeleri gerekmektedir.[71]

Acelecilik

Acelecilik, hissî davranma, nefse uyma insanın tabiatında mevcuttur. Oysa Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bu gibi sıfatlardan arındırılmıştı. Gerek Hudeybiye'de, gerekse Velîd b. Ukbe olayında eğer ashabından çoğunun görüş ve düşüncesine uysaydı sonuç çok kötü olur, birçok kimsenin kanı akar ve telâfisi zor gedikler açılırdı. O bakımdan Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) böylesine önemli ve tehlikeli konularda, hislerin kabardığı hallerde ashabının görüşüne uymazdı. Soğukkanlı olmayı, sabretmeyi ve olayı sebep ve sonucuyla düşünmeyi tercih ederdi.

6, 7 ve 8'nci Âyetlerden Çıkan Hüküm

Yüce Allah, müminlere, fâsık bir insan, bir haber getirdiği zaman onun gerçekliğini araştırmalarını emrediyor, aksi takdirde onun verdiği habere dayanarak bilmeden bir topluma karşı haksız yere saldırıp sonunda pişmanlık içine düşeceklerini bildiriyor ve devamla buyuruyor ki: "Allah Elçisinin sizin aranızda bulunduğunu biliniz de onun hareketlerinden ibret alınız. Her söylenene hemen inanıyor ve ona göre hareket etmek istiyorsunuz. Eğer Allah'ın Elçisi de size uyup acele davranıp sizin istediklerinizi yapsaydı, birçok işte sıkıntıya düşerdiniz, başınız belâya girer ve günâh işlemiş olurdunuz. Fakat Allah size imanı sevdirdi, hoş gösterdi, gönüllerinizde onu süsledi. Küfür, fısk ve isyanı size iğrenç gösterdi. Allah'ın lütfuyla imandan hoşlandınız, nankörlükten,

---

71 Hayrettin Karaman, *Kur'ân Yolu*.

yoldan çıkmadan, Allah ve Elçisi'ne baş kaldırmadan uzak durdunuz, işte imanı sevip, küfür, fısk ve isyandan uzak duranlar doğru yoldadırlar. Böyle davranmanız, size Allah'ın lütfu ve nimeti sayesinde olmuştur. Allah her şeyi bilendir, ne yapacağını, sizin için neyin uygun olduğunu bilir. Hükümdardır, dilediğini yapmaya kâdirdir ve yaptıklarını hikmetle ve yerli yerince yapar."[72]

Allah Resûlü'nün, Bu Âyetten İktibasla Yapmış Olduğu Bir Dua

Allah Resûlü'nün, bu âyetten iktibasla yapmış olduğu duanın burada mutlaka hatırlanması gerekir:

اَللّٰهُمَّ حَبِّبْ إِلَيْنَا الْإِيمَانَ وَزَيِّنْهُ فِي قُلُوبِنَا وَكَرِّهْ إِلَيْنَا الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ وَاجْعَلْنَا مِنَ الرَّاشِدِينَ *"Allah'ım, imanı bize sevdir, onu kalplerimize sindir, küfrü, fıskı ve isyanı bize çirkin göster. Bizleri râşid (doğru yolu bulan) kullarından eyle!"*[73]

Bu dua ile ilgili olarak M. Fethullah Gülen Hocaefendi'ye sorulan bir soru ve cevabını buraya almak istiyoruz:

İmanın Tadını Almak İçin...

Soru: Resûl-i Ekrem Efendimizin sünneti olarak her sabah okuduğumuz duaların birinde "Allahümme habbib ileyne'l-îmâne ve zeyyinhü fî kulûbinâ ve kerrih ileyne'l-küfra ve'l-füsûka ve'l-ısyân vec'alnâ mine'r-râşidîn." diyoruz. Bu duanın manasını ve onu tekrar ederken hangi mülahazalar içinde bulunmamız gerektiğini lütfeder misiniz?

Cevap: Peygamber Efendimizin hayat-ı seniyyeleri âdeta bir yalvarış ve yakarış dantelâsı mahiyetindeydi; O, sabah kalktığında, akşamı idrak ettiğinde, abdeste yöneldiğinde, ezanı

---

72 S. Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*.

73 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/424; *Mecmau'z-Zevâid*, 6/122.

dinlediğinde, Hakk'a kurbet vesilesi sayılan her ibadetin içinde ve sonunda, yeme-içme, uyuma, yolculuğa çıkma, seferden dönme, arzî ve semavî belâ ve musibetlere maruz kalma esnasında, hastalık ve rahatsızlıklara müptela olduğunda, keder ve sevinç vesilelerinin zuhuru hengâmında hep el açar, Mevlâ-yı Müteâl'e yönelir, tazarru ve niyazla iki büklüm olur ve sürekli O'na yalvarırdı. Kur'an-ı Kerîm'in sabah ve akşam vakitlerinde Allah'ı zikretme üzerinde hususiyle durmasından olsa gerek, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bu vakitlere özellikle önem verir, her sabahı ve her akşamı bereketli birer dua zamanı olarak değerlendirirdi.

Allah Resûlü'nün bilhassa hemen her sabah namazından sonra tekrarladığı dualardan biri de sorunuza mevzu teşkil eden şu mealdeki dua idi: "Allahım, imanı bize sevdir ve onu kalplerimizde güzelleştir, gönüllerimizi onunla donat; küfre, fıska ve isyana karşı içimizde tiksinti uyar ve bizi rüşde ermişlerden, doğru yolu bulmuşlardan eyle."

Teennî Rahman'dan, Acele Şeytan'dan...

Aslında bu dua, Hucurât suresinin 7. âyet-i kerimesinden muktebestir (alınmıştır). Müfessirlere göre, söz konusu âyet, Benî Mustalik kabilesiyle alakalı bir haber üzerine gelişen hadiseler münasebetiyle nâzil olmuştu. Mustalik oğullarının zekât vermeye yanaşmadıkları ve Peygamber Efendimizle savaşmak için hazırlık yaptıkları şeklinde bir haber ulaşmıştı mü'minlere. Bu haber karşısında çok heyecanlanan bazı sahabiler hemen saldırıya geçmek gerektiğini söylemiş ve âsilerin çabucak cezalandırılmaları istikametinde görüş beyan etmişlerdi. Haddizatında o birkaç sahabinin fevrîlikleri, Allah'ın dinine bağlılıklarından, kalplerindeki iman aşkından, küfre ve isyana karşı duydukları öfkeden dolayıydı. Mustalik oğullarının, Allah Resûlü'nün emrine itaat etmediklerini ve zekât vermeye yanaşmadıklarını duyar

duymaz, gönüllerindeki din gayretiyle hemen ayağa kalkmış ve Resûl-i Ekrem'e isyan eden bu kabileyle savaşmak üzere yola koyulma niyetlerini izhar etmişlerdi.

Fakat Allah Resulü (sallallahu aleyhi ve sellem) onların savaş isteklerini hemen kabul etmemiş, önce durumun incelenip haberin doğru olup olmadığının tespit edilmesi lazım geldiğini söylemiş ve bu vazife için de Hazreti Hâlid'i görevlendirmişti. Hazreti Hâlid (radiyallahu anh) gece vakti Benî Mustalik mahallesine varmış, gözcülerini onların arasına göndermiş ve kendisi de etrafı kontrol etmişti. Gözcüler geri dönünce, Mustalik oğullarının İslâm'a bağlı olduklarını, onların ezanlarını duyduklarını ve namazlarını gördüklerini haber vermişlerdi. Sabah olunca Hazreti Hâlid bizzat Mustalik oğullarına gitmiş; onların kat'iyen isyan etmediklerini, biatlerini koruduklarını, zekâtı bir vazife bildiklerini ve onu îfâ etmeye gönülden razı olduklarını görmüştü. Şahit olduğu manzara karşısında çok memnun kalan Hazreti Hâlid durumu Resûlullah'a iletince, Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) "Tedbirli davranmak Allah'tan, acele ise şeytandandır." buyurmuştu. İşte, bu olayın akabinde hükmü kıyamete kadar kalacak ve benzer meselelerde Müslümanlara hep ışık tutacak olan söz konusu âyet indirilmişti.

İçinizde Allah Resûlü Var!...

Sorduğunuz duanın da menşei olan bu ilahî beyan meâlen şöyledir:

"Hem düşünseniz ya, Allah'ın Resûlü sizin aranızda bulunmaktadır. Şayet o pek çok işte size uysaydı, haliniz yaman olurdu. Ama Allah size imanı sevdirdi ve onu kalplerinizde güzelleştirdi; inkârdan, fâsıklıktan ve isyandan ise sizi iğrendirdi. Zaten doğru yolda yürüyenler de Allah'ın bu lütuflarına mazhar olan kimselerdir." (Hucurât, 49/7)

Cenâb-ı Hak, herhangi bir teklifle gelen ve kendi fikrine göre hareket edilmesini dileyen kimselere aslında âşikar olan, çok mühim bir hakikati hatırlatıyor; onlara önce "Düşünseniz ya, Allah'ın Resûlü sizin aranızda bulunmaktadır; bilin ki Allah'ın elçisi içinizdedir." diyor. Her şeyi gören, her sesi işiten ve her şeyi bilen Cenâb-ı Hak ile sürekli irtibat halinde bulunan Resûl-i Ekrem'in –o engin firaset ve basiretiyle her zaman tam isabet kaydedecek olsa da- yalnız başına adım atmadığını, her zaman vahiyle müeyyed olduğunu ve Allah'ın hıfz u inayeti altında bulunduğunu, dolayısıyla da kat'iyen ümmetini tehlikeli yola sevketmeyeceğini, felakete sürüklemeyeceğini ve asla onlara yanlış yaptırmayacağını belirtiyor. Birisi gizli bir iş yapsa, birisi bir yalan söylese, bir başkası bir sır taşısa ve bir diğeri bir entrika çevirse, bunların hepsini ve olup biten her şeyi Cenâb-ı Hakk'ın görüp bildiğini ve dilediğinde Peygamberine haber verdiğini vurguluyor. Bazılarının bir anlık heyecanla bu hakikati hatırdan çıkartmış olmalarına binaen, onlara nasıl bir rehberin ardında olduklarını bir kere daha hatırlatıyor.

Daha sonra Allah Teâlâ, "Şayet o pek çok işte size uysaydı, haliniz yaman olurdu." diyerek, onlara kendi tekliflerinde ısrarcı davranmamalarını, herhangi bir meselede Resûl-i Ekrem'in seçtiği yolun mutlaka en selametli yol olacağını, O'na itaat ettikleri sürece muhtemel pek çok sıkıntı ve beladan sağ salim kurtulacaklarını ve mutlaka sâhil-i selamete ulaşacaklarını ihtar ediyor. Allah Resûlü'nün gösterdiği istikamette hareket etmenin onlar için her zaman daha hayırlı, daha kolay ve daha zahmetsiz olacağını ve bu gerçeğe rağmen, Resûlullah'a ısrar eder de onu hayırlı olarak gördükleri hususlarda kendi görüşlerine uymaya zorlarlarsa, çok büyük sıkıntılara düşeceklerini bildiriyor. Bütün işlerinde Cenâb-ı Hakk'ın ve O'nun elçisinin emirlerine göre adım atmalarını, teslim ve tevekkül üzere

yaşamalarını ve neticede yüce Allah'ın takdirine razı olmalarını tembih ediyor.

İmanla Mamur Gönüller

Allah (Azze ve Celle) bu ikazların akabinde, Ashâb-ı kirâmı tezkiye ediyor; aralarından birkaç kişi fevrî davransa ve kendi fikirlerine uyulmasını dilese de, umum sahabenin teennî ile hareket ettiğini; çoğunluğun Resûl-i Ekrem'in emir ve işaretlerini bekleyerek hakikî mü'minlere yakışır bir tavır sergilediğini îmâ ediyor. Sahabe arasında bazı gençlerin, münafıklar tarafından sıkça tekrar edilen "Eğer bizi dinleseydiniz başınıza bunlar gelmezdi" şeklindeki alaylı sözlerin de tesiriyle, muvakkaten kendi tekliflerine uyulmasını mantıklı görmüş, aceleci davranmış, yakışıksız mütalaalarda bulunarak sevimsiz beyanlarla Resûl-i Ekrem'i üzmüş ve bir süre fikirlerinde ısrar ederek işi kendileri hakkında zorlaştırmış olabileceklerini, ama bunların sayısının çok az olduğunu, neredeyse bütün Ashâb-ı kirâmın kendilerine yakışan şekilde davrandıklarını belirtiyor. Sonra da onların imanın tadını almış, gönlü onunla mamur kılınmış, içine küfür, fısk ve isyana karşı tiksinti salınmış hâlis mü'minler olduklarını ve yürüdükleri yolun doğruluğunu nazara veriyor. Dahası, gençliğin verdiği coşku ve imanın hasıl ettiği heyecanın da tesiriyle geçici bir süre hislerine mağlup olup âsilerle savaşılması konusunda Allah Resûlü'ne karşı farklı teklifler öne süren kimselerin de, o ilk şok anından sonra tekrar sükûnete erdiklerini, ilahî bir nimet ve ihsan olarak kalplerine doldurulan iman sevgisi ve küfür, fısk, isyan türünden günahlara karşı tiksinti hissi sayesinde rüşde ermiş, hakikati bulmuş sahabilerin arasına dahil olduklarını îmâen ifade ediyor.

Ayrıca, bu âyet-i kerimede sevginin ve imanın gereğine de vurguda bulunuluyor. Âdeta, sahabe-i güzin efendilerimize şöyle deniyor: Allah size imanı sevdirdi, onu kalplerinize sevgili

kıldı, dolayısıyla iman ettiniz; gönüllerinizi saran o imanı zamanla daha bir güzelleştirdi, içinizi onunla donattı ve iman sizi Peygamberin etrafında hâlelenmeye, imanın gereğince salih ameller işlemeye sevketti, bu niyetle Allah Resûlü'ne biat ettiniz. Madem, imanı sevdiniz ve onunla kalbinizin şenlendiğini hissettiniz, Resûl-i Ekrem'i sevdiniz ve onun yolunda olacağınıza söz verdiniz, öyleyse o size ne teklif ederse etsin, ona itaat etmeli ve emre itaatteki inceliği kavrayarak bütün emirlerine bilâ kayd u şart inkıyadda bulunmalısınız. "De ki: Eğer Allah'ı seviyorsanız, bana uyunuz ki Allah da sizi sevsin." (Âl-i İmran, 3/31) âyet-i kerimesinde dile getirildiği üzere, Resûlullah'a itaat etmelisiniz ki Allah da sizi sevsin, sizin hakkınızda sevmek fiilinin lazımını yerine getirsin.

Küfür, Fısk ve İsyan

Allah Tebâreke ve Teâlâ imanın zikrinden sonra üç felaket sebebine dikkatleri çekiyor; "İnkârdan, fâsıklıktan ve isyandan ise sizi iğrendirdi." diyerek, kalbin küfür, fısk ve isyanı kerih bulmasını, onlardan iğrenmesini de ilahî bir nimet olarak zikrediyor.

Malum olduğu üzere; küfür, imanın zıddıdır; Allah'a inanmamak, hakkı kabul etmemek ve inkâr ile Allah'ın nimetlerini örtmek demektir. Haddizatında, bir kalbe imanın sevdirilmesi ve onunla gönlün mamur edilmesi küfürden iğrenmeyi gerektirir. İmanın tadını alan bir insan küfürden mutlaka tiksinir. Nitekim İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhissalâtü vesselâm) şöyle buyurmuştur: "Şu üç haslet kimde bulunursa, o imanın tadını duyar: Allah'ı ve O'nun Resûlü'nü her şeyden ve herkesten daha fazla sevmek; sevdiğini yalnız Allah rızası için sevmek ve Allah onu küfürden kurtardıktan sonra yeniden küfre düşmeyi ateşe atılmaktan daha kerih görmek." Evet, imanın tadını alan bir insan Allah'ı ve Resûlü'nü her şeyden artık sever, onları andığı zaman adeta

burnunun kemikleri sızlar. Sevdiğini Allah için sever; Allah'a kulluğundan, O'na yakınlığından, O'nun yolunda bir tebliğ adamı, bir münadî, bir müezzin olduğundan ve insanları Hakk'a ulaştırmaya gayret ettiğinden dolayı Hazreti Şâh-ı Geylânî, İmam-ı Rabbanî, Hazreti Bediüzzaman gibi kimselere karşı muhabbet besler. Diğer insanlara ve sâir mahlûkata karşı alâkası da hep Cenâb-ı Hak'tan ötürüdür. Bir de, Allah, Cehenneme yuvarlanma sebebi olan küfürden kurtarıp imana erdirdikten sonra yeniden küfre ve küfrün sebeplerine dönmeyi ateşe atılmak gibi çirkin görür, böyle bir âkıbetin hayaliyle bile ürperir ve tir tir titrer. Sürçmemek, düşmemek ve bütün bütün kaybetmemek için Gaffâr u Settâr'a sığınır; küfre açılan kapılardan da hep uzak kalmaya çalışır. Fısk ve isyan da küfre ve ebedî hüsrana açılan o kapılardandır ve imanın neşvesini kalbinde duyan bir insanın bu iki tehlikeli sahadan fersah fersah kaçması gerekmektedir.

Fısk; Allah'ın emrini terk etmek, hak yoldan çıkmak ve büyük günahları işlemek veya küçük günahlarda devam etmek suretiyle Allah'a itaat dairesinden uzaklaşmak manalarına gelir. Dinin vaz'ettiği çerçevede kalmayan, diyanetin belirlediği daire içinde hayatını sürdürmeyen kimseye "fâsık" denir. Fıskın, zararlı olmak, söz dinlememek ve sürekli kötülük yapmak gibi anlamları da vardır; bundan dolayıdır ki, farklı rivâyetleri bulunan bir hadiste beş çeşit hayvan için fâsık terimi kullanılmıştır. Deliklerinden çıkıp evin içinde cirit attıklarından ve etrafa zarar verdiklerinden dolayı "fevâsıku'l-büyût" olarak da anılan fareler bunlardandır. İsyan ise, itaatsizlik, ayaklanma ve başkaldırma demektir; Allah'ın emirlerine karşı gelme, O'na itaat etmeme ve günah işleme manalarına gelmektedir.

Evet, âyet-i kerimede küfür imana, fısk ve isyan da imanın tezyinine, güzelleştirilmesine karşılık olarak getirilmiş gibidir. Bu itibarla, burada füsûk yalancılık demektir, doğruluk ve itaatten

kavlen çıkmayı ifade eder; isyan ise, emri terk ile fiilen tâatten çıkmak mânâsındadır.

Yetmiş Yaşındaki Yaramaz Çocuklar

Bahsini ettiğimiz âyet, "İşte doğru yolda olanlar, gerçek rüşde erenler bunlardır." ifadesiyle sona ermektedir. Demek ki, rüşde erenler, ancak imanı sevip onunla kalbini güzelleştiren, gönlünü iman şualarıyla ışıklandıran, küfrü, fıskı ve isyanı iğrenç görüp onlardan sakınan ve hep imanın gösterdiği istikamette ilerleyip doğruluk ve itaatten hiç ayrılmayan kimselerdir. Demek ki, rüşde ermek yaş ile olmamaktadır. Nice yetmiş yaşında insanlar vardır ki, henüz on beş yaşını idrak etmemiş çocuklar gibi yaşamaktadırlar. Önlerini arkalarını bilmeyen, hevâ-yı nefse uyup her gün tonla günah işleyen bu yaramazların ne gözleri kontrol altındadır ne de kulakları.. ne dilleri günahtan uzaktır ne de sâir uzuvları... Rüşd, iyiyi-kötüyü ayırabilme, hak yolunda sağlam, sabırlı ve tam bir isabetle dosdoğru yürüme demektir. Bu itibarla da, rüşde ermiş, kendini idrak etmiş ve doğru yolu bularak sırat-ı müstakime girmiş insan arıyorsanız, onları ancak imanı sevip gönlünü onunla zinetlendiren küfür, fısk ve isyandan da nefret eden kimseler arasında bulabilirsiniz.

Şayet, bir insan -inandığını iddia ettiği halde- küfre karşı teyakkuzda bulunmuyorsa, fısk u fücur deryasına yelken açmışsa, isyan vadilerinde dolaşıp duruyorsa, gözünü-kulağını, dilini-dudağını harama açık tutuyorsa... yaşı kaç olursa olsun, ona râşid demek, onun rüşde erdiğini söylemek çok zordur. Böyle biri hakkında verilecek hüküm, olsa olsa sefih, bunak, aptal ve akılsız şeklinde olacaktır. Neden? Çünkü böyle biri, kalbini yaralıyor, dünyada iman evini yıkıyor ve ahiret hayatını dinamitliyor demektir. İşlediği günahlarla Cennet saraylarını yıkan bir insana nasıl rüşde ermiş denebilir ki? Her bir günahla oradaki

kasırlarının bir tarafını çökerten ve Cennet otağını harap eden bir insanın iyiyi-kötüyü tefrik edebildiği söylenebilir mi?.. Hazreti Pir-i Mugân "Burada bir 'elhamdülillah' dersin orada bir Cennet meyvesi yersin" demiyor mu? Öyleyse, burada bir namaz kılarsın, orada bir Cennet kasrı kurarsın... Burada bir günah işlersin, orada kocaman bir sarayı yerle bir edersin... Evet, beyan-ı ilahîde bu hususa da işaret edilmiş ve rüşde ermenin dinamikleri bir bir sayılıp doğru yolda bulunuyor olmanın şartları belirtilmiştir.

İşte, ömrünün hemen her anını tazarru ve niyaz ile değerlendiren Seyyidü'l-mürselîn efendimiz, mezkûr âyet-i kerimeden iktibas ettiği ifadeleri de dualaştırmış ve "Allahümme habbib ileyne'l-îmâne ve zeyyinhü fî kulûbinâ ve kerrih ileyne'l-küfra ve'l-füsûka ve'l-ısyân vec'alnâ mine'r-râşidîn." yakarışıyla Allahu Azîmüşşân'a teveccühte bulunmuştur.

Sürekli Teveccüh

Peygamber Efendimiz bu duasında söz konusu ilahî beyanda üzerinde durulan önemli bir hususu da nazara vermiştir. Cenâb-ı Allah, mü'minlerin kalblerinde iman meşalesini tutuşturanın, onları küfür, fasıklık ve isyan şerrinden kurtaranın ve rüşde ermiş, doğru yolu bulmuş kimselerden kılanın bizzat Kendisi olduğunu hatırlattığı gibi; Allah Resûlü de "Allahım bizi rüşde erenlerden kıl" derken "ic'alnâ" ifadesini kullanmış ve sırat-ı müstakimi bulmanın ancak Cenâb-ı Hakk'ın ca'liyle mümkün olacağına dikkat çekmiştir.

Kur'an-ı Kerim'de çok yer alan ve dualarımızda sıkça kullandığımız "ca'l" kelimesi sürekli teveccühün ve duada temadînin lüzumuna işaret eden bir ifadedir. Çünkü, Hazreti Adem'in hilafeti Cenâb-ı Hakk'ın ca'liyle olduğu gibi, insanların dünyada iyi birer mü'min olmaları da yine O'nun ca'line, lütuf ve ihsanıyla öyle eylemesine bağlıdır. İşte, bu hakikat çok önemli bir tembihi

ihtiva etmektedir. Bu kelimenin tercih edilmesinin manası şudur: Sizin bir kere bir lütfa mazhar olmanız, bir ihsanla serfiraz kılınmanız ve bir konuma ulaştırılmanız, o lütf u ihsanla gelen nimete sahip olduğunuz ve konumunuzu temellük ettiğiniz manasına gelmez. Bir mevkiye ulaşmanız, orada kalmanız adına yeterli teminat sayılmaz. O nimet size ait değildir; birisi tarafından verilmiştir ve temâdîsi de liyakatinizi izhar etmenize bağlanmıştır. Dolayısıyla, onun verildiği gibi alınması da her an ihtimal dâhilindedir.

Mesela, insana bahşedilmiş olan halifelik, yani yeryüzünde Cenâb-ı Hakk'ın halifesi olma şeklindeki o yüce makam, insanın kendi malı değildir; ona emanettir ve her an onun elinden alınabilir. Nasıl ki, şeytan, ihraz ettiği konumu kendi malı gibi görmek suretiyle kibre kapıldı, aldandı ve tavrını iyi belirleyemediğinden dolayı baş aşağı gayyaya yuvarlandı; Hazreti Âdem için de öyle bir ihtimal mevzubahisti; yapması gerekli olan şeyi, yapması gerektiği yerde yapmasaydı hilafeti elinden alınırdı. Fakat Hazreti Âdem, "Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer merhamet buyurup da kusurumuzu bağışlamazsan apaçık hüsrana uğrayanlardan oluruz!" (A'râf, 7/23) türünden sızlanışlarıyla kulluk edebine riayet etmişti. Halkına kızan, onlardan ayrılan, sonra gecenin, denizin, dalgaların ve balığın karanlıkları içinde "Ya Rabbî! Yegâne ilah Sensin, Senden başka mabud-u hakikî yoktur. Sübhansın, bütün noksanlardan münezzehsin, yücesin. Doğrusu kendime zulmettim, yazık ettim. Affını bekliyorum Rabbim!" (Enbiya, 21/87) şeklinde Mevlâ-yı Müteâl'e yakaran Hazreti Yunus, hâlis bir kula yakışan tavrı takınmış ve bu sayede Hak karşısındaki konumunu korumuştu.

Hem âyât-ü beyyinâtta zikredilen kelimeler hem Enbiya-i İzâm efendilerimizin tavırları hem de Resûl-i Ekrem Efendimizin ifadeleri bize hâl-i hazırdaki durumumuza güvenmememizi, "Bir

kere bulduk, kurtulduk" şeklindeki mülahazalara asla düşmememizi ve her zaman tazarru ve niyazla Cenâb-ı Hakk'a yönelip O'nun hıfz u inayetine sığınmamızı tembih etmektedir. Demek ki, insan-ı kâmil ufkuna yürüme ve en azından mü'minlik vasfını yitirmeme ancak böyle sürekli bir teveccühle mümkün olmaktadır.

Evet, gerçekten inanmış ve rüşde ermiş bir mü'min, her türlü günahı çok kerih gören ve günaha, hataya, hiçbir ma'siyete asla bulaşmamaya çalışan insandır. O, işleyeceği her günahla, kendisine bahşedilen iman kristalinin kirleneceğine, hatta çatlayacağına inanır. Bir yerde, herhangi bir şekilde sürçüp günah işlediği ve isyan atmosferine kaydığı zaman ise, hiç vakit kaybetmeden kalkıp tövbe ve istiğfarla yeniden arınır. Bu arınma ameliyesini de kesinlikle tehir etmez; çünkü her an sırtındaki o Kafdağı'ndan daha ağır yükle, Rabbinin huzuruna gitmeyeceğine dair elinde bir senet yoktur. Günaha bir dakika bile ömür bağışlamanın kendi aleyhine olduğunu çok iyi bilir. Onun itikadına göre, hiçbir günaha bir an dahi olsa yaşama hakkı verilmemelidir. Zira o, tövbe ile çabucak silinmezse, kalbi ısıran zehirli bir yılan halini alıp orada yuvalanabilir ve üreyip çoğalabilir. Tövbesi geciktirilen her günah yeni bir günaha davetiye sayılır. Öyleyse, hakîkî bir mü'min, herhangi bir günah işlese, mesela, gözüne bir haram girse, haram bir lokma yese, bir yalan söylese... hemen o vebalden kurtulmanın bir yolunu aramalı, daha biriki dakika geçmeden alnını secdeye koymalı, tövbe ve istiğfarla yunup yıkanmalı ve yeniden her an Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna çıkmaya hazır hale gelmelidir.

Sevdir Bize Hep Sevdiklerini...

Hâsılı, Resûl-i Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimizin, kısaca meâlini verdiğim ve işaret ettiği hususlara değinmeye çalıştığım âyet-i kerimeden muktebes olarak, her sabah tekrar

ettiği bu duayı biz de sabah-akşam kendimize vird edinmeli ve hep onun hatıra getirdiği mülahazalarla Rabbimize yönelmeliyiz; Rahman ü Rahim'e şu duygularla seslenmeliyiz:

Allah'ım imanı bize sevdir; canımızdan, kanımızdan, hayatımızdan daha çok sevelim onu. Rabbim iman esaslarıyla kalplerimizi donat; Zât'ının sevgisini sal gönüllerimize, Habîb-i Edîbinin muhabbetini doldur sinelerimize ve sevdiklerini sevdir bize. "Şaşırtma bizi, doğruyu söylet; neşeni duyur, hakikati öğret. Sen duyurmazsan biz duyamayız, Sen söyletmezsen biz söyleyemeyiz; Sen sevdirmezsen biz sevemeyiz. Sevdir bize hep sevdiklerini, yerdir bize hep yerdiklerini, yâr et bize erdirdiklerini." (M. Hamdi Yazır) Aşk u muhabbetle vicdanlarımızı öyle aydınlat ki, imanı içimizde çok renkli, çok göz alıcı ve pek müzeyyen bir şekilde görelim; onu nazarlarımızı mâsivâdan çekip alan en süslü ve en ziynetli bir sevgili olarak hissedelim. Ruhlarımız imanla öyle kanatlansın ki, ne dünyanın cazibedar güzellikleri, ne âhiretin tarifi imkânsız nimetleri, ne de Cennetlerin debdebesi bakışlarımızı döndürebilsin.

Değil mi ki, iman, bu hakikatlerin hepsinin ve bütün nimetlerin çekirdeğidir; Hâlık-ı Kâinat ile münasebetlerimiz, Peygamber Efendimizle irtibatımız, Cenâb-ı Hakk'ın teveccühlerine, nazarlarına, dünyevî-uhrevî iltifatlarına mazhariyetimiz ve ahiretin güzelliklerine, Cennet nimetlerine, ebedi saadete ulaşmamız.. evet bütün bunlar hep iman çekirdeğinin neşv ü nemâ bulmasıyla gerçekleşmektedir; öyleyse, iman sevgisi ve gönlün onunla tezyini dünyevî mutluluklardan da, Cennet'e nâil olmaktan da, Cehennem'den kurtulmaktan da önce gelen bir lütf-u ilahîdir. İşte, bu gerçeği idrak etmiş olarak yalvarıyorum Allahım, her güzelliğin özü ve esası olan imanın neşvesini ruhlarımıza tam duyur ve gönüllerimizi onunla doyur. İman esaslarını bize çok parlak ve pek cezbedici göster.

Rabbim, küfre ve bizi küfre sürükleyecek bütün günahlara karşı içimizde tiksinti uyar. Hâssaten, iman, İslâm, din ve diyanet dairesinden başımızı dışarıya çıkarıp fâsıklar arasında yer alma ve emirlerine başkaldırıp âsilerle aynı çukura yuvarlanma gibi kötü akıbetlerden bizi muhafaza buyur. İmanın tadını aldıktan sonra yeniden küfür yoluna girmeyi ve ebedî hüsrana yürümeyi ateşe atılmaktan daha fecî bir durum olarak algılayıp, öyle bir encâma uğramamak için iradelerimizin hakkını vermemizi nasip ve müyesser eyle. Bizi, hakkı hak bilip ona sarılan, batılın butlanını görüp ondan kaçınan sâlih kullarından kıl... Âmin.[74]

74 Herkul.org, *Kırık Testi*, 12.06.2006.

ÇATIŞAN MÜMİNLERİN BARIŞTIRILMASI

وَإِنْ طَٓائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِنْ بَغَتْ إِحْدٰيهُمَا
عَلَى الْأُخْرٰى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتّٰى تَفِٓيءَ إِلٰٓى أَمْرِ اللّٰهِ فَإِنْ فَٓاءَتْ
فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُواۜ إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾

9 – *Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle vuruşursa, onların aralarını bulun. Buna rağmen biri öbürüne saldırırsa, bu saldıran tarafla, Allah'ın emrine dönünceye kadar siz de vuruşun. Döndüğü takdirde aralarını hakkaniyetle düzeltin ve hep âdil olun, çünkü Allah âdil davrananları sever.*

İslâm, hem bütün insanların kök itibariyle kardeş, hem de müminlerin aynı dine mensup, aynı hukuk, ahlâk ve değerler sistemine bağlı bulundukları için kardeş olduklarını ilan ettiği hâlde müminler arasında da anlaşmazlıklar çıkmış, anlaşmazlığın tarafları birbirine saldırmış, sataşma ve çatışmalar olmuştur.

Hucurât Sûresi'nin bu 9. âyeti; halk arasında meydana gelen anlaşmazlıklar ve kavgalardan, bunlara karşı güçlü

çoğunluğun, halkın geri kalanlarının adalet ve hakkaniyet ölçüleri içinde tarafları anlaştırma, aralarını bulma ve gerekirse güce başvurarak haksızlığı önleme yükümlülüğünden bahsetmektedir. Devlete başkaldıran, hukuka boyun eğmeyen âsi guruplar (bâğîler), halkın geri kalanına karşı da haksız yere savaş ilan etmiş oldukları ve zarar verdikleri için müçtehitlerce bu âyetin kapsamına alınmışlar; -bazı istisnalar dışında- aynı hükme ve muameleye tâbi tutulmuşlardır. Fıkıh kitaplarının "bağıy ve cihad" bölümlerinde bu konu detaylarıyla işlenmiştir. Özet olarak İslâm toplumu, hem dışarıda hem içeride meydana gelen haksız çatışmalar karşısında ilgisiz ve duyarsız kalamaz, barış ve adaletin gerçekleşmesi için elinden geleni yapmakla yükümlüdür.[75]

وَإِنْ طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا *Ve eğer müminlerden iki grup vuruşurlarsa.*

Sebeb-i Nüzûl

Bu âyetin sebeb-i nüzûlüne dâir birkaç rivâyet vardır:

1. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), bir merkebe binerek, Sa'd b. Ubâde'yi hastalığından dolayı ziyaretine giderken, yolda Abdullah b. Übeyy b. Selûl'e de uğraması istenilmiş, O da (sallallahu aleyhi ve sellem) uğramıştı. Ziyaret esnasında Abdullah b. Selûl: "Merkebin kokusu bizi rahatsız etti." demiş. Orada bulunan Ensâr'dan birisi de: "Vallahi Resûlullah'ın merkebinin kokusu, senden daha hoştur."[76] diye cevap vermiş. Bunun üzerine Abdullah b. Übeyy'in kavminden taraftarları kızmış, Abdullah b. Revâha Hazretlerinin arkadaşları da hiddetlenmişler, Abdullah İbn Revâha, Hazrec kabilesinden, Abdullah b. Selûl ise, Evs kabilesinden olduklarından iki kabileden

75 Hayrettin Karaman, *Kur'ân Yolu.*
76 Âlûsî, a.g.e.

birtakım kimseler, silahsız olarak elleriyle, ayakkabılarıyla, sopalarla dövüşmeye başlamışlar, bunun üzerine bu âyet inmiş, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) âyeti okumuş, bu şekilde barışmışlar.[77]

2. Başka bir rivâyette ise şöyle bir hâdise anlatılmaktadır: Ensâr'dan İmrân adında bir kişinin Ümmü Zeyd adında bir hanımı vardı. Kadın bir gün, ailesini ziyarete gitmek istedi. İmrân da bunu kabul etmeyip karısını kendisinden başka kimsenin girmediği bir odaya hapsetti. Kadın bir yolunu bulup ailesine haber gönderdi. Kadının kabilesi de gelip onu hapis olduğu odadan çıkarıp götürmek istediler. İmrân daha önce evden çıkmıştı. Bunun üzerine İmrân'ın ailesi çevreden yardım istediler de kadınla ailesi arasına girmek üzere amcasının oğulları geldiler ve çekişmeye başladılar, terlikleriyle birbirlerine vurdular da işte onlar hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) bu âyet-i kerimeyi onlara bildirdi ve iki taraf ta Allah'ın emrine döndüler.[78]

3. Katâde'nin rivâyetine göre âyetler, bir haktan dolayı aralarında çekişme olan iki Ensâr'lı hakkında inmiş. Biri, adamlarının çokluğuna güvenerek: "Ben senden hakkımı zorla alırım." demiş. Öteki de onu Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) hükmüne başvurmağa çağırmış. Fakat birincisi bunu kabul etmemiş. Nihâyet iş kavgaya dönüşmüş. Birbirlerine elle, ayakkabı ile vurmuşlar ama kılıçla bir çatışma olmamış.[79]

4. Saîd b. Cübeyr'in rivâyetine göre de âyetler, aralarında kavga çıkıp birbirlerine hurma çubuğu ve ayakkabı ile vuran Evs ve Hazrec kabileleri hakkında inmiştir.[80]

---

77 Buhârî, *Sulh*, 1; Müslim, *Cihâd*, 117; Vâhidî, a.g.e., s.392.
78 Taberî, a.g.e.
79 Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*; Suyûtî, *Lübâbun-Nukûl*, s.197.
80 Taberî, a.g.e.

Âyette وَإِنْ طَآئِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا, Müslümanlardan iki grup "vuruştuklarında" değil de, "eğer vuruşurlarsa" denilmiştir. Bu ifade biçiminden Müslümanlar arasında bir savaşın çıkmasının, Müslümanların birbirine düşmelerinin tabiî ve uygun olmadığı, olsa bile bunun çok nadir olduğu anlaşılmaktadır. Fakat böyle bir olay vuku bulursa, bu konuda nasıl bir tavır alınacağı ortaya konulmaktadır.

Ayrıca âyette "Fırka" yerine "Tâife" kelimesi kullanılmaktadır. Arapçada "Fırka" kelimesi büyük bir kitleyi tanıtmak için, "Tâife" kelimesi ise, küçük bir topluluğu tarif etmek için kullanılır. Bu kullanımdan, Allah nezdinde Müslümanların, aralarında büyük kitleler halinde çarpışmalarının hoş karşılanmayacağı ve bunun çok çirkin bir olay olduğu anlaşılmaktadır.

Dikkat çekicidir ki, âyette önce وَإِنْ طَآئِفَتَانِ "Eğer iki tâife" diye sadece iki tâifeden bahsederek başlanıldığı halde, daha sonra fiilde اقْتَتَلا "ikisi vuruşurlarsa" denilmeyip, çoğul sîgası ile اِقْتَتَلُوا "onlar vuruşurlarsa" buyurulmuştur. Bunun sebebi, iki kişi arasında başlayan bir kıtâlin (vuruşmanın) bastırılamadığı takdirde genişleyeceğini hatırlatmaktır. Onun için:

فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا *Onların aralarını bulun.* Yani derhal ikisinin arasını ıslah edin, düzeltin, nasihat ile ve şâyet orada bir şüphe varsa onu gidermekle, olmadığı takdirde Allah'ın hükmüne çağırmakla sulh edin, barıştırın diye emredilmiştir.

فَإِنْ بَغَتْ إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى *Buna rağmen biri öbürüne saldırırsa...* Âyette geçen بَغَتْ beğat fiilinin mastarı (kökü) bağy'dır.

BAĞY ise; haksız yere yükselmek isteyerek düşmanlık etmektir. Yani barış teşebbüsü yapıldığı ve şüphe varsa giderildiği halde, birisi barışa yanaşmayıp, her ne olursa olsun haksızlıkla üste çıkmak sevdasını beslerse:

فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبْغِي حَتّٰى تَفِيءَ إِلٰى أَمْرِ اللّٰهِ *Bu saldıran tarafla, Allah'ın emrine dönünceye kadar siz de vuruşun*. Allah'ın emri ise: يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا أَطِيعُوا اللّٰهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنكُمْ "*Allah'a itaat ediniz, Resûlullah'a ve sizden olan emir sahiplerine itaat ediniz*." (Nisâ, 4/59) âyetine göre Allah'a, Resûlü'ne ve idarecilere itaattir.

"Bu saldıran tarafla, Allah'ın emrine dönünceye kadar siz de vuruşun." âyetindeki müdahale emri, âsî ve başkaldıran gruba bir ceza değildir. İstenilen şey; onların saldırılarının engellenerek, Allah'ın Kitabı'na ve Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) Sünneti'ne göre hak olanı kabul etmeleri ve saldırıdan vazgeçmeleridir. Âsî olan grup bu emre uymayı kabul ettiği takdirde, onlara karşı kuvvet kullanmaktan vazgeçmek gerekir. Çünkü savaşın gerçek amacı ve nihaî hedefi budur. Artık bundan sonra hududu çiğneyip onlara zulmetmek doğru olmaz. Yapılması gereken, Allah'ın Kitabı ve Resûlü'nün (sallallahu aleyhi ve sellem) Sünnet'i ışığında söz konusu ihtilafın sebeplerini araştırmak ve haksızın kim olduğuna karar vermektir.

Müslümanlara, kendisine saldırılan tarafa saldırmak veya saldırılan, mazlum olan tarafı kendi haline bırakmak, ya da saldıran tarafı desteklemek yakışmaz. Şâyet tarafları barıştırmak mümkün olmuyorsa, o takdirde haklının ve haksızın kim olduğu araştırılmalıdır. Sonra da hak üzerinde olana yardım edilip, zulmeden tarafa engel olunmalıdır. Çünkü bu, Müslüman kimseye vaciptir ve bu gaye uğruna savaşmak cihad kategorisine girer. Ancak bu Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) işaret ettiği "Ayaktakinin yürüyenden, oturanın ayaktakinden hayırlı olduğu"[81] fitne çerçevesine girmez. Çünkü Allah Resûlü'nün

81 Hadîsin tamamı şöyledir: Ebû Mûsâ (radıyallahu anh) anlatıyor: Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kıyâmetten hemen önce karanlık gecenin parçaları gibi fitneler var. Kişi o fitnelerde mü'min olarak sabaha erer, akşama kâfir olur; mü'min olarak akşama erer, sabaha kâfir çıkar. O fitnede oturan,

(sallallahu aleyhi ve sellem) işaret ettiği fitne ile, Müslümanların asabiyet (aşırı taraftarlık) ve câhiliye davası için veya dünya menfaatleri uğruna savaştıkları ve her iki tarafın da haksız olduğu bir durum kast olunmaktadır. Oysa haklı olana yardım edip, mütecaviz tarafa karşı savaşmak bu tür bir fitne tanımına uymaz. Tam aksine böyle davranmak, Allah'ın emrine uymak demektir ve bütün İslâm hukukçuları bu müdahalenin vacip olduğunda görüş birliği içindedirler, sahabe arasında da bu konuda ihtilaf yoktur.[82]

فَإِنْ فَآءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ *Döndüğü takdirde aralarını hakkaniyetle düzeltin ve hep âdil olun.* Saldıran taraf eğer saldırıdan vazgeçerse, o vakit de adaletle aralarını düzeltin, barıştırın. Yalnızca antlaşma ile bırakmayın da Allah'ın hükümlerine göre haklarını gözeterek hükmedip aralarını bulun. Bir önceki cümlede mutlak olarak, yani sadece فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا *aralarını sulh edin* buyurulduğu halde burada, بِالْعَدْلِ *adaletle* ifadesi ile kayıtlanmıştır. Çünkü savaştan sonra olduğu için bunda haksızlık tehlikesi vardır. Onun için bir de şu şekilde tekit edilmiştir:

وَأَقْسِطُوا *hep âdil olun.* Her hususta adalet ve hakkaniyeti gözetin, her hak sahibine haktan hissesini verin, saldırmaktan, zulümden sakının.

Burada, sadece iki tarafı barıştırmak emredilmemiş, onların hak ve adaletle barıştırılması gerektiği de vurgulanmıştır. Bu bakımdan haklı ve haksız dikkate alınmaksızın savaşın durdurulmasının Allah nezdinde bir değer taşımayacağı ortadadır. Ayrıca, haklı olan tarafa baskı yaparak, haksız olan diğer tarafın yanında

ayakta durandan hayırlıdır. Yürüyen koşandan hayırlıdır. Öyleyse yaylarınızı kırın, kirişlerinizi parçalayın, kılıçlarınızı da taşa vurun. Sizden birinin evine girerlerse Hz. Âdem'in iki oğlundan hayırlısı olsun (ölen olsun, öldüren değil.)" bkz. Ebu Dâvud, Fiten 2; Tirmizi, Fiten 29.

82 Cassas, *Ahkamu'l-Kur'ân*, 5/281.

yer alıp, iki grubu barıştırmaya kalkışmak doğru değildir. Çünkü gerçek barış ancak hak ve adalete dayanan barıştır. Aksi takdirde fesat sürer, mütecaviz tarafın cesareti artar. Sonuçta da bu fesadın sebebi kalkmamış olacağından, fesat daha da çoğalır ve tekrar tekrar gün yüzüne çıkar.

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ *Çünkü Allah âdil davrananları sever*. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: "Dünyada adalet yapanlar, yaptıkları adaletten dolayı Rahmân'ın önünde inciden minberler üstünde bulunacaklardır."[83]

Bu âyetteki فَقَاتِلُوا "savaşınız" ve فَأَصْلِحُوا "sulh yapınız" hitapları مَنْ لَهُ الْاَمْرُ emir, yani idare yetkisi kendilerinde olan devlet yetkililerinedir.[84] Bu mânâ İbn Abbas'tan rivâyet edilmiştir. Bu emir esas olarak idarecilere yöneliktir fakat bu emrin muhatabı sadece idareciler değil, vuruşan iki grubun dışındaki, bu iki grubu barıştırma imkânına sahip bütün Müslümanlardır. Diğer bir ifadeyle, Allah katında içlerinde vuruşan iki grubu diğer Müslümanların öylece seyretmeleri hoş görülmez. Böylesine üzücü bir hadisenin meydana gelmesi hâlinde bütün Müslümanlar bu olayın ızdırabını içlerinde duymalı ve savaşan tarafların aralarını bulmak için gayret göstermelidirler. Savaşan muhalif gruplara Allah'tan korkmalarını telkin etmeli ve tarafların ileri gelenleriyle irtibat kurarak, savaşın sebeplerini araştırmalı, her türlü gayreti göstererek onları barıştırmaya çalışmalıdırlar. Tabii sadece savaşan grup ve devletleri barıştırma değil, aynı zamanda, neticede tarafların ve devletlerin savaşmasına sebebiyet verebilecek olan kişiler arasındaki anlaşmazlıklar da baştan önlenmeli ve barış sağlanmalıdır.

---

83 Müslim, *İmaret* 18.
84 Ebû Hayyan, a.g.e.

Dâhilî Anlaşmazlıkları Çözme Yolları ve Bâğîlere Uygulanacak Hükümler

Bu âyet, Müslümanlar arasında meydana gelmesi muhtemel savaşlar hakkında uygulanacak hükümlerin kaynağıdır. Bu konunun izahı –bir iki hadis hâriç tutulursa- Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) Sünneti'nde bulunmamaktadır. Çünkü O'nun (sallallahu aleyhi ve sellem) döneminde, Müslümanlar arasında kendisinin söz ve davranışlarının örnek alınacağı bir savaş olmamıştır. Ancak daha sonraları Hz. Ali döneminde, Müslümanlar arasında bu hükmün uygulanabileceği bir savaş meydana geldi. O dönemde birçok sahabe hayattaydı. Dolayısıyla onların davranışları ve açıklamalarından yararlanılarak İslâm'ın bu konudaki ahkâmı ayrıntılarıyla tespit ve tertip edilmiştir. Özellikle Hz. Ali'nin izlediği yol, İslâm hukukçuları açısından bu ahkâmın tertibinde önemli bir kaynak vazifesi görmüştür. Aşağıda bu ahkâm ile ilgili olarak bir özet vereceğiz:

1. *Müslümanlar arasında yapılan savaşın birçok şekli olabilir:*

a) Savaşan her iki tarafın İslâm devletinin vatandaşı olması durumunda, iki tarafı barıştırmak, söz konusu ihtilaf hakkında karar vermek ve verilen kararı uygulamak İslâm devletinin görevidir.

b) Savaşan her iki tarafın, büyük kitleler veya birer İslâm devleti olması durumunda, her iki taraf da eğer dünyevî gayeler uğruna savaşıyorlarsa, müminler kesinlikle bu fitneden uzak durmalıdırlar. Yapılması gereken şey, her iki tarafa da Allah'tan korkmalarını tavsiye etmektir.

c) "b" şıkkında zikredilen tarafların, biri haklı diğeri haksız olması ve haksız tarafın tavsiyeye kulak asmaması durumunda müminler, haklı olan tarafa, haksızlık yapan tarafa karşı yardım etmelidirler.

2. *Bâğî:* Âdil imama, yani devlet başkanına karşı çıkan kimse demektir. Güçlü bir cemâat, bir bahane ile devlet başkanına karşı birleşir ve kendilerine bir lider seçmiş olurlarsa devlet başkanı adam gönderip onları kendisine itaate davet eder. Eğer bir haksızlık olduğunu söylerlerse devlet başkanı onu giderir. Bir sebep göstermeden isyanlarına devam ederlerse onlar boyun eğinceye kadar devlet başkanı onlarla savaşır.[85] Bununla beraber bâğî, yani devlete karşı ayaklananlar çeşitli kategorilerde ele alınabilir:

a) Ellerinde dînî bir delil olmaksızın ayaklanan kimselerle savaşmak câizdir ve bu konuda ittifak hâsıl olmuştur. Böyle bir savaşta müminlerin âdil olsa da olmasa da devletin yanında yer almaları vaciptir.

b) Elde dînî bir delil olmaksızın, hükümeti devirmek amacıyla ayaklanma yapılmışsa ve ayaklanan kimseler zahiren zâlim ve fâsık, hükümet de âdil ise, hükümetin yanında yer almak hiç kuşkusuz vaciptir. Hükümet âdil olmasa bile onu ayakta tutmak ve âsîlere karşı savaşmak müminlere vaciptir, zira hükümet her ne kadar âdil olmasa da ülkenin düzenini sağlamaktadır.

c) Elde dînî bir delil olmaksızın hükümete karşı ayaklananların delilleri bâtıl, akideleri fâsit ise (Hâricîler gibi) o takdirde âdil olsa da olmasa da devletin yanında yer almak müminlere vaciptir.

Fukahânın cumhûruna (İslâm hukûku âlimlerinin çoğunluğuna) ve Ehl-i Hadis'e göre: Meşrû ya da gayrimeşrû bir şekilde iktidarı ele geçirmiş de olsa, iktidarını yerleştirmiş, ülkede âsâyişi sağlamış ve bir devlet nizamı kurmuş âdil veya zâlim devlet başkanına karşı ayaklanma, küfrü açıkça irtikâp etmemesi kaydıyla haramdır.

---

85 Beğavî, *Meâlim*.

İmam Serahsî, Müslümanların, hakkında icmâ ettikleri ve kendisi vasıtasıyla âsâyişin sağlandığı, yolların korunma altında olduğu bir devlet başkanına karşı, Müslümanlardan bir grubun ayaklanması halinde, diğer Müslümanların bu kimselere karşı savaşmasının vacip olduğunu yazmaktadır.[86]

3. Kişiler kendi fâsit inançlarını açıkça beyan ettikleri veya bu inançlarını devlete ve devlet güçlerine karşı sert bir dille açıkladıkları için öldürülemez ve tutuklanamazlar. Ancak fiilen bir isyan olması ve kan dökmeyi âsîlerin başlatması halinde şiddete başvurulur.[87]

4. İslâm devletinde ayaklananlara karşı yapılacak savaşta hangi kaidelerin dikkate alınacağı Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) İbn Ömer'den rivâyet edilen şu buyruğunda ortaya konulmuştur. Allah Resûlü, İbn Mesud'a: "Bu ümmetin bâğîlerine nasıl davranılacağı konusunda Allah'ın emirlerinin neler olduğunu biliyor musun?" diye sorduğunda, O, "Allah ve Resûlü daha iyi bilir" diye cevap verir. Bunun üzerine Sevgili Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "Onların yaralılarına dokunulmaz, esirleri öldürülmez, kaçanları takip edilmez, malları ganimet olarak paylaştırılmaz."[88]

Bu konuda fukahânın dayandığı bu hükmün ikinci kaynağı, Hz. Ali'nin sözleri ve tatbikatıdır. Hz. Ali, Cemel savaşında zafer kazandıktan sonra, askerlerine şöyle emir vermiştir: "Kaçanları takip etmeyin, yaralılara dokunmayın, esirleri öldürmeyin, silahları teslim edenlere eman verin, halkın evine girmeyin, sizlere sövseler bile kadınlara bir şey yapmayın." Ancak askerlerden bazılarının muhaliflerinin çocuk ve kadınlarının köle olarak paylaştırılması talebinde bulunmaları üzerine, Hz. Ali öfke ile şöyle

---

86 Serahsî, *Mebsut*, *Huruc Babı.*
87 Cassas, *Ahkamu'l-Kur'ân*, 5/279vd.
88 Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, 6/243; Cassas, *Ahkamu'l-Kur'ân*, 5/279vd.

buyurur: "İçinizden, ümmü'l-mü'minîn (müminlerin annesi) Hz. Âişe'yi kendine kim alacak?!"[89]

Bu âyet; müminler topluluğunu, arzu ve heyecanların etkisi ile meydana gelen düşmanlıklardan ve dağılmaktan koruyan, hukûkî ve uygulamaya dönük bir kuraldır. Bu kural, fâsıkın haberini araştırma, acele etmeme ve bir şeyin aslını araştırmadan ve emin olmadan heyecana ve taassuba kapılarak ileri atılmamayı emreden âyetten sonra gelmektedir.

İslâm Toplumunu Dağılmaktan ve Parçalanmaktan Korumak

Bu âyet ister rivâyetlerin ifade ettiği gibi belirli bir olay üzerine inmiş olsun, isterse bu olayın benzeri durumları ortadan kaldırmak için hukûkî esasları getirmek üzere inmiş olsun, İslâm toplumunu dağılmaktan ve parçalanmaktan korumak için sağlam ve genel bir kuralı yansıtmakta, sonra da hakkı, adaleti ve düzeni yerleştirmekte ve bütün bunlarda da, adaleti ve huzuru gözetmek suretiyle yüce Allah'tan korkmayı ve O'nun rahmetini ümit etmeyi hedeflemektedir.

Kur'ân-ı Kerim, müminlerden iki zümre arasında çatışmanın mümkün olabileceğini belirtmekte veya bunu varsaymaktadır. Dikkat edilirse Kur'ân-ı Kerim, bu iki zümrenin birbirleri ile çatışması ve birisinin diğerine karşı haddi aşmış olması ihtimaline rağmen, iki zümrede bulunan "iman" niteliğini kaldırmıyor. Yani, "Müminlerden iki grup vuruşurlarsa…" diyerek, vuruşan iki grubun da mümin olduğunu kabul ediyor.

Kur'ân-ı Kerim, birbiri ile çatışan iki zümrenin dışındaki diğer müminleri, çatışan bu iki zümrenin arasını bulup düzeltmekle görevlendiriyor. Bu iki zümrenin birisi şâyet sınırı aşar

---

89 Mevdûdî, *Tefhîm*.

ve Hakk'a dönmeyi kabul etmez ise, o zaman müminlere düşen sorumluluk; sınırı aşan tarafla savaşmak ve onlar Allah'ın emrine dönünceye kadar savaşa devam etmektir. Allah'ın bu konudaki emri ise, müminler arasında çatışmaya son vermek ve anlaşmazlığa düşüp de bu anlaşmazlığın düşmanlığa ve savaşa dönüştüğü hususlarda yüce Allah'ın hükmünü kabul etmektir. Azgın taraf yüce Allah'ın hükmünü kabul edince, müminler yüce Allah'a itaat ve O'nun hoşnutluğunu arzu ettiklerinden, çok hassas bir şekilde adalete dayanan arabuluculuk ve ıslah görevlerini yerine getirirler.[90]

---

90 Seyyid Kutup, *Fîzilal*.

MÜMİNLERİN KARDEŞLİĞİ

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ
لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾

10 – *Müminler sadece kardeştirler. O halde ihtilaf eden kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki O'nun merhametine nail olasınız.*

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ *Müminler sadece kardeştirler.* Zira hepsi ebedî hayata sebep olan iman esasında birleşen din kardeşidirler. Öyleyse:

فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ *O halde ihtilaf eden kardeşlerinizin arasını düzeltin.* Gerek iki fert, gerek iki mümin topluluk bozuştuklarında hemen aralarını bulup barıştırın, zira dinde kardeşliğin gereği budur.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ *Allah'a karşı gelmekten sakının.* Yani bu düzeltme ve kardeşlik takvâdandır. Bozuşmaktan korunun, müminlerin kendi aralarında barış ve iyilik bulunmazsa, kardeşlikleri kuvvetli olmazsa, kâfirlere karşı mücadele edemezler, Allah'ın azabından iyi korunamazlar. Onun için Allah'tan korkun, bozuşmayın. Bozuşursanız, barışmaktan, barıştırmaktan kaçınmayın, her işinizde takvâ yolunu tutun.

لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ *ki O'nun merhametine nail olasınız.*

Kardeşlik

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ *Müminler sadece kardeştirler.*

Aynı anne ve babadan dünyaya gelen veya ortak değerlere sahip olan, yani aynı dine veya dünya görüşüne mensup kimseler Arapçada "*ehun (kardeş)*" kelimesiyle ifade edilmektedirler. Kardeşler, arkadaşlar anlamına gelen "*ihve*" ve "*ihvân*" kelimeleri ise, "*ehun*" kelimesinin çoğuludurlar. Aynı kökten gelen *uhuvvet* ise, kardeşlik demektir.

İslâm dininde hakikî manası dışında kardeşlik, bütünüyle akîde/inanç temeline dayanmaktadır. Tefsirini yaptığımız bu âyet-i kerimeden de açıkça anlaşılacağı üzere, ancak iman bağıyla bir araya gelenler kardeş olarak kabul edilmektedirler. Buna göre yeryüzünün neresinde yaşıyor, hangi dili konuşuyor, hangi kavme mensup veya hangi renge sahip olurlarsa olsunlar bütün müminler kelimenin tam anlamıyla birbirlerinin kardeşleridirler, birbirlerinin sâdık dostlarıdırlar. Bu âyet yeryüzündeki bütün Müslümanları evrensel bir ailenin bireyleri olarak ilan etmektedir. Bu Müslümanlar arasında bulunan kardeşlik öyle bir nimettir ki, hiçbir dinde bir örneği bulunmamaktadır.

Bu kardeşler, kendi aralarında apayrı bir topluluk oluştururlar. Kendi inançlarına saldıran veya imana karşı küfrü tercih eden kimselere -kendilerine ne kadar yakın olurlarsa olsunlar- asla sevgi beslemezler; bu anlamda sadece inanç kardeşliğini esas tutarlar; Rablerinin şu mealdeki uyarılarını asla unutmazlar: "*Allah'a ve âhiret gününe iman eden hiçbir milletin, Allah'ın ve Resûlü'nün karşısına çıkan kimseleri, isterse o kimseler babaları, evlatları, kardeşleri ve sülaleleri olsun, sevip dost edindiklerini göremezsin. İşte Allah onların kalplerine imanı nakşetmiş ve Kendi*

tarafından bir ruhla onları desteklemiştir. Onları, içlerinden ırmaklar akan cennetlere, hem de ebedî kalmak üzere yerleştirecektir. Allah onlardan, onlar da O'ndan razıdırlar. İşte onlar Allah'ın tarafında olanlardır. Ve iyi bilin ki, felaha erenler, Allah'ın tarafında yer alanlar olacaklardır." (Mücadile, 58/22); "Ey iman edenler! Eğer küfrü imana tercih ediyorlarsa babalarınızı ve kardeşlerinizi bile dost edinmeyin! İçinizden onları dost edinenler, zalimlerin ta kendileridir." (Tövbe, 9/23)

Kuşkusuz mümin gönülleri en sağlam ve köklü bir biçimde bir araya getiren bağ, iman ve takvâ esasından kaynaklanan kardeşlik bağıdır. Bu, Yüce Allah'ın müminlere bahşettiği en güzel nimetlerden biridir. Bir âyet-i kerimede bu durum şöyle ifade edilmektedir: "*Hepiniz toptan, Allah'ın ipine (dinine) sımsıkı sarılın, bölünüp ayrılmayın. Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini hatırlayın: Hani siz birbirinize düşman idiniz de Allah kalplerinizi birbirine ısındırmış ve onun lütfu ile kardeş oluvermiştiniz. Siz bir ateş çukurunun tam kenarında iken oraya düşmekten de sizi O kurtarmıştı. Allah size âyetlerini böylece açıklıyor, ta ki doğru yola eresiniz.*" (Âl-i İmrân, 3/103). Yüce Rabbimiz bu âyette bizlere, câhiliyye döneminde birbirlerine düşmanlıklarıyla ün salmış Ensârdan Evs ve Hazreç kabilesine mensup fertleri iman bağıyla nasıl kardeşler haline getirdiğini hatırlatmaktadır. Bu hatırlatma, müminlerin mutlaka iman bağını esas alan, yani hep birlikte Allah'ın ipine içtenlikle sarılan insanlar olmaları ve başarılı olmak için de kardeşlik bağlarını kuvvetlendirmeleri gerektiğini bildirmektedir.

İslâm'da kardeşlik, inanç temeline oturtulduğu içindir ki, müminlerin arasını bozacak her türlü sunî ayrımlar ve böbürlenmeler de haram kabul edilmiştir. Irk, soy, cins vs. türünden câhilî değerler yerine takvâ kriteri getirilmek suretiyle toplumsal kardeşliğin ve ahengin bozulmaması sağlanmıştır. Bu konudaki

âyet-i kerime her türlü tartışmayı sona erdirici niteliktedir: "... *Hiç kuşkusuz, Allah katında en üstün olanınız, takvâca en ileride olanınızdır...*" (Hucurat, 49/13).

Kardeş olmak, arkadaş ve sâdık dost olmak; sevinçte ve kederde beraber olmayı göze almak demektir; bunu fiilî olarak göstermek demektir, sevmek, saymak, güvenmek, merhamet etmek, yardımlaşmak ve dayanışmak demektir. Bunlar olmadan kardeşlik iddiasının bir anlamı olmaz. Kur'ân'ın öngördüğü kardeşlik, bütün bunları içeren bir muhtevaya sahiptir. Bir hayat biçimidir İslâm'daki kardeşlik. Dinde kardeşliğin en güzel örneğini Peygamber Efendimizin saâdet asrında O'nunla birlikte yaşayan seçkin sahabe ortaya koymuşlardır. Muhâcir[91]-Ensâr[92] ilişkisi, kardeşliğin ne anlama geldiğini bizlere gösteren son derece mükemmel bir örnektir. Medineli Ensâr, Mekkeli Muhâcir kardeşlerinin nefislerini, kendi nefislerinden daha aziz tutmuşlar, onları hiçbir konuda yalnız ve yardımsız bırakmamışlardır. Hatta Ensâr'dan bir Müslüman, Muhâcir kardeşine, şâyet dilerse hanımlarından birini boşayıp kendisine nikâhlayabileceğini bile teklif etmekten kaçınmamıştır. Bu davranışlarıyla Ensâr, imanlarında ne denli ihlâslı olduklarını göstermişlerdir. Âyette şöyle buyurulmaktadır: "*Bunlardan önce Medine'yi yurt edinip imana sarılanlar ise, kendi beldelerine hicret edenlere sevgi besler, onlara verilen ganimetlerden ötürü içlerinde bir kıskanma veya istek duymazlar. Hatta kendileri ihtiyaç duysalar bile o kardeşlerine öncelik verir, onlara verilmesini tercih ederler. Her kim nefsinin*

91 İslâmiyet'in başlangıcında, sırf Müslüman oldukları için Mekkeli müşriklerin zulüm ve işkencelerine mâruz kalıp, dinlerini, îmânlarını korumak için, evlerini, mallarını ve mülklerini bırakarak Allah'ın ve Resûlullah Efendimizin emri ile Medîne-i Münevvere'ye hicret eden Mekkeli Müslümanlar.

92 Yardımcılar. Mekke'den Medîne'ye hicretten sonra, Resûlullah Efendimize ve Mekke'den gelen Müslümanlara yakın alâka gösterip, malları, mülkleri, bedenleri ve her şeyleri ile yardım eden Medîneli Müslümanlar.

hırsından ve mala düşkünlüğünden kendini kurtarırsa, işte felah ve mutluluğa erenler onlar olacaklardır." (Haşr, 59/9)

Muhâcirler ile Ensâr'ın kardeşlikleri, din kardeşliği olmakla birlikte; yardım, ziyaret, ihsan, nasihat ve rehberliği, hatta akrabadan önce mirasçı olmayı kapsamına alıyordu. Âyette şöyle buyuruluyor: "*İman edip Allah yolunda hicret edenler, mallarıyla ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenlerle onları barındıran ve onlara yardım eden Ensâr var ya, işte bunlar birbirlerinin velileridir (malda da birbirlerinin mîrasçısıdırlar).*" (Enfâl, 8/72). Bedir savaşından sonra Muhâcirlerin maddî durumlarının düzelmeye başlaması üzerine Muhâcirlerin Ensâr'a mirasçı olma hükmü şu âyetle neshedilmiştir (ortadan kaldırılmıştır): "*Allah'ın hükmüne göre, akrabalık yönünden yakınlıkları olanlar, birbirlerine vâris olmaya daha lâyıktırlar. Muhakkak ki Allah her şeyi hakkıyla bilir.*" (Enfâl, 8/75)

Kardeşlik İle İlgili Hadisler

Bu konunun önemi ile ilgili Peygamber Efendimiz'den rivâyet edilmiş birçok hadis vardır:

– "Müminler birbirlerini sevmekte, birbirlerine acımakta ve birbirlerini korumakta bir vücuda benzerler. Vücudun bir uzvu hasta olduğu zaman, diğer uzuvlar da bu sebeple uykusuzluğa ve ateşli hastalığa tutulurlar."[93]

– "Müslüman, Müslümanın kardeşidir; ona zulmetmez, onu tehlikede yalnız bırakmaz. Kim, kardeşinin ihtiyacını görürse Allah da onun ihtiyacını görür. Kim bir Müslümanı bir sıkıntıdan kurtarırsa, Allah da o sebeple onu Kıyâmet gününün sıkıntısından kurtarır. Kim bir Müslüman'ın bir ayıbını örterse, Allah da onun kıyâmet gününde ayıbını örter."[94]

---

93 Buhari, *Edeb* 27; Müslim, *Birr* 66.
94 Ebû Davud, *Edeb* 46; Buhari, *Mezâlim* 3; Müslim, *Birr* 58.

– “Din kardeşine zâlim de, mazlum da olsa yardım et.” Bir adam: Yâ Resûlallah! Kardeşim mazlumsa ona yardım edeyim, ama zâlimse nasıl yardım edeyim, söyler misiniz?” dedi. Peygamberimiz: “Onu zulümden alıkoyar, zulmüne engel olursun. Şüphesiz ki bu ona yardım etmektir.” buyurdu.[95]

– “Sakın zanna yer vermeyin. Zira zan, sözlerin en yalanıdır. Başkalarının gizli-saklı hallerini araştırmayın, rekâbet etmeyin, birbirinize haset etmeyin, birbirinize buğzetmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, ey Allah’ın kulları, Allah’ın emrettiği şekilde kardeş olun. Müslüman, Müslümanın kardeşidir. Ona (ihânet etmez), zulmetmez, onu mahrum bırakmaz, onu tahkir etmez. Kişiye şer olarak, Müslüman kardeşini tahkir etmesi yeterlidir. Her Müslümanın malı, kanı ve ırzı diğer Müslümana haramdır. Allah sizin suretlerinize ve kalıplarınıza bakmaz, fakat kalplerinize ve amellerinize bakar. Takvâ şuradadır -eliyle göğsüne işaret etti-: Sakın ha! Birbirinizin satışı üzerine satış yapmayın. Ey Allah’ın kulları kardeş olun. Bir Müslüman’ın kardeşine üç günden fazla küsmesi helâl olmaz.”[96]

– “Müminin mümine bağlılığı, parçaları birbirine kuvvet veren bir bina gibidir.” Hadisi rivâyet eden Ebû Musa el-Eş’arî’nin bunu tarif için parmaklarını birbirine geçirdiği zikredilmektedir.[97]

– “Sizden biriniz, kendisi için sevip arzu ettiği şeyi din kardeşi için de sevip arzu etmedikçe gerçek anlamda iman etmiş olmaz.”[98]

– “Bir kimse, bir müminden dünya sıkıntılarından birini giderirse, Allah da kıyâmet gününde o müminin sıkıntılarından birini giderir. Bir kimse darda kalana kolaylık gösterirse,

---

95 Buhari, *Mezâlim* 4, Tirmizi, *Fiten* 68.
96 Buhari, *Edeb* 57,58; Müslim, *Birr* 28-32.
97 Buhârî, *Mezalim*, 5; Müslim, *Birr*, 65.
98 Buharî, *İman* 7; Müslim, *İman* 71-72.

Allah da ona dünya ve âhirette kolaylık gösterir. Bir kimse, bir Müslüman'ın ayıbını örterse, Allah da onun dünya ve âhiretteki ayıplarını örter. Mümin kul, din kardeşinin yardımında olduğu sürece, Allah da o kulun yardımındadır."[99]

– "Bir Müslümana sövmek fısk,[100] ona karşı savaşmak ise küfürdür."[101]

"Başka bir gölgenin bulunmadığı Kıyamet gününde Allah Teâlâ, yedi insanı, arşının gölgesinde barındıracaktır:

Âdil devlet başkanı,

Rabbine kulluk ederek temiz bir hayat içinde serpilip büyüyen genç,

Kalbi mescidlere bağlı Müslüman,

Birbirlerini Allah için sevip buluşmaları da ayrılmaları da Allah için olan iki insan,

Güzel ve mevki sahibi bir kadının beraber olma isteğine "Ben Allah'tan korkarım" diye yaklaşmayan yiğit,

Sağ elinin verdiğini sol elinin bilemeyeceği kadar gizli sadaka veren kimse,

Tenhâda Allah'ı anıp göz yaşı döken kişi."[102]

Kardeşliği Bozan Hususlar

Kardeşliği bozan pek çok husus vardır. Kur'ân-ı Kerim'de ve hadîs-i şeriflerde bütün bu hususlar açık bir biçimde belirtilmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de, kardeşliği bozan ve dolayısıyla ferdî

---

99 Müslim, *Zikir* 38; İbn Mâce, *Mukaddime* 17.

100 Fısk: İsyan, Allah'ın emrini terk, hak yoldan çıkma, günah işleme, tohumun, kabuğunu delip çıkmasıdır. Istılâhî anlamı ise; büyük günahları işlemek veya küçük günahlarda devam etmek suretiyle Allah'a itaat etmekten çıkmaktır.

101 Buhari, *İman* 36; Müslim, *İman* 116.

102 Buhâri, Ezan 36, Zekât 16, Rikak 24, Hudûd 19; Müslim, Zekât 91. Ayrıca bk. Tirmizî, Zühd 53; Nesâî, Kudât 2.

ve toplumsal ahengin zedelenmesine yol açan kötü hususlardan bazılarına değinilmektedir. Biraz sonra geniş olarak üzerinde duracağımız (Hucurât Sûresi 11 ve 12.) âyetlerde Yüce Rabbimiz, müminleri açık bir biçimde alay etme, kötü lakap takma, kötü zanda bulunma, gizli yönleri araştırma ve gıybet etmeden sakındırmaktadır.

Kin, haset ve hakaret de kardeşliği bozan hususlar arasındadır. Kur'ân-ı Kerim'de kendilerinden övgüyle bahsedilen müminlerin her türlü kin ve hasetten tamamen arındırıldıkları belirtilmektedir: "*Onların kalplerindeki kini söküp çıkarmışızdır. Dost ve kardeş olarak, divanlar üzerinde karşı karşıya otururlar.*" (Hicr, 15/47). Bir hadiste ise Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şu nasihatlerde bulunmaktadır: "Birbirinizle ilginizi kesmeyiniz, sırt dönmeyiniz, kin tutmayınız ve haset etmeyiniz. Ey Allah'ın kulları, kardeş olunuz."[103] Mümin kardeşinin ufak-tefek kusurlarına ve eksikliklerine bakarak, ona kin ve düşmanlık besleyen kişi, gerçekte insafsızca ve zalimce davranan kimsedir.

Grupçuluk, sadece kendini ve menfaatlerini düşünme, benmerkezcilik vb. gibi kötü hasletler de kardeşliği bozan ve müminleri birbirine düşüren hususlar cümlesindendir. Çünkü bu türden iddialar, kaçınılmaz olarak beraberinde tefrikayı, çekişmeyi ve çatışmayı getirmektedir. Müminlerin birbirine düşmesi veya düşürülmesi ancak bu yollarla mümkün olabilmektedir. Nitekim bir hadis-i şerifte şeytanın bu yönde daima bir umut beslediğine işaretle şöyle buyurulmaktadır: "Şeytan, kıbleye dönen müminlerin artık kendisine ibadet etmesinden ümidini kesmiştir; fakat onları birbirine düşürmekte (hâlâ ümitlidir)."[104]

Bütün bu hususlar veya hasletler, tıpkı birer mikrop gibi,

---

103 Buhari, *Edeb* 57, 58; Müslim, *Birr* 28-32.
104 Müslim, *Münafıkun*, 65; Tirmizi, *Birr*, 25.

sirâyet ettiği vücutları hasta düşürmekte ve tahrip etmektedir. Dinde kardeşlik ruhunu yeniden canlandırmak ve müminlere kaybettikleri kuvveti yeniden kazandırmak, ancak bu tür hasletlerin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olabilir. Kur'ân-ı Kerim'in öngördüğü kardeşliğin tesis edilmesi demek, Müslümanların yeniden dirilmesi demektir.

Kardeşlik Hukuku

Akraba olan kardeşlerin birbirleri üzerinde hakları ve vazifeleri vardır. Kardeşler, aralarında adalet, iyilik ve dostlukla muamele edip, şu esaslara göre hareket etmelidir:

1- Kardeşler, birbirlerine karşı sevgi ve saygı beslemeli, küçükler büyüklerine saygısız davranışlardan sakınarak onları anne ve babaları gibi görmeli ve kendilerine itaat etmeli, büyük kardeşler de küçüklerin hatalarını af ve hoşgörü ile karşılamalıdır.

2- Kardeşler, anne ve babalarını üzmemeli, birlik ve beraberlik içinde olarak, onlara huzur dolu bir hayat yaşatmalıdır. Para, servet, miras gibi maddî çıkarlar düşmanlık sebebi haline getirilmemeli ve birlik ruhu bozulmamalıdır.

3- Şan, şöhret, makam, servet gibi şeyler kıskançlık sebebi olmamalıdır. Kardeşlerden biri ilim, servet ve makam itibariyle yükselirse bu durum diğerleri için kıskançlık ve haset değil, ancak bir iftihar vesilesi sayılmalıdır. Maddî ve manevî bakımdan güçlü olan da diğerlerine hor bakmamalı, onlara her konuda yardım elini uzatmalıdır.

4- Aralarındaki işleri ve fikir ayrılıklarını zora başvurmadan, birbirlerinin fikirlerine saygı duyarak ve konuşup anlaşarak tatlılıkla halletmenin yollarını aramalıdırlar.[105]

[105] Mehmet Metiner, *Şâmil İslâm Ansiklopedisi*, Kardeşlik mad.

Müminlerin Arasını Bulup Barıştırmak

Bu işin önemi ile ilgili olarak Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuştur: "İnsanın her bir eklemi için her Allah'ın günü bir sadaka vermesi gerekir: İki kişinin arasını bulman (haklarında adaletle hükmetmen) bir sadakadır..."[106]

"İnsanların arasını bulmak için hayırlı haber götüren (veya hayırlı söz söyleyen) kimse yalancı sayılmaz."[107]

Bu hadisle ilgili olarak, Müslim'in rivayetinde şöyle bir fazlalık vardır:

Ümmü Külsûm dedi ki, Peygamber aleyhisselâm'ın halkın söyleyip durduğu yalanlardan sadece üçüne izin verdiğini işittim. Bunlar da:

"Savaşta (düşmanı aldatmak için),

İki kişinin arasını bulmak maksadıyla,

Kocanın karısına, karının da kocasına (aile düzenini korumak düşüncesiyle) söylediği yalandır."[108]

---

[106] Buhari, *Sulh* 11; Müslim, *Zekât* 56.

[107] Buhari, *Sulh* 2; Müslim, *Birr* 101.

[108] Bu hadîsin açıklaması şöyledir: "Yalan söylemek büyük günahlardan biridir. Yalan söylemenin ve yalan yere şâhitlik yapmanın ne korkunç bir davranış olduğunu Peygamber Efendimiz pek heyecanlı ifadelerle ortaya koymuştur. Bir kimse yalan söylemekle kendi nâmına bazı menfaatlar sağlasa bile, diğer insanların hakkını çiğneyerek onları birçok zarara sokmuş olur.
Yalan, insanlara zarar verdiği için çirkindir. Fakat onlara faydalı olmak, uğradıkları zararı ortadan kaldırmak, onları birbirine kaynaştırmak için yalan söylemenin kimseye zararı yoktur. Hatta ara bulmak maksadıyla yalan söylemenin faydaları vardır.
Dinimiz bu iznin kötüye kullanılmaması için sadece üç yerde yalan söylemeye izin vermiştir. Bunlardan birincisi, savaşta düşmanı aldatmak için söylenen yalandır. Düşmanın savaşı kazanması, İslâmiyet'in, İslâmî değerlerin ve müslümanların aleyhine olacağına göre, buna meydan vermemek için elden gelen yapılmalıdır. Düşman kuvvetleri tarafından yakalanan bir kimsenin, müslümanların sayıca çok olduğunu, modern silahları bulunduğunu, yakında orduya taze güçler

Yeri gelmişken Bedîüzzaman Said Nursî'nin, Müslümanlar arasındaki kardeşliğin önemine binaen yazdığı "Uhuvvet Risâlesi" isimli müstakil bir eseri de hatırlatmakta fayda vardır. Uzun olduğu için, buraya alamıyoruz, fakat meraklı okuyucularımız Risâle-i Nur Külliyatı'ndan Mektubât isimli eserin, 22'nci Mektubu'na bakabilirler. Ayrıca bu Mektup, cep risâlesi olarak müstakil bir şekilde de basılmıştır.

---

katılacağını söyleyerek düşmanın moralini bozması İslâm ordusunun lehinedir. Zaten savaş hileden ibaret olduğuna göre düşmana yalan söylemenin sakıncası yoktur.

Yalan söylemeye izin verilen ikinci konu, araları bozulan iki kim-senin dargınlığını gidermektir. Müslümanların birbirine dargın olmasının zararını İslâm toplumu çeker. İşte bu düşünceyle, dargınları barıştırmanın yollarını aramak gerekir. Dargın olduğu müslüman hakkında iyi şeyler düşünmeyen birine bu konuda yanıldığını ileri sürmek, küstüğü adamın kendisi hakkında kötü bir kanaati olmadığını iddia etmek ve böylece onun gönlündeki katılığın yumuşamasına, kırgınlığın azalmasına çalışmak kimseye zarar vermez.

Yalan söylemenin zararsız sayıldığı üçüncü konu, karı kocanın, daha mutlu olmaları için, aslı bulunmasa da birbirine güzel şeyler söylemesidir. Eşlerin birbirine, gerçekten öyle olmadığı hâlde, "seni çok seviyorum", "şu dünyada en çok sevdiğim sensin" gibi iltifatlarda bulunmasından kimse zarar görmez. Çoğu insanın söylemekte cimrilik ettiği bu nevi sözler, eşlerin birbirine daha fazla ısınmasını, o yuvada sevginin yeniden çiçeklenip boy atmasını, dolayısıyla o ailede yaşayan herkesin daha huzurlu olmasını sağlayacaktır.

Bir zâlimin elinden canını kurtararak kaçan ve gelip kendisine sığınan kimsenin hayatını kurtarmak maksadıyla, onu görmediğini, nerede saklandığından haberi olmadığını söylemenin bütün âlimlere göre hiçbir günahı yoktur. Ayrıca gerektiğinde böyle davranmak kaçınılmaz bir görevdir.

Yalanın her türlüsüne karşı olan âlimler de vardır. Onlara göre yukarıda sayılan üç konuda bile açıkca yalan söylemek doğru değildir. Ama bu üç konuda, kelimenin en uzak anlamını kastederek (tevriyeli bir şekilde) konuşmanın sakıncası yoktur.

Burada şunu hatırlatmakta fayda var: Sözü edilen üç konuda yalan söylenebilir demek, bu konularda yalan söyleyen günah kazanmaz demektir. Yoksa yalanın mâhiyeti değişmez. Haram helâl olmaz. Yalan aslında ne ise yine odur." Bkz. M. Y. Kandemir ve diğerleri, Riyâzü's- Sâlihîn, Tercüme ve Şerhi, İstanbul 2001, 2/248-249.

Âyetten Çıkan Hükümler

9 ve 10'ncu âyetlerde müminlere, iki mümin cemaat arasında çıkan kavgayı yatıştırmaları, bir cemâat diğerine saldırdığı takdirde saldıran taraf Allah'ın buyruğunu dinleyinceye kadar onunla savaşmaları, Allah'ın buyruğuna razı olduğu takdirde kavga edenlerin aralarını uzlaştırmaları, adaletten ayrılmamaları ve Allah'ın adalet yapanları sevdiği buyurulmaktadır. Müminlerin kardeş oldukları, Allah'ın rahmetine ermek için kardeşler arasını uzlaştırmak gerektiği vurgulanmaktadır.

Âyetlerin hükmü geneldir. Buna göre iki Müslüman grup veya toplum arasında anlaşmazlık ve kavga çıkarsa diğer Müslümanların seyirci kalmayıp onları uzlaştırmağa çalışmaları, bir taraf hakkı kabule yanaşmazsa öteki tarafa saldırmağa devam ederse bütün Müslümanların, kuvvet kullanarak saldırganı hak çizgisine getirmeğe ve iki tarafı uzlaştırıp aralarında adaletle barışı kurmaları gerekir.

Kavga eden taraflar bir devlet içinde iki aile, iki aşiret, kabile, iki kent olabildiği gibi, İran'la Irak gibi iki bağımsız devlet de olabilir. Bir devlet içinde çıkan olaylarda devlet olayı önler. Fakat devlet müdâhele edinceye kadar diğer Müslümanların olayı yatıştırmağa, saldırgana mani olmağa çalışmaları gerekir. Şâyet olay iki devlet arasında ise, Müslüman devletler topluluğu, meselâ İslâm Konferansı üyeleri, müştereken bunların arasını bulmaya çalışırlar. Ama bir taraf Allah'ın hükmünü dinlemiyor, karşı tarafa haksız yere saldırıyorsa o zaman Müslüman devletlerin, hep beraber o saldırganla savaşıp onu doğru yola getirmeleri gerekir.

Yine bu âyetlerin hükmüne göre Müslümanlar kardeştirler, kardeşçe geçinmelidirler. Allah'ın rahmetine nâil olmaları için barış içinde yaşamaları ve Müslüman kardeşler arasında çıkan

olayları yatıştırmağa, kavgaları önlemeğe, Müslümanların arasını uzlaştırmağa çalışmaları gerekir.[109]

Birbirleriyle Savaşan Müminler Kâfir Olur mu?

Müfessirler bu âyetlerden, Müslümanlar arasında çıkan çarpışmanın, kendilerinden iman vasfını kaldırmayacağı, hattâ bâğînin dahi kâfir olmayacağı kanaatine varmışlardır. Çünkü Allah, âyette bâğî (adâletli devlet başkanına başkaldıran kişi) oldukları halde yine onları (ihveh) *kardeşler* ve *müminler* olarak zikretmiştir. Bu da onların, birbirleriyle çarpışmalarından dolayı kâfir olmadıklarını gösterir. Nitekim birisi Hz. Ali'ye, Cemel ve Sıffîn olaylarında kendisine karşı savaşanların müşrik olup olmadıklarını sormuş, Hz. Alî:

– Hayır, onlar şirkten kaçtılar, demiştir. Soran:

– Peki, onlar münâfık mıdır? demiş. Hz. Alî:

– Hayır, münâfıklar, Allah'ı çok az anarlar, demiş. Soran:

– Öyle ise onların hâli nedir? diye sormuş. Hz. Alî:

– Kardeşlerimizdir, bize haksız yere saldırdılar (bâğîdirler) demiş.[110]

---

109 S. Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*.
110 Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*.

ALAY ETME, AYIPLAMA VE KÖTÜ LÂKAP TAKMANIN HARAM OLUŞU

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ يَسْخَرْ قَومٌ مِنْ قَوْمٍ عَسٰىٓ أَنْ يَكُونُوا خَيْراً
مِنْهُمْ وَلاَ نِسَآءٌ مِنْ نِسَآءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْراً مِنْهُنَّ وَلاَ تَلْمِزُوآ
أَنْفُسَكُمْ وَلاَ تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ بِئْسَ الاِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ
وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾

11 – *Ey iman edenler! Sizden hiçbir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin. Ne mâlum? Belki alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır.*

Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Belki de alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır.

Birbirinizi, (daha doğrusu kendilerinizi) karalamayın.

Birbirinize kötü lakaplar takmayın.

İman ettikten sonra insanın adının kötüye çıkması, fâsık damgası yemesi ne fena bir şeydir! Kim tövbe etmezse işte onlar tam zâlim kimselerdir.

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ يَسْخَرْ قَومٌ مِنْ قَوْمٍ *Ey iman edenler! Sizden hiçbir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin.* Önceki âyetlerde

müminler arasında iyilik ve takvâ emredildikten sonra, o kardeşlik ve iyilikleri bozabilecek câhilliklerden sakındırmak ve müminler arasında iyilik ve takvâ duygusunu en yüksek bir içtenlikle uygulayarak, karşılıklı saygı telkin etmek ve bu şekilde İslâm'ın daha birçok kavimlere yayılıp gelişeceğine işaret ile o geniş kardeşliği süsleyecek temizliğe yükseltmek üzere 11 ve 12'nci âyetler ümmete edep öğretmekte ve ahlâkî bir yol göstermektedir.[111]

Buradaki لَا يَسْخَرْ "*alay etmesin*" şeklindeki ifade ile sadece sözle yapılan alay değil, bir kimsenin taklidini yapmak, sözleri, davranışları, tipi, giyimi vs. özellikleriyle eğlenmek veya bunlarda bir kusur, ayıp bulup, buna başkalarının dikkatini çekmek şeklindeki bütün davranışlar kastedilmektedir. Burada esasında bir kimsenin ne şekilde olursa olsun, bir başkasını alay konusu yapması yasaklanmaktadır. Çünkü başkalarıyla alay eden bir kimse kendisini, başkalarını zelil ve hakir görme konumunda zanneder. Kendisinin diğer insanlardan daha büyük olduğunu düşünür. Dolayısıyla, alay konusu olan kimsenin kalbi kırılır ve bu da zamanla toplumun yozlaşmasına sebep olabilir. İşte bu yüzden söz ve fiil ile alay edenler kötülenmişler ve bu davranışlar da yasaklanmıştır.[112] Nitekim Yüce Allah şöyle buyurmuştur: "*Sözle ve fiille alay edenlere yazıklar olsun.*" (Hümeze Sûresi) Ayrıca Yüce Allah: "*Çokça ayıplayan ve durmadan laf götürüp getiren kimselerden hiçbirine itaat etme.*" (Kalem Sûresi, 68/11) âyetinde bu vasıfla muttasıf olan kimseleri ayıplamıştır. Bu âyetin açıklaması şöyledir: Bunlar insanları hakir görüp kötü söz söyler ve onlarla alay ederler ve sözle ayıplama manasına gelen koğuculuk için insanlar arasında koşuştururlar.[113]

Âyetin İniş Sebebi

[111] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili.*
[112] Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân.*
[113] Karafi, *Furûk*, 4/209.

Âyetin inişi hakkında bir kaç rivâyet nakledilmiştir:

1. Benî Temîm kabîlesinden bir topluluk, Müslümanların fakirlerinden olan Bilâl-i Habeşî, Habbab, Ammar, Süheyb, Ebû Zerr gibi kimselerle alay etmişlerdi.[114]

2. Peygamber Efendimizin hanımlarından Hz. Âişe ile Hz. Hafsa, Peygamberimizin diğer bir hanımı olan Ümmü Seleme Hazretleri hakkında boyu kısa diye arkasından konuşmuşlardı.[115]

3. Peygamber Efendimizin hanımlarından Hz. Safiyye Resûlullah'a gelmiş ve: "Yâ Resûlallah! Diğer hanımlarınız 'Ey Yahudi kızı Yahudi!' diyerek benimle alay ediyorlar." demiş, Resûlullah da: "Babam Hârun, amcam Mûsâ, kocam da Muhammed niye demedin?" buyurmuştu.[116]

4. Sâbit'in kulağında ağırlık vardı, yani az işitiyordu. O bir meclise geldiği zaman, Allah'ın Elçisine yakın oturup sözlerini işitmesi için ondan önce gelenler, ona yer verirlerdi. Bir gün Sâbit geç geldi, sabah namazının birinci rekâtına yetişemedi. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) namazı bitirip cemaate dönünce ashabı yanında oturmak için yerlerini aldılar. Herkes ancak kendisine yer bulabildi, başka birine yer kalmadı. Yer bulamayan ayakta kaldı. Sâbit, namazını bitirince insanların omuzlarını okşayarak Allah'ın Elçisinin yanına doğru yürümeğe başladı. "Yer açın, yer açın" diyordu. Cemaat de ona yer açıyordu. Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) yanına kadar vardı. Arada tek bir adam kaldı. Ona da "Yer aç" deyince adam:

– İşte yer buldun, otursana, dedi. Sâbit kızarak onun arkasında oturdu. Ortalık ağarınca Sâbit adamı işaret ederek ve alaycı bir şekilde:

---

114 Âlûsî, a.g.e.

115 Taberî, age; Vâhidî, a.g.e., s. 393.

116 Vâhidî, a.g.e., s. 393; Kurtûbî, a.g.e.

– Bu da kim? dedi. Adam:

– Ben falanım, dedi. Bunun üzerine Sâbit:

– Haaa, falan kadının oğlu mu?! dedi. Câhiliye devrinde kötü görülmüş bir kadının adını andı (yani anasının vaktiyle fâhişe olduğunu anlatmak istedi). Adam boynunu büktü, utandı.[117]

5. Ebû Cehil'in oğlu İkrime Müslüman olmuştu, bazı kimseler ona "İkrime, bu ümmetin firavununun oğlu" demişlerdi, bu da onun gücüne gitmiş, Resûlullah'a şikâyet etmişti.[118]

6. Allah'ın Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) Medine'ye geldiğinde bazı kişilerin bazen iki, bazen üç adı vardı ve bunlardan bazılarıyla çağrılması da hoşuna gitmezdi. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bu durumu bilmediğinden, onlardan birisine böyle bir ismiyle seslenince etrafında olanlar: "Ey Allah'ın elçisi, o adam, bu adla çağrılmasına kızıyor." dediler ve işte bunun üzerine "*Birbirinizi kötü lakaplarla çağırmayın…*" âyet-i kerimesi nazil oldu.[119] Bu sebeb-i nüzûl hâdiselerinin hepsi de doğru olabilir. Âyet, bu rivâyetlerde anlatılan hadiselerden sadece birisi için veya hepsi için de nâzil olmuş olabilir. Doğrusunu Allah bilir.

Alay Etmek

Büyük müfessir Kurtubî demiştir ki, alay etmek; hakâret etmek, horlamak ve gülünecek şekilde ayıp ve kusurları söylemektir. Ayrıca alay, birisinin bir işini, sözünü veya kusurunu anlatarak, işaret ederek veya îmâ ile yüzüne gülmekle olur.

Diğer bir tarife göre; bir şahsı, başkasının huzurunda gülünecek şekilde sözle veya hareketle tahkir etmek veya onunla eğlenmektir.

---

117 Kurtûbî, a.g.e.; Vâhidî, a.g.e., s. 393.
118 Kurtûbî, a.g.e.
119 Ebu Davud, *Edeb* 71; Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, Hucurât, 49/3.

Büyük müfessirlerden Râzî alay etmeyi şöyle tarif etmiştir: "Mümin kardeşine saygı ve hürmet gözü ile bakmayıp, derecesinden daha aşağı düşürerek gerekli iltifatı yapmamaktır ki, âyetin manası; kardeşlerinizi tahkir etmeyin, küçültmeyin, demektir.[120]

Alay eden veya maskaralık yapan kişinin yanında, çoğunlukla gülüp eğlenecek ve bu şekilde ona arkadaş olacak kimseler eksik olmaz. Bu yüzden tek kişinin alay etmesi, topluluğa dönüşerek iş giderek büyür. Onun için âyette, bir Müslüman diğer Müslümanlarla alay etmesin denilmemiş, "*Ey iman edenler! Sizden hiçbir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin..*" buyurulmuştur.

عَسٰىٓ أَنْ يَكُونُوا خَيْراً مِنْهُمْ *Ne mâlum? Belki alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır.* Bu cümle yasaklamanın gerekçesini açıklar. Yani bu yasaklamanın sebebi sorulmak istenilirse her mümin şöyle inanmalıdır: Olabilir ki, kendisiyle eğlenilen, Allah yanında o eğlenenden daha hayırlıdır. Çünkü insanlar yalnız görülebilen halleri bilebilirler, iç yüzünde gizli yönleri bilemezler. Allah yanında makbul olan ise vicdanların ihlâsı, kalplerin takvâsıdır. İnsanın ilmi ise, onun Allah yanındaki değerini tartmaya, kalbin gizli meyillerini ölçmeye yeterli değildir. Onun için kimse dış görünüşe bakıp da gözünün kestiğini horlamaya, eğlenmeye kalkışmasın. Eğer bir kimse, Allah'ın katında vakarlı, saygılı olan bir şahsa hakâret ederse, asılında kendi nefsine büyük zulmetmiş olur.[121] Peygamber Efendimiz de şöyle buyurmuştur: "Saçı başı dağınık, eli yüzü tozlu, kapılardan koğulmuş öyleleri vardır ki, şu iş şöyle olacak diye yemin etseler, Allah onların dediğini yapar."[122]

---

120 Râzî, a.g.e.

121 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*.

122 Müslim, *Birr,* 138, *Cennet*, 48; Tirmizî, *Menâkıb*, 55; İbn Mâce, *Zühd*, 4.
Hadisin açıklaması: Görünüşe, kılık kıyafete pek önem veririz. İnsânî değerlerden yoksun basit kimseler, düzgün kıyafetleriyle üzerimizde iyi bir tesir bırakarak bizi kandırabilirler. Merhum Nasreddin Hoca'nın "Ye kürküm ye!" diye işaret ettiği, bizim bu sakat ölçümüzdür.

وَلاَ نِسَآءٌ مِنْ نِسَاءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْراً مِنْهُنَّ *Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Belki de alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır.* Erkekler ile kadınların ayrı ayrı zikredilmiş olmasının sebebi, erkeklerin kadınlarla, kadınların da erkeklerle alay etmelerinin câiz olmasından dolayı değildir. Erkeklerle kadınların ayrı ayrı zikredilmesinin asıl sebebi, İslâm'ın, tâ başından beri kadın-erkek karışık bir toplumu kabul etmemiş olmasındandır. Oysa kadın ve erkeklerin birbirleriyle alay edebilmeleri için karışık dost meclislerinin tertiplenmiş olması gerekir. Ancak, İslâm toplumunda, birbirleriyle evlenebilecek kadınlarla erkeklerin, karşılıklı alay edebilecekleri bir ortam tasavvur dahi edilmemiştir.[123]

İyi insanlar ve Allah katında değerli kimseler ise, görünüşlerini düzeltmeye değil, gönül dünyasını aydınlatmaya, iyi bir Müslüman olmaya önem verirler. Allah adı anılınca samimiyetle titreyen bir kalbe sahip olmak isterler. Kabuktan çok, onun içindeki öze bakarlar. Bu sebeple de insanın hasını bulma konusunda yanılmazlar.

Maddî durumu iyi olmayanların arasında mükemmel insanlar, mânevî bakımdan yücelmiş kimseler vardır. Kıyafete önem vermedikleri için veya giyecek doğru dürüst elbiseleri bulunmadığı için pejmürde bir görünüme sahip olan bu insanlara birçokları değer vermez. Hatta onların kendilerine yaklaşmalarını, evlerine gelmelerini istemedikleri gibi, yüzlerine bakmaktan bile rahatsız olurlar. İnsanların yanında böylesine değersiz olan bu kimseler içinde Allah'ın veli kulları vardır. Allah Teâlâ onları çok sever ve bir dediklerini iki etmez. Şayet onlar bir konu hakkında, bu iş şöyle olsun diye Cenâb-ı Hakk'a niyaz etseler, Allah Teâlâ onların dileğini geri çevirmez.

İşte bu sebeple görünüşe aldanmamalıdır. İnsana insan olduğu için değer vermelidir. Basit ve değersiz biriymiş gibi görünen kimselerin iyi birer insan olabileceği her zaman hesaba katılmalıdır.

Bununla beraber saçı başı dağınık, eli yüzü kirli herkesin mutlaka iyi insan olduğu da sanılmamalıdır. Varlıklı oldukları halde tenbellikleri sebebiyle veya zenginliklerini gizlemek düşüncesiyle kötü giyinenler az değildir. Bizim güzel dinimiz, hâli vakti yerinde olanların iyi giyinmelerini, Cenâb-ı Hakk'ın kendilerine verdiği maddî nimetleri üzerlerinde sergilemelerini arzu eder. Bkz. M. Y. Kandemir ve diğerleri, Riyâzü's- Sâlihîn, Tercüme ve Şerhi, İstanbul 2001, 2/273-274.

123 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*.

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ يَسْخَرْ قَومٌ مِنْ قَوْمٍ *Ey iman edenler! Sizden hiçbir topluluk bir başka toplulukla alay etmesin.* âyetinde, normalde kadınlar da erkeklerle birlikte buradaki hitabın şümulüne girseler de, söz konusu yasaklamanın onlara şâmil olmadığı, yani kadınları kapsamadığı vehmini/şüphesini gidermek için yasaklama onlar için de ayrıca zikredilmiş وَلاَ نِسَآءٌ مِنْ نِسَآءٍ عَسَى أَنْ يَكُنَّ خَيْراً مِنْهُنَّ *Kadınlar da başka kadınlarla alay etmesinler. Belki de alay edilenler edenlerden daha hayırlıdır.* ve böylece yasaklamanın manası kadınlar için de vurgulanmıştır. Bu yapılırken şöyle bir üslûp kullanılmıştır: Önce erkekler hakkındaki yasaklama ayrı bir lafız olarak zikredilmiş, kadınlar hakkındaki yasaklama ise ona atfedilmiştir. Alay etmek çoğunlukla bir topluluk içinde yapıldığı için burada çokluk kipi kullanılmıştır. Âyette kadınlar da kadınlarla alay etmesin denilmiştir. Çünkü onlardan alaya maruz kalanlar, belki alay edenlerden daha hayırlıdır.

Birbirinizi Karalamayın

وَلاَ تَلْمِزُوآ أَنْفُسَكُمْ *Birbirinizi, (kendilerinizi) karalamayın.*

LEMZ, dil ile yaralamak, ayıplamak, kötülemek ve yermektir.

Âyette, "*Birbirinizi, yani kendinizi karalamayın*" denilmiştir. Aslında kimse kendi kendini karalamaz. Ancak müminler tek bir vücut gibidirler. Onun için başkalarını ayıplayıp kötüleyen ve kusur arayan kimse, aslında kendi şahsını ayıplayıp kötülemiş ve kendi şahsında kusur aramıştır. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: "Kişinin kendi ana ve babasına sövmesi büyük günahlardandır." Peygamber Efendimiz böyle buyurunca bazı sahabiler demişler ki: "Ey Allah'ın Resûlü! Kişi kendi ana ve babasına nasıl söver bu mümkün değildir?!" Peygamberimiz buna cevaben demişler ki: "Bir kişi başkasının ana-babasına sövdüğünde,

sövdüğü kişi, kendisine söverek mukabelede bulunursa, ilk defa söven kişi, sanki kendi ana-babasına sövmüş gibi olur."[124]

Hz. Âişe'nin (r.anhâ) şöyle dediği zikredilmektedir: Peygamberimize (sallallahu aleyhi ve sellem) bir adamın taklidini yaptım, şöyle buyurdu: "Bana şunlar şunlar dahi verilecek olsa bir adamın taklidini yapmak hoşuma gitmez."

Başka bir rivâyete göre Hz. Âişe: "Ey Allah'ın Resûlü! Safiyye -eliyle işaret ederek- şöyle bir kadındır, yani o kısa bir kadındır.", demiş. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz ona şöyle karşılık vermiş: "Sen öyle bir söz söyledin ki, eğer bu denize dahi katılacak olsa onu bile bulandırırdı."[125]

Birbirinize Kötü Lakaplar Takmayın

وَلاَ تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ *Birbirinize kötü lakaplar takmayın.* Yani birbirinizi kötülemek için kötü lakap takarak da çağırmayın.

Âyette geçen اَلْأَلْقَابِ *Elkâb* kelimesi, لَقَب *Lakab* kelimesinin çoğuludur. Lakab ise; övmeye veya kötülemeye işaret eden isim veya vasıftır. Kötülüğe işaret eden lakaplar çirkin lakaplardır.

وَ لاَ تَنَابَزُوا velâ tenâbezû âyetindeki *Nebz* ise, kötü lakap takmak mânâsına olduğu için burada yasaklanan lakaplar, kötü lakaplardır. Yoksa karşıdakinin haline uygun olarak övgü ve saygıyı ifade eden güzel lakaplarla anmak yasak değildir.

Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem): "Müminin, mümin kardeşi üzerindeki haklarından birisi de, onu en sevdiği ismiyle çağırmasıdır."[126] dediği rivâyet edilmiştir.

Âyette yasaklanan, kişinin gücüne gidecek bir lakap ile çağırılmasıdır. Sözgelimi bir kimseye fâsık ve münafık diye hitap

---

124 İbn Hıbbân, *Sahîh*, 2/143.
125 Ebû Dâvud, *Edeb* 40; Tirmizi, *Sıfatu'l-Kıyâme* 51.
126 Zemahşerî, a.g.e.; Kurtubî, a.g.e.

etmek. Topal, âmâ ve tek gözlü olan özürlü kimselere isim takmak. Bir kimseye kendisinde, anne, baba veya ailesinde bulundurduğu bir ayıbı dolayısıyla lakap takmak. Ya da bir Müslüman'a önceki dinine (Yahudilik, Hıristiyanlık vs.) dayanarak bir ad vermek. Veyahut bir gruba, bir aileye, bir kabile ve sülaleye kendilerinde bulunan bir kusuru ortaya çıkaran bir isim takmak vs.

Ancak zâhiren güzel olmasa bile kötülük kastedilmeksizin ifade edilen lakaplar bundan müstesnadır. Çünkü bu lakaplar sadece o kimseleri tanımak için kullanılır. Bu sebeple hadis âlimleri, hadis rivâyet eden diğer âlimlerden bahsederken; Süleyman el-A'meş (Kısık gözlü) ve Vâsıl el-Ahdab (Kambur) gibi bazı lakaplar kullanmışlardır. Çünkü bir isimde bir kaç kişinin olması mümkündür. Bu durumda da özel lakaplar kullanmak ayıp değildir. Sözgelimi Abdullah ismini taşıyan birçok kişinin olması halinde, aralarında da biri âmâ ise, ondan "Âmâ olan Abdullah" diye bahsetmek caizdir. Yine zâhiren bir kusura delâlet ediyor görünüyorsa da, bir lakap muhabbet amacıyla takılmışsa ve lakap takılan o kimse bunu benimsemiş ise, meselâ Ebû Hureyre (kedicik babası), Hz. Ali için, Ebû Turâb (toprağın babası) gibi, bunda bir beis yoktur.[127]

Güzel Lakab ve Künye Takmak

Övgü ifade eden lakapların verilmesi haram ve mekruh değildir ve künye vermek sünnetten ve güzel edepten kabul edilmiştir. Hz. Ömer (radıyallahu anh): "Künyeleri yaygınlaştırınız, çünkü onlar uyarıcıdır." demiştir. Nitekim Hz. Ebu Bekir'e *Atîk* (çokça köle âzâd eden) ve *Sıddîk*, (çok doğru ve çokça tasdîk eden), Hz. Ömer'e *Fâruk* (hakla bâtılı bir birinden ayıran), Hz. Hamza'ye *Esedullah* (Allah'ın arslanı), Hz. Hâlid'e *Seyfullah* (Allah'ın kılıcı) lakabı verilmişti. İster câhiliye döneminde, ister

---

[127] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*.

İslâm döneminde meşhur olan kimselerden olup lakabı olmayan kimse pek azdır. Arap olsun olmasın bütün ümmetler arasında bu güzel lakaplar hâlâ kullanılmakta, karşılıklı hitaplarında ve yazışmalarında herhangi bir tepki söz konusu olmaksızın devam ede gelmektedir. Bir kimsenin kendisinin kötü kabul etmediği bir lakapla meşhur olması durumunda böyle lakapların o şahıs için kullanılması caizdir.

Bir Şahsı, İşittiğinde Hoşlanmayacağı Kötü Lakaplarla Çağırmanın Hükmü

وَلاَ تَنَابَزُوا بِالْأَلْقَابِ *Birbirinize kötü lakaplar takmayın.* Yani bir Müslüman'ın kardeşine "fâsık", "münâfık" diye hitap etmesi veya Müslüman olan birine "Yahudi" veya "Hıristiyan" demesi yahut bir kimseye "köpek", "eşek", "domuz" diye hitap edilmesi gibi birbirinize, kızdırıcı kötü lakaplar takmayın. Aksi halde sözü geçen ifadelerle hitap eden kişi ta'zîr[128] cezasına çarptırılır. Âlimler ister kendisinin veya babasının, isterse annesinin veya kendisine nispet edilen herhangi bir şahsın bir vasfı olsun, bir insana hoşlanmadığı bir lakabın verilmesinin haram olduğunu açıkça ifade etmişlerdir.

Âyette geçen وَلاَ تَنَابَزُوا *ve lâ tenâbezû*, "lakap takmayın" fiili, bu işin birden fazla kişi arasında olduğunu gösterir. Bu kelimenin kullanılmasının sebebi şudur: Onlardan her biri diğerine hemen kötü bir lakapla mukabelede bulunur. Yani, bir kimseyi kötü lakapla çağırma, onun da aynı şekilde mukabelede bulunmasına yol açar. Sözlü ayıplama böyle değildir.

بِئْسَ الاِسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ *İman ettikten sonra insanın adının kötüye çıkması, fâsık damgası yemesi ne fena bir şeydir!* Bu âyet iki şekilde anlaşılmaya müsaittir:

---

128 Ta'zîr cezası: Hakkında belli bir dînî ceza olmayan, suça ve şahsa göre değişen, hâkim tarafından belirlenen tenbîh (uyarma), ihtâr, hapis ve dövmek gibi cezâlarla cezâlandırma.

1. Yasaklanan fiil ve davranışları işleyenler fâsık (günahkâr, yoldan çıkmış) olurlar; bu nitelik de bir mümine yakışmaz. Yani imandan sonra bu yasaklanan şeyleri; alay etmeyi, ayıplamayı ve kötü lakap takmayı işleyenler, fısk yapmış ve böylece kendilerine fâsıklığı uygun görmüş olurlar. Hâlbuki imandan sonra fâsıklık veya fısk ile anılmak ne fena bir anılma, ne çirkin bir adlandırılmadır. Bundan dolayı bir mümin bunu ne kendine, ne de kardeşlerine uygun görmemelidir.

2. Bir kimse iman ve tövbe ettikten sonra onu yine eski dini ve günahı ile anmak çirkin, yersiz ve yakışıksızdır. Yani mümin bir insana fâsık demek, yahut ona fısk gereği olan kötü isimler takmak ne kötüdür. Kötü lakaplar ancak fâsıklara yaraşır. Mümine fâsık denmez, kötü lakap takılmaz. Yahut kötü lakap takmak fâsıkların işidir. Müminlerin birbirlerine böyle kötü lakaplar takması yakışık almaz.[129] Bu hususta Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): "Hiçbir kişi başka bir kimseye fısk (sapıklık) isnadıyla 'Ey fâsık!' diye söz atamaz, atmaya hakkı yoktur. Yine böyle küfür de isnat edemez. Şâyet atar da attığı kimse atılan fıskın veya küfrün sahibi değilse, bu sıfatlar muhakkak atan kimseye döner, yani kendisi fâsık veya kâfir olur."[130] buyurmuşlardır.

وَمَنْ لَمْ يَتُبْ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ *Kim tövbe etmezse işte onlar tam zâlim kimselerdir*. Allah'ın yasak kıldığı bu üç davranıştan dolayı (alay etme, ayıplama, kötü lakaplarla çağırma) tövbe etmeyen kimseler zâlimlerdendir. İtaatten sonra isyan etmeleri ve kendi nefislerini azaba maruz bırakmaları yüzünden başkaları değil de, nefislerine zulmedenler bizzat onlardır. Çünkü onlar, itaat yerine isyanı tercih ederek zulmetmiş, hem imandan sonra fısk adını takınarak ve kendini azaba layık kılıp nefsine yazık eylemiş kimselerdir.

---

129 Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*.
130 Buhârî, *Edeb* 44.

Herkesin Şeref ve Haysiyetini Koruma

Önceki iki âyette, Müslümanlar arasında meydana gelmesi muhtemel bir savaş ile ilgili olarak yol gösterildikten sonra müminlere, dinin en mukaddes bağına dayanarak, birbirlerinin kardeşi oldukları hatırlatılmıştır. Daha sonraki âyetlerde, bir toplumun bireyleri arasında zedeleyici bir nitelik taşıyan çok açık kötülüklerin oluşması engellenmiştir. Yani, birbirinizin izzet-i şerefine dokunmayın ve birbirlerinizin zaaf, kusur ve ayıplarını ortaya dökmeyin. Gerçekten de bunlar, insanlar arasında onulmaz yaralar açan ve başka sebeplerle birleşip, toplumda fitnenin oluşmasına yol açan hastalıkların tâ kendisidir. Bu noktada, ilerde gelecek olan âyetlerde ve Peygamberimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) hadislerinde yapılan açıklamalara dayanılarak, ayrıntılı bir tahkîr ve tezyif (hakâret etme ve küçük düşürme) kanun ve kuralları tertip edilebilir. Batıdaki tahkir ve tezyif yasaları o kadar hatalı ve eksiktir ki, bir vatandaş, onurunu kurtarmak için mahkemelere başvuracak olsa, tam aksine onuru daha çok kırılır. İslâmî kurallar ise, bunun tam tersine herkesin şeref ve haysiyetini koruma altına alır, hiç kimsenin bir başkasının onurunu kırmasına izin vermez. Ayrıca, hiç kimsenin haklı ya da haksız şeref ve haysiyetiyle oynanmasına müsaade etmez. Şeref ve haysiyetiyle oynanmak istenilen kimse, ne tür bir şahsiyete sahip olursa olsun, küçük düşürülemez. Ancak yapılan hukukî ithamın ispatlanabilmesi hali müstesna.[131]

Toplumda Kardeşliği, Barışı, Düzeni, Birlik ve Beraberliği Sağlama

Araştırmadan hüküm vermek, masum insanlar hakkında kötü kanaate sahip olmak ve kötü davranışta bulunmak, haksızlıklar

131 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân.*

karşısında pasif kalmak, hakkın yerini bulması ve adaletin gerçekleşmesi için çaba harcamamak gibi toplumda barışı, düzeni, birlik ve beraberliği, kardeşçe dayanışmayı olumsuz etkileyen davranışlardan birkaçına yukarıda geçen âyetlerde temas edilmişti. Aynı sonuçları doğuran ve öteden beri topluluklar içinde çokça görülen bazı hatalara da bu ve sonraki iki âyette, önleyici telkinlerle birlikte yer verilmiştir.

İnsanları alay etmeye iten psikolojik faktörler içinde büyüklenme, kendini beğenme, karşısındakini küçük ve kusurlu görme gibi hal ve duygular da vardır. Sırf gülüp eğlenmek için bir kimse ile alay edilmiş olsa bile, alay konusu olan şahsın buna layık görülmesi ve aşağılanması söz konusudur. Bir kimse, toplum içinde yükselen değerlere göre -bu değerleri ölçü olarak alanlar bakımından- *ikinci sınıf, değersiz ve önemsiz* görülebilir, ama evrensel değerler ve konumuzla ilgili olarak da dinî ve manevî değerler söz konusu olduğunda, aynı şahıs önemli ve değerli olabilir. Hele Allah nezdinde kimin nasıl değerlendirildiğini yanılgısız bilmek mümkün değildir. İnsanları küçümseyenler, alay edenler, aşağılayıcı, küçümseyici lakaplar takanlar, işin bir de bu yönünü düşünmelidirler.

SÛİZAN, GİZLİ HALLERİN ARAŞTIRILMASI VE GIYBETİN HARAM OLUŞU

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيراً مِنَ الظَّنِّۘ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ
وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاًۜ أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ
لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتاً فَكَرِهْتُمُوهُۜ وَاتَّقُوا اللّٰهَۜ إِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَحِيمٌ ﴿١٢﴾

12 – *Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır.*

Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Kiminiz kiminizi gıybet etmesin.

Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı?

İşte bundan hemen tiksindiniz!

Öyleyse Allah'ın azabından korkun da bu çirkin işten kendinizi koruyun. Allah tevvâbdır, rahîmdir (tövbeleri kabul eder, merhamet ve ihsanı boldur).

Bu âyette üç kötü huy ve alışkanlık ele alınmış, etkili bir üslûpla yasaklanmıştır:

Gerçek bilgi ve delile değil, tahmine dayalı hüküm (**zan**).

İnsanların gizliliklerini araştırmak (**tecessüs**).

İnsanları arkalarından çekiştirmek (**gıybet**).

Zan

يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيراً مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ *Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır.*

Gerçek bilgi ve delile değil, tahmine dayalı hükme **zan** denir. Başkalarını suçlamak, aleyhlerinde olacak bir karar almak ve davranışta bulunmak için zanna dayanılamaz, zan şeklindeki bilgi dayanak ve delil kılınamaz. Çünkü insanlar hakkında sahip olunan zan ve tahminlerin birçoğu isabetsiz olmakta, beklendiğinin, sanıldığının aksi gerçekleşmektedir. Şu var ki, kimsenin aleyhinde olmayan, kimsenin hakkının zâyi edilmesi ihtimali bulunmayan alanlarda, kesin bilgi olmadığında kuvvetli zan, tahmin ve ihtimale dayalı hükümler ve uygulamalar yasak kapsamına dâhil değildir. Sosyal bilimlerin önemli bir kısmı kesinliğe değil, kuvvetli zan ve ihtimale dayanmaktadır. [132]

Âyette geçen إِثْمٌ **İsm** kelimesi; ceza gerektiren günahtır. Çünkü zan, ihtimal üzere bir hüküm olduğundan bir kısmı doğru çıkmaz. Bunun sonucunda ise başkasının hakkına ait bir hususta verilen yanlış hüküm iftira olur ve bundan dolayı insan vebal altına girer. Özellikle zannın kaynağı yalnız kişisel işler olduğu zaman hata daha büyük olur. Zannın bazısı günah ve vebal olunca da böyle bir vebal ve zarara düşmemek için tedbirli davranmak ve hangi çeşit zan olduğunu düşünmek üzere onun birçoğundan sakınmak gerekir.

Şu hadis, bu âyette zikredilen kötü huylar ve alışkanlıklarla ilgilidir: "Zanna kapılmaktan sakınınız, zan en fazla asılsız

---

[132] Hayrettin Karaman, *Kur'ân Yolu.*

olabilen haber ve bilgi türüdür. Kulak kabartmayınız, gizlilikleri araştırmayınız, başkalarını kıskanmayınız, öfkenize kapılmayınız, birbirinize sırtınızı dönmeyiniz. Bir Allah'ın kulları! Kardeşler olunuz.[133]

Bir Kimse Hakkında Beslenen Zannın Hükümleri

1. Yüce Allah, Resûlü ve müminler hakkında hüsnüzanda bulunmak gibi dînen gerekli olan zanlar. Bir müminin; Allah, Resûlü, müminler ve aksine sebep olmadıkça bütün insanlar hakkında hüsnüzan beslemesi gerekir. Bir kudsî hadiste şöyle buyurulmuştur: اَنَا عِنْدَ ظَنِّ عَبْدِي بِي "Kulum beni nasıl zannediyorsa ben öyleyim."[134] Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): "Her biriniz ancak Allah'a iyi zanda bulunarak ölsün."[135] ve "Zannın güzel olması, ibadetin güzel olmasından kaynaklanır."[136] buyurmuştur.

2. Yüce Allah, Resûlü, hayır ve salâh sahibi kimseler ile adaleti açık Müslümanlar hakkında haksız yere sûizan besleyip, onlar hakkında iyi tarafa değil de kötü tarafa yorumlar yapmak gibi haram olan zanlar. Kişinin başka birine sebepsiz yere sûizan beslemesi veya başkaları ile ilgili kanaat ve görüşlerinde daima sûizannı ön plana alması yahut, dış görünüşleri ve hareketleri temiz iyi bir insan olduğunu gösteren kişilere sûizan beslemesi gibi zanlar. Birinin herhangi bir sözü ve hareketinde, iyilik ve kötülük ihtimali eşit olup, bizim de sırf sûizandan hareket ederek onu kötülüğe yorumlamamız da günahtır. Mesela iyi bir insanın, bir topluluktan kalkıp giderken kendi ayakkabısı yerine başka birinin ayakkabısını giymesi, bizim de onun mutlaka çalmak niyeti ile yaptığına karar vermemiz gibi. Hâlbuki bu hareket dalgınlıktan

133 Müslim, *Birr*, 28
134 Buhârî, *Tevhid* 15; Müslim, *Zikr* 2,19.
135 Müslim, *Cennet* 81.
136 Ebû Davud, *Edeb* 89; İbn Hıbbân, 2/399.

da olabilir... İyi ihtimali bırakıp da kötü ihtimali tercih etmek sûizandan başka bir şey olamaz.

Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurmuştur ki: "Yüce Allah, Müslümanın kanını, ırzını ve kendisine kötü zanda bulunulmasını haram kılmıştır."[137] İşte tefsirini yaptığımız bu âyet de bu mânâda indirilmiştir. Ve hepsinin değil, bazı zannın günah olduğu açıkça ortaya konulmuştur.

Hz. Ömer (radıyallahu anh) demiştir ki: "Mümin kardeşinin söylediği bir sözü hayra yorumlayabiliyorsan, sakın o söz hakkında hayırdan başka bir zanda bulunma."[138]

Peygamber Efendimizin hanımlarından Hz. Safiyye'nin şöyle dediği rivâyet edilmiştir: Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) itikâf[139] yapıyordu. Bir gece ziyaret etmek maksadıyla O'na geldim. Bir müddet O'nunla konuştuktan sonra ayrılmak için ayağa kalktım. Beni geçirmek için Resûlullah da (sallallahu aleyhi ve sellem) ayağa kalktı. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) kaldığı yer Üsâme b.

---

137 Müslim, *Birr* 32.

138 İbn Kesîr, a.g.e.

139 İtikâf: Bir yerde bekleme, durma ve kendini orada hapsetme. Akıl bâliğ veya temyiz kudretine sahip bir müslümanın beş vakit namaz kılınan bir mescitte ibadet niyetiyle bir süre durması anlamında bir fıkıh terimi. İtikâf, Kur'an ve sünnetle sâbittir. Kur'an'da Ramazan ayının gecelerinden söz edilirken; "...Camilerde itikâfta iken de hanımlarınıza yaklaşmayın..." (Bakara, 187) buyurulur. Başka bir ayette itikâf ibadetinin daha önceki ümmetlerde de yapıldığına işaret edilir (bk. Bakara, 125). Peygamber Efendimizin özellikle Ramazan içinde ve Ramazanın son on gününde itikâf yaptığını bildiren çeşitli hadis-i şerifler vardır. Hz. Âîşe'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "Resulullah (s.a.s) Ramazan'ın son on gününde itikâf yaparlardı. Bu durum vefat zamanına kadar bu şekilde devam etmiştir. Daha sonra Hz. Peygamber'in zevceleri itikâfı sürdürmüşlerdir." bkz. Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 67, 129; Buhârî, İ'tikâf, 1-18; Ezân, 12, 135; Hayz 10; Müslim, İ'tikâf, 1-6; Ebû Dâvud, Ramazân, 3; Savm, 77. Ebû Hanîfe'ye göre içinde beş vakit namaz kılınan her mescidde itikâfta bulunmak câizdir. Ebû Hanîfe ve İmam Mâlik'e göre itikâfın nâfile olarak en azı bir gündür. Mesciddeki itikâf erkeklere mahsustur. Kadınlar evde mescit edindikleri bir yerde itikâfta bulunabilir. Bkz. ez-Zebîdî, Tecrîd-i Sarîh, (Terc. Kâmil Miras), Ankara 1984, VI, 323-326).

Zeyd'in eviydi. Bir müddet sonra Ensâr'dan iki adam oradan geçtiler; Peygamberimizi (sallallahu aleyhi ve sellem) görünce hızlandılar. Bunun üzerine Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) "Durun! Bakın, o (benim eşim) Safiyye'dir!" deyince onlar da "Sübhanallah (Aklımıza herhangi bir şüphe gelmedi) ya Resûlallah!" diyerek cevap verdiler. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) onlara hitaben şöyle buyurdu: "Şüphesiz şeytan insan vücudunda kanın aktığı yerlerde cevelan eder. Bu yüzden kalbinize bir kötülük düşmesinden korktum."[140]

Sakınılması vacip olan zannı diğerinden ayıracak olan ayırıcı özelliğe gelince: Açık bir sebebi ve doğru bir işareti bulunmayan zan haramdır, kaçınmak gerekir. Bundan dolayı bilinmeyen bir adama iyi zan vacip olmasa bile, kötü zan da caiz olmaz. Fakat fısk ve günah ile tanınan kimselere kötü zan haram olmaz.[141]

3. Dinin amelî hükümlerinin içtihad yoluyla istinbatında zanna göre hareket etmek veya namazın üç rekât mı dört rekât mı kılındığında şüphe meydana gelmesi durumunda zann-ı gâlibe (ağır basan görüşe) göre amel etmek gibi mubah olan zanlar.

4. Zannın diğer bir kısmı, fiilen başka çare kalmaması durumundaki zandır. Meselâ, mahkemelerde şahitler hakkında gerekli inceleme yapıldıktan sonra, gâlip zanna göre hüküm verilir. Çünkü mutlak gerçeği bilmek mümkün olmadığından şahitlerin ifadesine dayanarak bir karar verme zorunluluğu vardır ve gâlip zanna göre karar verilir. Bu bakımdan insanlar arasında karar verme zorunluluğu olan birçok işlerde, mutlak gerçeği bilmek mümkün olmadığından galip zanna dayanılarak hüküm verilir.

5. Zannın başka bir çeşidi de her ne kadar sûizan ise de günah sayılmayan, caiz olma özelliği taşıyandır. Mesela: Bir kimse veya topluluğun yaşayış ve hareketlerinde yahut davranışlarında

---

[140] Müslim, Selâm 24; Ebû Davud, *Edeb* 89.
[141] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*.

ve başkaları ile olan muamelelerinde hüsnüzanna layık olmayan görüntüler varsa ve buna sûizan duymak için makul sebepler mevcut ise, işte o zaman bu zan günah değildir. Böyle bir durumda dinimiz asla kişinin ahmaklık sergileyerek mutlaka o hareketlere hüsnüzan göstermesini emretmez. Fakat bu caiz görülen sûizannın son sınırı, onun mümkün olan kötülüklerinden kurtulmak için ihtiyatla hareket etmekle yetinilmesidir. Daha ileri giderek, sırf zan üzerinde durarak, o kişiye karşı herhangi bir muamelede bulunmak doğru değildir.

6. Açıktan kötü işlerle uğraşan veya şüpheli şeylerle meşgul olan kimseler hakkında kötü zanda bulunmak haram değildir. Zira şüpheli ve töhmet altında bırakıcı yerlerden uzak durulması tavsiye edilmiştir.

Bu açıklamalardan sonra zannın bizatihi bir davranış olarak yasak olmadığı meydana çıkmaktadır. Aksine, bazı durumlarda iyidir, bazı durumlarda zan kaçınılmaz bir durumdur, bazı durumlarda ise bir dereceye kadar caiz olup, daha fazlası caiz değildir. Bazı durumlarda da tamamen yasaktır. Bu bakımdan âyette zandan veya sûizandan mutlaka sakınınız buyurulmamış, ama çok fazla zan beslemekten ve zannın çoğundan sakının buyurulmuştur.

Bu ilâhî uyarıdan, kişinin zanna dayanan bir kanaat elde etmeye çalışırken veya bir kimse hakkında karar vermek için harekete geçerken bunları düşünüp taşınıp ölçmesi ve bu zan ve tahminin günah olup olmayacağını göz önüne alması gerektiği sonucu çıkmaktadır. Hakikaten bu zan gerekli midir, böyle bir zan için makul sebeplerim var mıdır, kendisine dayanarak davranışlarımı ona göre sergilediğim bu zan caiz midir gibi tedbirleri, Allah'tan korkan herkes elbette almalıdır. Zan ve tahminlerini alabildiğine başıboş bırakmak ve rastgele, sebepsiz olarak zanlara dayanmak, Allah'tan korkmayan ve âhirette hesaba çekileceğini düşünmeyen kişilerin işidir.[142]

---

142 Mevdûdî, a.g.e.

Tecessüs

وَلاَ تَجَسَّسُوا *Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın*, yani müminlerin eksikliklerini bulacağız, açık delil ve işaretler elde ederek zannımızı kesin bilgi haline getireceğiz diye casus gibi inceden inceye yoklayıp araştırmayın, Allah'ın örttüğünü siz de örtün.

Tecessüs, dikkat ve gayretle araştırmak demektir. Nitekim "casus" da bu kelimeden türemiştir. Tecessüs büyük günahlardandır. Hoşlanmadıkları halde bir topluluğun sözlerini dinlemek manasına gelen *tahassüs* de haramdır.

Sâbıkalı olmayan, suç işleme bakımından ciddî şüpheye sebep olacak davranışları bulunmayan bir kimsenin gizlediği bir işini, davranışını, halini araştırmak ve açıklamak ise âyette yasaklanan tecessüs kapsamına girmekte olup, İslâm ahlâkçılarına göre ayıptır, dine göre de caiz değildir, günahtır. Ancak düşmanların Müslümanlar hakkındaki plan, program ve niyetlerini anlamak, zamanında tedbir almayı sağlamak gibi gayelere yönelik casusluk faaliyeti, bunda zaruret bulunduğu için yasak kapsamına dâhil edilmemiştir.[143]

Tecessüs, yani başkalarının gizli hallerini araştırmak, kimin ne ayıbı var, kimin ne kusuru var, kimin ne şekilde gizlenmiş hataları var diye öğrenmeye çalışmak, bir Müslüman'ın işi değildir. İki kişinin konuşmasına kulak kabartmak, komşuların evlerinin içini merak etmek, çeşitli yollarla başkalarının aile hayatını veya onların şahsî davranışlarını araştırmak büyük bir ahlaksızlıktır ve bundan pek çok kötülükler ortaya çıkar. Bu bakımdan Sevgili Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bir hutbesinde bu kimselerle ilgili olarak şöyle buyurmuştur: "Ey dili ile iman etmiş de henüz iman kalplerine tam yerleşmemiş olanlar! Müslümanların gizli hallerini araştırmayınız. Çünkü kim onların gizliliklerini

---

143 Hayrettin Karaman, *Kur'ân Yolu*.

araştırırsa Allah da onun gizliliğini araştırır. Allah da kimin gizliliğini araştırırsa evinde dahi onu rezil ve rüsvay eder." [144]

Devletin Kendi Halkına Karşı Casusluk Yapması

Sadece fertler için değil, İslâm devleti idaresi için bile, insanların gizliliklerini araştırıp, onların hatalarını öğrenip, arkasından da yakalayıp cezalandırması doğru değildir. Bu mesele bir hadis-i şerifte de bildirilmiştir. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmaktadır: "Devlet idarecisi, insanların şüpheli yönlerini araştırmaya başladığı an onları ifsat etmiş, ahenklerini bozmuş olur."[145] Araştırılması gerçekten bir zaruret olan özel durumlar bu emrin dışındadır. Mesela: Bir kişi veya zümrenin davranışlarında bozukluk alametleri görülüyorsa ve bir suç işlemeye doğru gittiği düşüncesi varsa, elbette devlet onun/onların durumlarını inceleyebilir. Ayrıca herhangi bir kişiye evlenme teklifinde bulunması veya ona bir iş ortaklığı teklif etmesi halinde, teklif edilen kimse, kendini güven altına almak için teklif yapanın durumlarını araştırabilir.[146]

Rivâyet edilir ki: Hz. Ömer (radıyallahu anh)halîfe olduğu dönemde Medine'de geceleyin kontrol için gezerdi. Bir gece bir evde şarkı söyleyen bir adamın sesini işitti, duvardan atladı içeri girdi, baktı ki yanında bir kadın, bir de şarap var. Ey Allah'ın düşmanı dedi: Sen günah işleyeceksin de Allah seni gizleyecek mi sandın?

Adam, sen de acele etme ey müminlerin emiri! dedi: Ben bir günah işledim, ama sen ise üç konuda günah işledin:

1. Yüce Allah وَلَا تَجَسَّسُوا "*Eksikleri araştırmayın.*" buyurdu, sen ise benim gizli halimi araştırdın,

---

[144] Tirmîzî, *Birr* 85.
[145] Ebu Davud, *Edeb* 44.
[146] Mevdudi, a.g.e.

2. Yüce Allah وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا "Evlere ön kapılarından giriniz." (Bakara, 2/189) buyurdu, sen ise normal kapıdan girmeyip, beni suçüstü yakalamak için duvardan atladın,

3. Yüce Allah يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَأْنِسُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا "*Ey iman edenler! Kendi evleriniz dışındaki evlere, sahiplerinden izin isteyip onlara selam vermeden girmeyiniz.*" (Nûr, 24/27) buyurdu. Sen ise benim evime, hem izinsiz, hem de selam vermeden girdin.

Bunun üzerine Hz. Ömer (radıyallahu anh), şimdi ben seni affedersem, sen de beni affeder ve (işlediğin bu günahından) tövbe eder misin? dedi, o da evet, dedi, bu şekilde bıraktı, çıktı.[147]

Gıybet

وَلاَ يَغْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضاً *Kiminiz kiminizi gıybet etmesin.*

GIYBET, bir kimsenin arkasından hoşlanmayacağı bir şey söylemektir. Sevgili Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurmuştur ki:

– Bilir misiniz gıybet nedir?

– Allah ve Resûlü daha iyi bilir, dediler.

– Kardeşini, hoşlanmayacağı bir şeyle anmandır, buyurdu.

– Ya söylediğim kardeşimde varsa? denildi.

– Eğer söylediğin onda varsa gıybet etmiş olursun ve eğer onda yoksa o vakit ona iftira etmiş olursun."[148] buyurdu. Demek ki bundan önceki âyette yüzüne karşı ayıplamak yasaklandığı gibi, burada da gıybet, yani gıyabında ayıplamak yasaklanmıştır.

أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتاً *Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı?* Bu âyet, gıybetin tabiî olarak,

---

147 Kurtûbî, a.g.e.
148 Müslim, *Birr* 70; Tirmîzî, *Birr* 23.

aklen ve dînen kötülüğünü ve çirkinliğini tasvir etmektedir. Gıybet edilen kimse orada bulunmayıp söylenen sözü bilmemesi ve o anda savunacak durumda olmaması dolayısıyla bir ölü hükmündedir. Hem de kardeş olan bir ölü. O durumdaki birinin kötülüğünü söyleyerek gıybet ile şerefine saldırmak, bir ölünün etlerini parçalayıp yemek gibidir. Leş etinin yenmesi bizatihi nefret ettiricidir. Kaldı ki bu et, bir hayvan eti değil de insan eti olursa... Hatta herhangi bir insanın değil de bizzat kendi kardeşinin eti olursa, işin çirkinliği düşünülmelidir. Dahası, bu benzetmeyi soru biçiminde ortaya koyarak Yüce Allah, insan üzerinde daha fazla tesir yaratmıştır. Böylece her şahsın kendi vicdanından sorarak ölmüş kardeşinin etini yemeğe razı olup olmayacağına kendisinin karar vermesini dilemiştir. Nasıl onun tabiatı bu ölmüş kardeş etinden tiksiniyorsa, bir mümin kardeşinin bulunmadığı ve kendini savunacak bir durumda olmadığı sırada, onun şeref ve haysiyetiyle oynanmasını hoş karşılayamaz.

Bu ilahî buyruktan, gıybetin haram oluşunun asıl sebebinin, gıybet edilen kişinin kalbinin kırılması, incinmesi değil, o kişinin yokluğunda çekiştirilmesinin, arkasından kötülenmesinin haram olduğu anlaşılmaktadır. Artık o kişinin bu gıybetten haberi olsun olmasın ve bundan üzüntü duysun duymasın önemli değildir. Ölmüş insanın etinin yenmesi, ölüye eziyet verdiği için haram kılınmadığı meydandadır. Biçare kişi öldükten sonra birinin kendi cesedini parçaladığını bilmez, hissetmez. Ama son derece çirkin olan, bu hareketin bizzat kendisidir.

فَكَرِهْتُمُوهُ *İşte bundan hemen tiksindiniz!* Demek ki ondan, o eti yemekten tiksindiniz çünkü insan fıtratı bundan tiksinmeyi gerektirir.

وَاتَّقُوا اللّٰهَ *Öyleyse Allah'ın azabından korkun da bu çirkin işten kendinizi koruyun.* Yani mademki onu yemekten tiksindiniz, o halde gıybet etmeyin de Allah'ın kaçınmayı emrettiğinden

sakınarak ve yaptıklarınızdan pişmanlıkla tövbe ederek korumasına girin ve korunun.

إِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ رَّحِيم *Allah tevvabdır, rahîmdir.*

Tevvâb ism-i şerîfi, *tövbesi pek çok* mânâsına mübalağalı ism-i fâil olup, delalet ettiği mübalağada üç özellik vardır:

1- Kendisine tövbe eden ve yönelen kulları çok demektir.

2- Öyle çok tövbe kabul eder ki, tövbe ile her günahı affedebilir. Hiç bir günahkârın tövbe ile affolunamayacak bir günahı düşünülemez. Çünkü en büyük günah şirktir. Tövbe ve iman ile Allah onu da affeder. لاَ يَغْفِرُ أَن يُشْرَكَ بِه "*Kendisine şirk koşulmasını asla bağışlamaz.*" (Nisâ, 4/48) âyeti ise, tövbe etmeyenler hakkındadır.

3- Tövbe eden bir günahkârı hiç günah işlememiş gibi, rahmetiyle mutlu kılar. Allah'ın tövbeleri kabul etmesi, rahmetinin eseri olduğu gibi gıybeti, kötü zannı ve kötü ahlâkı yasaklaması da iman edenlere rahmetinin bir eseridir.[149]

Sebeb-i Nüzûl

Bu âyet, Peygamber Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) ashabından olup, arkadaşlarının gıybetini yapan iki kişi hakkında inmiştir. Şöyle ki; Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bir yolculuğa çıktığında, muhtaç olan bir kimseyi hâli iyi olan iki kişiye katar, o da onların hizmetini görürdü. Selman'ı da bu şekilde iki kişinin yanına verdi. Selman çadıra geldi, uykusuna karşı direnemeyip, uyudu. Onlara da herhangi bir şey hazırlayamadı. Öbür iki kişi geldiklerinde, yiyecek ve katık yapacakları bir şey bulamadılar, Selman'a; git ve Peygamberimizden bize bir yiyecek ve bir katık iste, dediler, o da gitti. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) kendisine: "Üsâme b. Zeyd'e git ve ona; eğer yanında artmış yiyecek varsa, sana vermesini söyle." dedi. Üsâme Peygamberimizin

[149] Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili.*

(sallallahu aleyhi ve sellem) hazinedarı idi. Selman ona gitti. Üsâme: Yanımda bir şey yok dedi. Bunun üzerine Selman öbür iki arkadaşına dönüp, durumu bildirdi. Onlar da: Onun yanında bir şeyler vardı fakat cimrilik etti, dediler. Sonra Selman'ı başka sahabilerin yanına gönderdiler, onların yanında da bir şey bulamadı. Bu sefer ikisi de: Şâyet biz Selman'ı Sumeyha kuyusuna göndersek, onun dahi suyu yerin dibine çekilir, dediler. Sonra Üsâme'nin yanında bir şeyin olup olmadığını araştırmak üzere gittiler, Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) onları görünce şöyle dedi: "Nasıl oluyor da ben sizin ağızlarınızda yemiş olduğunuz etin izlerini görüyor ve kokusunu duyuyorum!" Onlar; Ey Allah'ın Peygamberi, Allah'a yemin ederiz biz bugün et olsun, başka bir şey olsun bir şey yemiş değiliz, dediler. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz: "Fakat sizler Selman'ın ve Üsâme'nin etini yiyip durdunuz." diye buyurdu. Bunun üzerine: "*Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahtır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Kiminiz kiminizi gıybet etmesin. Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı? İşte bundan hemen tiksindiniz! Öyleyse Allah'ın azabından korkun da bu çirkin işten kendinizi koruyun. Allah tevvâbdır, rahîmdir.*" âyeti indi.[150]

Gıybetin Âhiretteki Cezası

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: "Mi'raca çıkarıldığım sırada tırnakları bakırdan, yüzlerini ve göğüslerini tırmalayan bir topluluğun yanından geçtim. Bunlar kimlerdir ey Cebrail, diye sordum, şöyle dedi: Bunlar (gıybet ederek) insanların etlerini yiyen ve onların ırzlarına (namus, şeref ve haysiyetlerine) dil uzatanlardır. [151]

Mâiz b. Mâlik el-Eslemî'ye zina suçundan dolayı recm cezası

---

150 Kurtubi, *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'ân*.
151 Ebu Davud, *Edeb* 35.

verildiği sırada, Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) yolda yürürken bir sahabinin kendi arkadaşına şöyle söylediğini işitti: "Şu adama bak! Allah onun suçlarını gizlemişti, fakat nefsi köpek gibi öldürülmeye kadar peşini bırakmadı." Bir miktar yol aldıktan sonra Peygamber Efendimiz o iki kişiye: "Kokuşmuş bir eşeğin leşini gösterip, bunu yiyin!" buyurdu. Onlar da: "Ya Resûlallah! Onu kim yiyecek?" deyince, Peygamber Efendimiz, "Biraz evvel sizin söylediğiniz, kardeşinizin haysiyetini rencide eden sözler, bu merkebin leşini yemekten daha çirkindir." buyurdu.[152]

Gıybeti yapılan kişinin, hayatta veya ölmüş olması önemli değildir, her iki şekilde de haramlılığı aynıdır.

Gıybetin Caiz Olduğu Yerler

1. Zulme uğrayan kişinin bu zulmü ortadan kaldırabilecek güçte olduğuna inandığı kimseye zâlim kimseyi şikâyet etmesi. Mesela; hâkime, kendisine zulmeden kimseden hakkını alabilmesi için ondan yardım istemek maksadıyla; "filan kişi bana zulmetti, yahut bana kızdı, bana hâinlik etti, beni dövdü, bana iftirada bulundu, ya da bana kötülük yaptı." demek gıybet değildir. Ümmetin âlimleri bu hususta icmâ etmişlerdir.

2. Düzeltilip ıslah edilmesi niyeti ile haksızlıkları ve kötülükleri giderebilecek yetkiye sahip kimselere, bir kişi veya zümrenin kötülüklerinin anlatılması.

3. Fetva almak gayesi ile bir müftüye veya bir İslâm âlimine, bir kişinin yanlış hareketlerini konu edinen bir olayın anlatılması. Ebû Süfyân'ın hanımı Hind'in, Peygamberimize (sallallahu aleyhi ve sellem): "Ebû Süfyân cimri bir kimsedir. Bana ve çocuklarıma yetecek kadar bir şeyler vermiyor. Ondan habersiz onun malından alabilir miyim?" diye sorması da bunun gibidir. Peygamber

---

152 Ebu Davud, *Hudûd* 24.

Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): “Evet alabilirsin.” demiştir.[153] Burada Hind kocasından cimrilikle, kendisine ve çocuklarına zalimlik etmekle söz ettiği halde, Peygamberimiz onu gıybet eden olarak değerlendirmemiş ve Hind’in bu davranışı yapmaması gerektiğini söylememiştir. Aksine Peygamberimiz onun lehine fetva vererek ona cevap vermiştir.[154]

4. Bir kişinin veya kişilerin şerlerinden sakınsınlar diye diğer insanlara bilgi verilmesi. Mesela, hadis râvilerinin, şâhitlerin, kitap yazarlarının eksiklerini, hatalarını açıklamak bütün âlimlerce caiz değil, hatta vacip kabul edilmiştir. Çünkü bu açıklama olmadan dini, yanlış rivâyetlerin yayılmasından, mahkemeleri adaletsizlikten ve insanları özellikle ilim adamlarını sapıklıklardan korumak mümkün olmaz.

Evlenmek, yuva kurmak isteyenlerin eşi olacak şahıs hakkında, yahut yanından ev alınmak istenen kimsenin komşuluğu hakkında, yahut birisi ile iş ortaklığı kurulmak istendiği takdirde veya birine bir emanet verilmesi gerektiğinde kendisinden bilgi istenen kişinin bu kimselerin iyi ve kötü taraflarını bilmediğinden dolayı zarara uğramasın diye soran kişiye açık açık anlatması gerekir.

5. Fısk, fücur ve çeşitli ahlâksızlıklar yayan, yahut dînî düşüncelerde sapık fikirler ve bidatler dağıtan veya Allah’ın kullarını dinsizlik, eziyet ve zulüm fitnelerine boğan kimselerin kötülüklerini herkese karşı ilan ederek tenkit etmek, bunları anlatmak da gıybet değildir.

6. İşlediği günahı, zulmü açıklayan bir kimsenin de gıybeti yapılabilir. Fakat o kimsenin başka bir ayıbını ve günahını zikretmek gıybet olur. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) buyurdu ki: “Her kim hayâ örtüsünü atar ve günahları açıktan

153 Ebu Davud, *Buyû’* 81; İbn Mâce, *Ticâret* 65.
154 Kurtubi, a.g.e.

işlerse, artık onun gıybeti yoktur (Bu gibi kimseleri dile almak gıybet sayılmaz)."[155]

7. Kötü bir lakapla meşhur olan kimseleri bu lakap dışında tanıtmak mümkün değilse, küçültmek ve hafife almak niyeti ile değil de, kişiyi tanıtma niyeti ile o kötü lakabın kullanılması da gıybet değildir.[156]

Bu istisnaî durumlar dışında birinin arkasından çirkin söz söylenmesi kesin olarak haramdır. Bu çirkin söz doğru ise gıybettir, yalan ise iftiradır, iki kişiyi birbirine düşürmek için ise düzenbazlıktır. Dinimiz bu üçünü de yasaklamıştır.

Gıybeti Dinlemek

İslâm toplumunda bir Müslüman'ın, yanında başka birinin gıybetinin yapılmasını, yalan yere töhmet altında bırakılmasını sessizce dinlemek doğru değildir, onu derhal reddetmesi gerekir. Hiçbir dînî mecburiyet olmadığı halde, bir Müslüman'ın kusurlarının ortaya dökülmesinin günah olduğunu ve bu hareketi yapanların Allah'tan korkarak böyle günahlardan uzak kalmalarını da telkin etmesi gerekir. Sevgili Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) buyuruyor ki: "Kim, (din) kardeşinin ırz ve namusunu onu gıybet edene karşı savunursa, Allah da kıyâmet günü o kimseyi Cehennem'den korur."[157] Bu hadisten, bir insan bizzat kendisi gıybet etmemekle beraber, başkasının yaptığı gıybeti dinlemesinin de yasak olduğunu öğreniyoruz. Böyle bir durumla karşılaşılınca yapılacak iş, bir yolunu bulup bu gıybet olayına mâni olmaktır. Bu hadis, işte böylesi bir müdahalenin, yani gıybet yapılan Müslüman'ı savunmanın, âhiretteki sonucunu bildirmektedir.

---

155 Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ*, 10/210.
156 Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*.
157 Tirmizi, *Birr* 20.

Gıybet Eden Kimsenin Tövbe Ederken Takip Edeceği Yol

Bir Müslüman, gıybet günahını işlediğini veya işliyor olduğunu anladığı an:

1. Allah'a tövbe etmeli, bu haram işten derhal vazgeçmeli ve gıybet etmeyi terketmelidir.

2. Yaptığına pişman olmalıdır.

3. Bir daha o günaha dönmemeye kesin olarak karar vermelidir.

4. Bundan sonra ona düşen bir diğer görev de, yaptığı bu günahı gidermektir. Eğer yaşayan bir kimsenin gıybetini yapmışsa, bu gıybet gerçek dışı ise, daha önce yanlarında iftira ettiği kişilere gidip; söylediği şeylerin yanlış ve asılsız olduğunu belirtmesi gerekir. Yaptığı gıybet kişide var olan kusurları ihtiva ediyorsa, bundan sonra asla onu kötülememelidir. Aksine gıybet eden kimse, gıybet ettiği meclislerde aynı şahsı övmeli ve mümkün olduğunca gıybete konu olan hususun onda bulunmadığını söylemelidir.

Gıybetten Dolayı Helallik İstemek

Gıybet, büyük günahlardan olduğundan dolayı, gıybet yapan kimsenin, Allah'a tövbe etmesi gerekir. Ancak burada şöyle bir soru akla gelebilir: "Gıybetini yaptığı kimseden helallik diler mi?" Bu hususta görüş ayrılığı vardır. Bazı âlimler; ondan helallik dilemek yükümlülüğü yoktur, çünkü bu kişinin kendisi ile Rabbi arasındaki bir günahtır, demiştir. Bu görüşün sahipleri şunu delil göstermişlerdir: Gıybet yapan bir kimse gıybetini yaptığı kişinin malını almadığı gibi, bedenini kusurlu kılacak bir saldırıda da bulunmamıştır. Dolayısıyla bu, helalliğini dilemesi gereken bir haksızlık değildir. Çünkü karşılığı bulunan haksızlık, mal ya da bedende onun yerine geçecek bir şey bulunan haksızlıktır.

Bazı âlimlere göre ise; gıybet bir haksızlıktır, onun keffâreti ise gıybetini yaptığı kimse ölmüş ise, onun için Allah'tan çokça af dilemektir. Bu görüşün sahipleri Hasenü'l-Basrî yoluyla rivâyet edilen bir hadisi delil gösterirler: "Gıybetin keffâreti gıybetini yaptığın kimseye mağfiret dilemendir."[158]

Gıybet, bir haksızlıktır ve bundan dolayı helallik dilemek gerekir. Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) şöyle buyurmuşlardır: "Her kimin yanında kardeşinin namusuna ait herhangi bir hususa dair bir haksızlık var ise, dinar ve dirhemin (paranın-pulun) olmayacağı bir günden önce ondan helallik dilesin. Eğer sâlih bir ameli varsa yaptığı haksızlık kadar ondan alınır. Şâyet hasenatı yoksa arkadaşının kötülüklerinden alınır, ona yükletilir." [159]

Fakat bazı ilim adamları, yaptığı gıybetten dolayı af dileme, sadece gıybeti yapılan kişinin durumdan haberi olması halinde yapılmalıdır, demişlerdir. Haberi yoksa, sadece tövbe ile yetinilmelidir. Çünkü o kişinin durumdan haberi yoksa gıybet yapanın özür dilemek için "Ben senin gıybetini yapmıştım" demesi o adamı üzer, onun da içinde bir takım nahoş duygular doğabilir.[160]

Bediüzzaman'ın Gıybet Âyetini Tefsiri

Bediüzzaman, gıybet âyeti hakkında nefis bir tahlil sunar. Sadeleştirerek iktibas ediyoruz:

"... Bir tek âyetin, mucize bir şekilde altı tarzda gıybetten nefret ettirmesi; Kur'ân'ın nazarında gıybetin ne kadar kötü bir şey olduğunu tamamıyla gösterdiğinden başka bir açıklamaya ihtiyaç bırakmamış. Evet, Kur'ân'ın beyanından sonra beyan olmaz; ihtiyaç da yoktur. İşte: "*Sizden biri ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi?*" âyetinde altı derece zemmi (kötülüğü, yermeği,

---

158 Kurtubi, age; Beyhaki, *Şuabu'l-İman*, 5/317.
159 Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 10/355.
160 Mevdudî, a.g.e.

ayıplamayı) zemmeder. Gıybeti altı mertebede şiddetle yasaklar. Şu âyet bilfiil gıybet edenlere yönelik olduğu vakit, manası gelecek altı tarzda oluyor. Şöyle ki:

Malumdur: Âyetin başındaki (أَيُحِبُّ *e yuhıbbü* kelimesindeki) أ hemze, sormak (âyâ) manasındadır. O 'sormak' manası su gibi âyetin bütün kelimelerine girer. Her kelimede gizli bir hükmü var.

– İşte birincisi, hemze ile der: Âyâ (nasıl oluyor, hayret), sual ve cevap mahalli olan aklınız yok mu ki, bu derece çirkin bir şeyi anlamıyor.

– İkincisi: يُحِبّ (yuhibbu) lafzıyla der: Âyâ, sevmek ve nefret etmek mahalli olan kalbiniz bozulmuş mu ki, en sevimsiz bir işi sever?

– Üçüncüsü اَحَدُكُمْ (ehadüküm) kelimesiyle der: Cemaatten hayatını alan hayat-ı içtimaiye ve medeniyetiniz ne olmuş ki, böyle hayatınızı zehirleyen bir ameli kabul eder?

– Dördüncüsü اَنْ يَأكُلَ لَحْم (en ye'küle lahme) kelamıyla der: İnsaniyetiniz ne olmuş ki: Böyle canavarcasına arkadaşınızı diş ile parçalamayı yapıyorsunuz?

– Beşincisi: اَخِيهِ (ehîhi) kelimesiyle der: Hiç kendi cinsinize acımanız, hiç sıla-i rahminiz yok mu ki böyle çok cihetlerle kardeşiniz olan bir mazlumun şahs-ı mânevisini insafsızca dişliyorsunuz? Ve hiç aklınız yok mu ki, kendi azanızı kendi dişinizle divane gibi ısırıyorsunuz?

– Altıncısı: مَيْتاً (meyten) kelamıyla der: Vicdanınız nerede? Fıtratınız bozulmuş mu ki, en muhterem bir halde bir kardeşinize karşı etini yemek gibi en tiksinilecek bir işi yapıyorsunuz?

Demek şu âyetin ifadesiyle ve kelimelerin ayrı ayrı delâletiyle zemm ve gıybet aklen ve kalben, insaniyeten ve vicdanen ve

fıtraten ve milliyeten mezmumdur (ayıplanmış, çirkin görülmüştür).

İşte bak: Nasıl şu âyet, mu'cizevî bir şekilde altı mertebe zemmi zemmetmekle, i'cazkârâne altı derece o cürümden men eder. Gıybet, düşmanlık yapanların, haset edenlerin ve inatçı kimselerin en çok kullandıkları alçak bir silahtır. İzzet- i nefis sâhibi birisi bu pis silaha tenezzül etmez. Nasıl meşhur bir zât demiş: "Düşmanıma gıybetle ceza vermekten nefsimi yüksek tutuyorum ve tenezzül etmiyorum. Çünkü gıybet, zayıf ve zelîl ve aşağıların silahıdır."[161]

Bediüzzaman'a Göre Gıybet, Özel Birkaç Durumda Câiz Olabilir:

Birisi: Şikâyet suretinde bir vazifeli adama der, tâ yardım edip o münkeri, o kabahati ondan izale etsin. Ve hakkını ondan alsın.

Birisi de: Bir adam onunla teşrik-i mesai etmek (ortak iş yapmak) ister. Senin ile meşveret eder. Sen de sırf maslahat için garazsız olarak, meşveretin hakkını eda etmek için desen: "Onun ile teşrîk-i mesâi etme. Çünkü zarar göreceksin."

Birisi de: "Maksadı, tahkir ve teşhir değil, belki maksadı, târif ve tanıttırmak için dese: "O topal ve serseri adam filan yere gitti"

Birisi de: O gıybet edilen adam fâsık-ı mütecâhirdir. Yani fenalıktan sıkılmıyor belki işlediği günahlarla iftihar ediyor, zulmü ile zevk alıyor, sıkılmayarak âşikâre bir surette işliyor.

İşte bu husûsî maddelerde garazsız ve sırf hak ve maslahat için gıybet caiz olabilir. Yoksa gıybet, nasıl ateş odunu yer bitirir; gıybet dahi amel-i sâlihayı yer bitirir.

Eğer bir insan, gıybet etti veyahut isteyerek dinlediyse, o vakit اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا وَلِمَنْ اغْتَبْنَاهُ "Allahım! Bizi ve gıybetini yaptığımız

[161] Said Nursî, *Sözler*, s.499. (25. söz); *Mektubat*, s.287-289. (22. Mektup)

şahsı mağfiret buyur."[162] demeli, sonra gıybet edilen adama ne vakit rast gelse: "Bana hakkını helal et." demelidir.[163]

M. F. Gülen Hocaefendi'nin Gıybet ile İlgili Görüşleri

Kayma Noktalarından Gıybet: Kitap ve Sünnet'in ona karşı onca ikazları, dinî, millî ve içtimaî onca zararlarına rağmen, günümüz Müslümanlarının bir türlü önemsemediği gıybet, öyle bir ruh hastalığıdır ki, şâyet şimdilerde önü alınmazsa, ileride topluma yüzlerce zina ve yüzlerce fâizin günahını birden işletebilir.

Bir de bu iş, basın-yayın yoluyla yapılıp, milyonlara mal ediliyor, milyonlar ona şahit tutuluyorsa, bu dalâleti irtikâp edenlerin dünya-ukbâ felaketleri bir yana, topyekün milletin ciddi sarsıntılara maruz kalması kaçınılmaz olacaktır.

Evet, Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), Müslüman kardeşin aleyhinde olan bir şeyi söylemeye gıybet demiş ve onu mahremi ile zina etme kadar büyük günah saymıştır. O halde, bizim aklımız, fikrimiz ölçü olmadığına ve olamayacağına göre, bizim için takdir edilen bu ölçüler içinde hayatımızı devam ettirme mecburiyetindeyiz.

Bu konuda önemli bir kayma noktası ise şudur: Bazıları sözde gıybetten kaçınıyor görünerek, arkadaşları hakkında "Daha neleri var neleri. Ama gıybet olur diye korkuyor ve hepsini söylemiyorum." Bu söz, o kastettiği şeyleri söylemekten çok daha büyük bir gıybettir. Çünkü müphem (kapalı) bir isnad, sarih (açık) bin iftiradan daha büyüktür. Zira muhatabın aklına, acaba: Livâta mı, zina mı, içki mi, kumar mı?.. vs. gibi şeylerin hepsi birden gelebilir. Böylece hem ikili münasebetler, hem de içtimaî salah zedelenir. Evet, böyle diyeceğine, o zatın 100 tane günahını açık-

162 Suyutî, *Fethu'l-Kebîr*, 1/84.
163 Bediüzzaman, *Mektubat*, s.287-289. (22. Mektup)

açık söyleseydi, her halde sözleri, akla gelebilecek şeylere sınır teşkil etmesi bakımından daha ehven olurdu.

Bence prensip kararına varmalı. Hatta: "Ağzımdan gıybet adına bir söz çıkarsa, 3 ay peş peşe oruç tutacağım" demeli. Ve gıybete giden yolları baştan kapamalı. Ben bir kere böyle bir şey demiş ve neticede 3 ay oruç tutmuştum. Belki, âcilen verilen ceza diye vasıflandırabileceğimiz böyle bir amel ile nefis kendine gelir, sonrasında aklın hâkim, nefsin mahkûm olması sağlanabilir. Kim bilir belki de bunun sonunda gıybet etmemeyi Rabbim fıtratımızın bir parçası haline getirir.[164]

Helâlleşmede Ölçü: Helâlleşme bir ahlâk haline getirilmeli ve mutlaka helâllik istenen şahsa durum olduğu gibi anlatılmalıdır; Mesela: "Senden şu kadar haksız yere şunu aldım; seni gıybet ettim..." vs. gibi. Ne var ki, aynen anlatma karşı tarafta derin yaralar açacaksa, o zaman mesele tam olarak açıklanmadan söylenip helâllik istenmelidir. Bir zaman arkadaşlardan biri bana gelerek: "Hakkını helâl et, senin gıybetini yaptım" dedi. Tam neler söylediğini ifade edecekti ki, hemen susturdum ve hakkımı bütünüyle helâl ettiğimi söyledim.

İnsanız ve zayıf taraflarımız var. Söylenen söz içimizde bir ukde ve yara olarak kalabilir. İnsanın Cenab-ı Hakk'ın huzuruna, içinde mümin kardeşine karşı herhangi bir ukde varken gitmesi ise büyük bir talihsizliktir. Onun içindir ki, Efendimiz sık sık: "Bana arkadaşlarım aleyhinde hiçbir şey söylemeyin. Zira Rabbimin huzuruna selim bir kalple gitmek isterim" der ve mümin bir kardeşi aleyhine bir şey söylemek isteyenleri böyle ikaz ederdi. O'nda bizim için her hususta üsve-i hasene (en güzel örnek) vardır. Bu mevzuda da rehberimiz, yine Resûlullah'tır (sallallahu aleyhi ve sellem).[165]

---

164 M. F. Gülen, *Fasıldan Fasıla*, 1/129.
165 M. F. Gülen, *Fasıldan Fasıla*, 1/77.

Gıybete Karşı Hassasiyet: Bazılarımız yeme-içme hususunda şüpheli olan şeylerden dahi kılı kırk yararcasına kaçınırız. Bu, bir insanın manevî hayatı adına güzel bir davranıştır ve hiç kimse tarafından da küçümsenemez. Ne var ki, aynı şahsın haram olduğu Kitap ve Sünnet'le sâbit, kesin hükümler karşısında da aynı duyarlılığı göstermemesi insanı hayrete sevkediyor. Meselâ, bazı gıda maddelerini yiyip-yememe hususuna o kadar dikkat eden bir insan, çok rahatlıkla gıybet edebiliyor, yalan söyleyebiliyor, haset edebiliyor. Hâlbuki biri şüpheli şey yemek, diğeri ise kardeşinin etini, hem de ölü iken dişlemektir. Böyle düşünmek, şüpheli şeylerden kaçınmayalım mânâsına gelmez; bu, Allah'ın haram kıldığı şeylere karşı daha dikkatli ve daha duyarlı olalım demektir. Gıybet ki, hem ferdin amelini yer bitirir, hem de toplumu içten içe çürütür. Diğer haramları da buna kıyas edebiliriz. Ama nedense halk arasında haramlar çok ucuza gidiyor. Oysaki ölçü, bizim heveslerimiz değil, Kitap ve Sünnet olmalıdır.[166]

---

166 M. F. Gülen, *Fasıldan Fasıla*, 2/68.

YARATILIŞ İTİBARİYLE İNSANLARIN EŞİT OLMASI VE TAKVÂNIN ÜSTÜNLÜK ÖLÇÜSÜ KABUL EDİLMESİ

يَٓا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَٓائِلَ لِتَعَارَفُواۜ إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقٰيكُمْۜ إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١٣﴾

13 – *Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık.*

Birbirinizi tanıyıp sahip çıkmanız için milletlere, sülâlelere ayırdık.

Şunu unutmayın ki Allah'ın nazarında en değerli, en üstün olanınız, takvâda (Allah'ı sayıp haramlardan sakınmada) en ileri olandır.

Muhakkak ki Allah her şeyi mükemmelen bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır.

Yüce Allah önceki âyetlerde müminleri kardeşliğe, ahlakın en güzeli ile temizlenmeye ve çirkin fiillerden sakındırarak kötü ahlâktan uzaklaşmaya çağırmıştı. Burada ise, bütün insanlara hitap ederek, birbirleriyle tanışma ve kaynaşmaya davet etti ve onlara soy sopla öğünmeyi yasakladı:

يَٓا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثٰى *Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık.* Âdem ile Havva'dan veya her birinizi

bir ana ile bir babadan yarattık, yani bu yönden hepiniz eşitsiniz, birbirinize karşı övünmeye veya şu kavim, bu kavim diye aşağılamaya hakkınız yoktur.

وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوباً وَقَبَٓائِلَ لِتَعَارَفُواۜ *Birbirinizi tanıyıp sahip çıkmanız için milletlere, sülâlelere ayırdık.* Yani soylarınızla, atalarınızla övünmek için değil, birbirinizi kökleri ve etnik yapısı ile tanıyarak ona göre yardımlaşmanız için sizi yarattık.

Şuûb, şa'b kelimesinin çoğulu; KABÂİL ise, kabîle'nin çoğuludur. Araplar, topluluk taksimini insan bedeninin yaratılışını esas alarak yapmışlardır. Şöyle ki: İnsanın kafatasını meydana getiren kemiklerden her birine kabîle ve hepsine kabâil denir ve bu baş kemiklerinin birbirine kavuşup bitiştiği eke de şa'b denilir. Bir babanın neslinden dallanan birçok topluluğa bundan alınmış olarak kabîle denildiği gibi, çeşitli kabîleleri toplayan ve hepsi bir asla mensup olan büyük cemiyete de re's veya şa'b denilir. Bu şekilde bir asla mensup olan toplumların hepsinin başı ve büyüğü olan toplum şa'b'dır ki, kabîleleri içinde bulundurur.

Bütün insanların bir erkekle bir kadından yaratılıp da şuûb ve kabîlelere ayrılması, dövüşmek, sövüşmek için değil, tanışıp yardımlaşarak sevişmek ve güzel ahlâkı tatbik ederek daha büyük daha nezih toplumlar meydana getirip korunmak içindir. Yoksa ne baba ve atalarla övünmek, ne de soy sop saymak için değil. Çünkü insanların hepsi Hz. Âdem'dendir. Hz. Âdem ise topraktandır. Allah insanları, milletlere ve çeşitli kabilelere ayırdı ki, aralarında tanışma ve kaynaşma meydana gelsin, düşmanlık ve ayrılık olmasın.

Mücâhid der ki: İnsan, nesebini tanısın da, "falan kabileden falan oğlu falan" denilsin diye böyle yaptık.[167]

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقَاكُمْ *Şunu unutmayın ki Allah'ın nazarında*

---

[167] İbn Kesîr, a.g.e.

en değerli, en üstün olanınız, takvâda (Allah'ı sayıp haramlardan sakınmada) en ileri olandır. En değerli veya en üstün olma şu veya bu kimsenin nesebinden veya filan kavmin soyundan olmakla olmaz. Allah yanında yüksek derecelere ulaşmak isteyenler takvâya sarılmalıdırlar. Öyleyse takvâ nedir, müttakî kimdir? Burada, M. F. Gülen Hocaefendi'nin, Kalbin Zümrüt Tepeleri isimli kitabından "Takvâ" yazısını iktibasta bulunmak istiyoruz:

Takvâ

Takvâ, vikâye kökünden gelir; vikâye de gâyet iyi korunma ve sakınma demektir. Şer'î ıstılahta takvâ, "Allah'ın emirlerini tutup, yasaklarından kaçınmak suretiyle O'nun azabından korunma cehdi" şeklinde tarif edilmiştir.

Lügat ve şerî mânâlarının yanında bazen korku, takvâ tabiriyle; bazen de takvâ, korku sözcüğüyle ifade edilmiştir ki, şeriat kitaplarında, her iki şekilde de kullanıldığını görmek mümkündür.

Bir de takvânın oldukça şümûllü ve umûmî mânâsı vardır ki, şeriat prensiplerini kemâl-i hassasiyetle görüp gözetmeden, şeriat-ı fıtriye kanunlarına riâyete; Cehennem ve Cehennem'i netice veren davranışlardan Cennet'i semere verecek hareketlere; sırrını, hafîsini, ahfâsını şirkten, şirki işmâm eden şeylerden koruyup kollamaktan, düşünce ve hayat tarzında başkalarına teşebbühten sakınmaya kadar geniş bir yer işgal eder.

İşte bu mânâda takvâ insan için biricik şeref ve değer kaynağıdır ki: إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقٰيكُمْ "Sizin Allah indinde en asil, en şerefliniz takvâda en derin olanınızdır." (Hucurât, 13) âyet-i pürenvârı buna işaret etmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'den başka hiçbir kitabın takvâya, bu ölçüde, bu derinlikte, bu şümûlde ve Kur'ân'dakine denk bir mânâ yüklediğine şahit olmadığım gibi, İslâm'ın dışında hiçbir ahlâk ve

terbiye sisteminin de bu seviyede, madde ve mânâyı kucaklayan; kökü dünyada, dalları, çiçekleri, meyveleri ukbâda sihirli bir kelimeye rastlamadım. Evet, mânâ ve muhtevâ itibarıyla takvâda öyle bir büyü var ki, ona sığınmadan Kur'ân'ı tam anlamak ve Kur'ân yörüngesinde yürümeden ona ulaşmak mümkün değildir. Her şeyden evvel Kur'ân, kapısını müttakîlere aralar ve onlara هُدًى لِلْمُتَّقِينَ fısıldar;[168] neticede, Hz. Furkan ekseninde yaşamaya işaret eder ve nazarları لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ufkuna çevirir.[169]

Hakk'ın, en çok beğendiği iş takvâ, O'nun en temiz, en nezih kulları da müttakîlerdir. Takvâ adına müttakîlere en saf, en duru mesaj da Hz. Furkan-ı Bedîü'l-beyân'dır. Hakk'ın kulları, her zaman Kur'ân'la beslenir, ötede de rü'yet ü rıdvanla. Buradaki vicdânî zevk, oradaki rûhânî haz, takvâdaki derinliğe bir ikinci mevhibe olması itibarıyla Cenâb-ı Hak: اتَّقُوا اللهَ حَقَّ تُقَاتِهِ "Allah'a karşı olabildiğince takvâ dairesinde olun!" (Âl-i İmran, 102) buyurarak bu mânâdaki takvânın önemini hatırlatır.

Evet, bütün hayır vesilelerini değerlendirme, bütün şer yollarına karşı kapalı kalma veya kapalı kalmaya çalışma mânâlarına gelen takvâ sayesinde insan, aşağıların aşağısına yuvarlanmaktan kurtulur ve "a'lâ-yı illiyyîn" yolcusu olur. Bu itibarla da denebilir ki, takvâyı bulan, bütün hayırların, yümünlerin, bereketlerin kaynağını bulmuş olur. İşte bir şahit daha:

"*Allah din ü takvâyı kime verdiyse o, dünya-ahiret muradına ermiştir. Kim ki, hak eri ve takvâ sahibidir, o bir şakî değil saiddir ve dosdoğru yoldadır. Kim ki takvâdan nasipsiz ve takvâ emâresinden yoksundur, onun varlığı ayıp ve ardan başka değildir. Aslında, Hazreti Hakk'a yol bulandan başkası da diri değil, ölüdür.*" (Gülşen-i Tevhid).

---

168 "(Bu Kur'ân,) müttakîler için bir hidâyet kaynağıdır." (Bakara, 2)

169 "Umulur ki takvâ dairesine girersiniz." (Bakara, 21, 63, 179, 183; En'âm, 153; A'râf, 171)

Takvâ, paha biçilmez bir hazine; en zengin hazinelerin en mûtenâ yerinde eşsiz, bîhemta bir cevher; bütün hayır kapılarını açan sırlı bir anahtar ve Cennet yolunda bir buraktır. Onun bu müstesnâ yerine binâendir ki o, Kur'ân-ı Kerîm'in zülâl beyânıyla, tam yüz elli defa ışık tayfları halinde gelir ve ruhlarımızın dimağına akar.

Takvânın bu umumî kullanılışına mukabil bir de herkes tarafından bilinen has bir mânâsı vardır ki, çok defa "takvâ" denince o hatırlanır. O da; şeriatın emir ve yasaklarına karşı fevkalâde duyarlı olmak, mükâfattan mahrumiyet veya cezayı gerektiren davranışlardan uzak kalmaya çalışmaktan ibaret görülmüştür ki: اَلَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَٓائِرَ الْاِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ "Onlar, günahların büyüklerinden ve fuhşiyattan kaçınırlar."[170] fermanı bu önemli esasın bir yanını; إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ "Onlar ki iman edip sonra da sâlih amel işlemeye koyuldular."[171] câmi' beyânı da diğer yanını ifade etmektedir. Farzları titizlikle yerine getirme ve büyük günahlardan kaçınma, takvânın zarûrî ve câmi' iki esasıdır. Sağâir dediğimiz küçük günahlara gelince:

لاَ يَبْلُغُ الْعَبْدُ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُتَّقِينَ حَتَّى يَدَعَ مَا لاَ بَأْسَ بِهِ حَذَرًا لِمَا بِهِ الْبَأْسُ "Kul gerçek takvâya ulaşamaz, sakıncalı şeylere girme endişesiyle bir kısım sakıncası olmayan şeyleri de terk etmedikçe!"[172] gibi pek çok beyân-ı nebevî var ki, Kur'ân'ın "lemem" dediği şeylere karşı da titiz olmayı ihtar etmektedir.

Evet, tam ihlâs, ancak her çeşit şirk şâibesinden sakınmakla, kâmil takvâ da şüphelerden bütün bütün kaçınmakla elde edilebilir. Zirâ;

---

170 Şûrâ, 37; Necm, 32.

171 Kur'ân-ı Kerîm'de birçok yerde geçen bu ifade için örnek olarak meselâ bkz. Bakara, 277; Yûnus, 9; Hûd, 23; Kehf, 30, 107.

172 Tirmizî, *Sıfâtü'l-Kıyâme* 19; İbn Mâce, *Zühd* 24.

اَلْحلاَلُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا أُمُورٌ مُشْتَبِهَاتٌ لاَ يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ
câmi' hadisi;[173] kalp ve ruh seviyesinde bir hayatı, şüpheli şeyler karşısında hassas olmaya bağlamıştır. Hadis; helâlin belli, haramın da belli olduğunu, Sâhib-i Şeriatın bu iki hususu herhangi bir kuşkuya meydan vermeyecek şekilde beyân ettiğini, ancak bu ikisinin arasında, ikisine de benzeyen bir kısım şüpheli şeylerin bulunduğunu ve insanların çoğunun bunları bilemeyeceğini, bu itibarla da, şüpheli şeylerden sakınmak lâzım geldiğini; ancak şüpheli şeylerden sakınan kimsenin dinini, ırzını koruyabileceğini, şübühâta düşen kimsenin ise, harama girme ihtimaliyle karşı karşıya bulunduğunu, tıpkı, koru kenarında koyun güden çobanın koyunlarının, koruya girmesi melhuz bulunduğu.. gibi hususları anlattıktan sonra Hz. Rûh-u Seyyidi'l-Enâm buyurur ki: *"Biliniz ki, her melikin bir korusu vardır; Allah'ın korusu da haramlardır. Şu da bilinmelidir ki, cesette bir et parçası vardır, o sıhhatli olunca beden de sıhhatli olur; o bozulunca beden de bozulur. İşte o kalptir!"*

Bu esaslara binâen, takvâ-yı tâmmın, ancak şüpheli şeyler ve küçük günahlardan sakınmakla elde edilebileceğini söyleyebiliriz. Böyle bir içtinap ise her şeyden evvel iyi bir haram ve helâl bilgisine, bundan da öte sağlam bir mârifet ve vicdan kültürüne vâbestedir. İş gelip bu noktaya dayanınca: إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ أَتْقٰيكُمْ "Sizin Allah nezdinde en asil ve en şerefliniz, takvâda en ileri olanınızdır." (Hucurât, 13) âyetiyle; إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ "Kulları içinde Allah'tan hakkıyla ancak âlimler korkar."(Fâtır, 28) beyânı âdetâ kutuplaşır; takvâ, asâlet ve şerefe inkılâp eder, ilim de saygıya bürünür ve bir bayrak gibi tüllenir. Kalbini ve sırrını bu renklerle bezeyen ruhlar, أُولٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللّٰهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوٰى "İşte o kâmet-i bâlâlar, kalplerinde, Allah'ın takvâ imtihanına tâbi

173 "Helal(ler) de haram(lar) da açıktır, bellidir. Bu ikisinin arasında da, şüpheli, insanların bir çoğunun hükmünü bilemeyeceği meseleler vardır." (Buhârî, İman 39; Müslim, *Müsâkat* 107)

tuttuğu kimselerdir."(Hucurât, 3) ilâhî iltifatıyla da birer imtihan kahramanı olarak anlatılırlar.

İbadet ve itâat kutbunda takvâ denince, daha çok iç safveti, gönül derinliği ve ihlâs enginliği anlaşılır; mâsiyet dairesinde de günah ve şüpheli şeylere karşı kesin tavır ve kararlılık…[174]

Kur'ân'a Göre Hangi Millet Daha Üstündür?

Önceki âyetlerde iman ehline hitap edilerek İslâm toplumunu bozukluklardan korumak için gerekli talimat ve bilgiler verilmişti. Bu âyette ise bütün insanlara hitap edilerek, bütün zamanlarda, bütün dünyayı içine alan o büyük yanlışlık düzeltilmektedir. Yani nesil, renk, dil, vatan ve milliyet taassubu, en eski zamanlardan bu güne kadar, her devirde, insanoğluna bütün insanlığı bir tarafa bıraktırarak kendi çevresinde küçük küçük bir takım daireler çizdirmiştir. Bazı insanlar, bu daireler içinde yaratılanları kendinden, dışında yaratılanları da ayrı kabul etmiştir. Bu daire herhangi bir akıl, mantık ve ahlâk temeli üzerine değil, yaradılış temeli üzerine çizilmiştir. Bazı yerlerde onların iddiaları bir soy, kabile veya nesil içinde doğmaktır. Diğer bir yerde ise coğrafî herhangi bir bölgede, yahut kendine has bir renk taşıyan veya kendine has bir dil konuşan millet içinde doğmaktır. Daha sonra bu temellere dayanarak kendinden veya yabancı diye koyduğu ayırım, başkalarına nispetle kendinden olana daha çok sevgi göstermelerini ve daha çok yardımlaşmalarını sağlamış, diğerlerine karşı ise nefret, düşmanlık, aşağılama ve hakaret, hatta işkence ve zulüm en kötü biçimlerine ulaşmıştır. Irk taassubu konusunda felsefeler kurulmuş, bin bir çeşit görüşler icat edilmiş, kanunlar konmuş, ahlakî temeller atılmıştır. Milletler, devletler bunu kendilerine bir prensip yaparak, bir düstur kabul ederek asırlar boyu uygulamışlardır.

---

[174] M. F. Gülen, *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, 1/74-79.

Bazı din mensupları, bu ırkçılık duygularına dayanarak kendilerini Allah'ın seçkin kulları kabul etmişler ve kendi dînî emirlerinde bile kendi dinlerinden olmayanların haklarını ve seviyelerini, kendilerinden daha aşağı tutmuşlardır. Hinduların kast sistemini bu ayırım ciddi manada etkilemiştir. Bu yüzden Brahmanların üstünlüğü kurulmuş, yüksek tabakadan olanlar karşısında diğer bütün insanlar aşağı ve necis kabul edilmiş ve paryalar zillet ve rezaletin çukurlarına atılmışlardır.

Siyah ve beyaz ayrımının, Afrika ve dünyanın daha başka yerlerinde, siyâhî olanlara yaptırdığı zulüm ve işkenceyi tarih sayfalarında aramaya gerek yoktur. Bugün 21. asırda herkes gözleri ile bunları görebilir. Avrupalıların Amerika kıtasına giderek Kızılderililere yaptıklarının, Asya ve Afrika'nın zayıf milletleri üzerine hâkimiyet kurarak yaptıkları zulümlerin altında hep kendi millet ve ırkının dışında olanların can, mal ve namusunun kendilerine mubah olduğu düşüncesi yatmaktadır. Ve bu düşünce onlara, başka milletleri yağmalamalarını, köle yapmalarını, hatta gerekirse varlık âleminden silip atma hakkını vermektedir.

Batı milletleri ırkçılığının, bir milleti diğer bir millete karşı nasıl canavarlaştırdığının en kötü örnekleri yakın zaman savaşlarında görülmüştür ve hâlâ da görülmektedir. Bilhassa Nazi Almanyasında ırk felsefesi ve Cermen ırkının üstünlüğü düşüncesinin, İkinci Dünya Savaşı'nda sergilediği korkunç tablolar göz önüne alındığında insan rahatlıkla, bunun korkunç ve müthiş bir sapıklık olduğunu anlayacaktır.

İşte bunu ıslah için Kur'ân-ı Kerim'in bu âyeti nazil olmuştur. Bu kısacık âyette Yüce Allah bütün insanlığa hitap ederek son derece önemli üç temel gerçeği açıklamıştır:

"Ey insanlar! Biz sizi bir erkekle bir kadından yarattık."

Birincisi: Hepinizin aslı birdir. Her biriniz bir tek erkek ve kadından yaratıldı ve bugün dünyada var olan bütün ırklarınız da

aslında bir anne ve babadan başlayan bir temel ve ilk ırkın dallarıdır. Bu yaratılış dizisinin hiçbir yerinde o ayırımlar ve sakat iddialarla müptela olduğunuz alt ve üst tabaka veya üstün ve aşağı ırk görüşlerine zemin hazırlayan hiçbir şey yoktur. Yaratıcınız bir olan Allah'tır. Çeşitli insanları çeşitli ilahlar yaratmamıştır. Bir tek maddeden hepiniz yaratıldınız. Bazı insanlar temiz ve pak maddelerden yaratılmış ve diğer bir kısım da pis ve adi maddelerden yaratılmış değildir. Bir anne ve babanın çocuklarısınız. İlk insan çiftleri çok olup da dünyanın çeşitli yerlerinde değişik topluluklar meydana gelmiş de değildir.

"Birbirinizi tanımanız için milletlere, sülâlelere ayırdık."

İkincisi: Asıl ve temel yönü ile siz bir olmanıza rağmen milletlere, soylara ayrılmanız yaratılış icabı idi. Yeryüzünün her tarafında bütün insanların bir tek aile olamayacağı meydandadır. Neslin çoğalması ile beraber sayısız ailelerin, daha sonra da ailelerden soyların ve milletlerin meydana gelmesi kaçınılmazdı. İşte bunun gibi yeryüzünün çeşitli bölgelerine yerleştikten sonra renk, şekil, dil ve yaşayış tarzlarının mutlaka çeşitli olması da gerekli idi. Aynı bölgede yaşayanların birbirine yakınlık duyması, uzak bölgelerde yaşayanların aralarındaki duyguların uzak olması da tabiî idi. Fakat bu yaratılıştan gelen farklılıklar ve ayrılıklar asla bir ırkın diğer bir ırka üstünlük kurmasını ve insan hakları konusunda bir zümrenin diğerine üstün tutulmasını da gerektirmezdi. Yaratıcının, insan topluluklarını milletler, soylar, kabileler şeklinde düzenlemesi sadece onların arasında tanışma ve doğuştan gelen yardımlaşmanın bu şekilde olmasından dolayı idi. Sadece bu yolla bir sülale, bir soy, bir kabile ve bir milletin insanları birleşerek ortak bir cemiyet düzeni kurabilir ve hayatta karşılaştıkları her işte birbirine yardımcı olabilirlerdi. Fakat Allah'ın birbirini tanıma sebebi olarak yarattığı fıtratı, şeytanî cehâlet, birbirine karşı üstünlük taslama ve birbirinden nefret

etme vasıtasına dönüştürmüştür. Tabii sonuç, zulüm ve düşmanlık halini almıştır.

"Şunu unutmayın ki Allah'ın nazarında en değerli, en üstün olanınız, takvâda (Allah'ı sayıp haramlardan sakınmada) en ileri olandır."

Üçüncüsü: İnsanlar arasında bir üstünlük ve fazilet varsa, o da sadece takvâ üstünlüğüdür. Yaratılış bakımından bütün insanlar eşittir. Çünkü onları yaratan Bir'dir, onların yaratıldığı madde ve yaratılış yolu da birdir. Hepsinin bağı bir anne ve bir babaya dayanır. Bir de bir kimsenin, herhangi bir milletin yurdunda veya aile topluluğu içinde yaratılması, kendi iradesi ve seçiminin dışında ve hiçbir çalışma ve çabası olmadan, ilâhî irade ile meydana gelmiş bir olaydır. Bu bakımdan birinin diğerine üstünlük elde etmesi için hiçbir aklî sebep yoktur. Birinin diğerlerine üstün olmasını gerektiren asıl şey, o kişinin diğerlerinden daha çok Allah'tan sakınması, kötülüklerden kaçınması ve dürüstlük ve doğruluk yolunda yürüyen kimselerden olmasıdır. Böyle bir insan hangi milletten, hangi soydan ve hangi memleketten olursa olsun. Bunun aksine olan bir insan ister siyah ya da beyaz olsun, ister doğuda doğmuş olsun, ister batıda, aşağı derecede bir insandır.

Peygamber Efendimizin Hadislerine Göre Hangi Millet Daha Üstündür?

Kur'ân-ı Kerim'in kısacık bir âyetinde anlatılan bu gerçekleri Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) çeşitli hadislerinde daha da açarak izah buyurmuşlardır. O, Mekke'nin fethinde Ka'be'yi tavaf ettikten sonra yaptıkları bir konuşmada şöyle buyurmuştur:

– "Sizden, câhiliyet ayıplarını ve büyüklenmelerini uzaklaştıran Allah'a hamdolsun. Ey insanlar! Bütün insanlar iki gruba ayrılır. Bir grup iyilik yapan, iyi olan ve kötülüklerden sakınanlardır ki, bunlar Allah nazarında değerli olan kimselerdir. İkinci grup ise günahkâr, isyankâr olanlardır ki, bunlar da Allah nazarında

değersiz olanlardır. Yoksa insanların hepsi Hz. Âdem'in çocuklarıdır. Allah da Âdem'i topraktan yaratmıştır." [175]

İnsanın değerinin soyda ve malda değil, takvâda, ahlâkta olduğunu belirten pek çok hadîs vardır. Bunlardan birkaçına işaret edelim:

– "Allah sizin makam ve mevkilerinize, neseplerinize, bedenlerinize, mallarınıza bakmaz. Fakat O, sizin kalplerinize bakar. Her kimin sâlih bir kalbi varsa, Allah ona karşı şefkat duyar. Şüphesiz siz Âdem'in oğullarısınız. O'nun aranızdan en sevdiği kişi sizin en takvâlı olanınızdır."[176]

– "Allah sizin suretlerinize ve mallarınıza bakmaz. Fakat kalplerinize ve amellerinize bakar."[177]

– "Ey insanlar, Rabbiniz bir, babanız birdir. Arabın yabancıya, yabancının Araba, kırmızının siyaha, siyahın kırmızıya üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvâ iledir."[178]

– "Âdem ve Havva'nın çocukları olan insanlar, tam dolmayan ölçek gibidirler, hiçbiri ölçeği dolduramamıştır. (Her birinde bir eksiklik vardır). Allah kıyamet gününde size hasep ve neseplerinizden (soy sopunuzdan) sormaz. Allah katında en üstün olanınız, Allah'tan en çok korkanınızdır."[179]

Bu talimat sadece sözden ibaret kalmamış, İslâm bunlara uygun olarak dünya çapında, renk, ırk, dil, vatan ve millet farkı olmayan bir kardeşliği tesis etmiştir. Bu kardeşlikte üstünlük, aşağılık, ayırımcılık ve taassubun hiçbir izi yoktur. Bu kardeşliğe giren her insan, hangi millet, ırk, memleket ve vatandan olursa olsun tamamen eşit haklarla bu kardeşliğe ortak olmuştur ve olmaktadır.

---

[175] Ahmed b. Hanbel, Müsned, 2/361.
[176] Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, 10/231; ayrıca bkz. Müslim, *Birr*, 33-34.
[177] Müslim, *Birr*: 33; İbn Mâce, *Zühd*: 9.
[178] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/411.
[179] Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/145.

İslâm'a karşı olanlar bile, İslâm toplumunda insan eşitliği ve birliğinin başarılı bir şekilde uygulanmasını başka herhangi bir dinde ve düzende bulamadıklarını itiraf etmektedir. Sadece İslâm Dini'dir ki yeryüzünün her tarafına dağılmış sayısız milletleri ve ırkları birleştirerek bir ümmet yapmıştır.[180]

إِنَّ اللّٰهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ *Muhakkak ki Allah her şeyi mükemmelen bilir, her şeyden hakkıyla haberdardır.* Kim üstün bir derecenin insanıdır ve kim değerler açısından aşağı derecede bir insandır, bunları Allah daha iyi bilir. İnsanların kendi kendine koydukları üstünlük ve aşağılık ölçüsü Allah katında geçersizdir. Dünyada çok üstün değerde kabul edilen bir insan, Allah'ın kesin hükmünde yaratıkların en sefili ve en adisi olmuş olabilir. Ve insanlar yanında çok aşağı kabul edilen biri, yine Allah katında en üstün mertebede olabilir. Önemli olan dünyada verilen değer ve kıymet değil, Allah katında kişinin sahip olduğu değer veya değersizliktir. Bu bakımdan insanlar, daima Allah nazarında fazilet kazandıran gerçek özellikleri benimseme düşüncesinde olmalıdırlar.[181] Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: "Nice kapılardan kovulmuş, saçı başı dağınık, toz toprak içinde, yırtık elbiseli kişi vardır ki, Allah'ı şahit göstererek yemin etse, Allah onu yemininde doğru çıkarır."[182]

Farklı Yaratılmanın Hikmeti

Müslümanların dünya görüşlerini ve değer ölçütlerini dayandırdıkları âyetlerden biri de budur. Fertler, gruplar, kavimler, ümmetler, milletler siyasî, kültürel, biyolojik, coğrafî vb. farklarla birbirinden ayrılır; bu farklara bağlı olarak farklı kimlik sahibi olur, bu kimlikle tanınır ve tanışırlar. Ayrıca her biri kendi

---

180 Mevdudi, a.g.e.
181 Mevdudi, a.g.e.
182 Tirmizî, *Menakıb*, 55; İbn Mâce, *Zühd*, 4.

farkını, özelliğini bir gurur, değer ve övünç vesilesi yapar. Âyet farklı yaratılmanın "kimlik edinme ve bu kimlikle tanınma, tanışma" fonksiyon ve hikmetini onaylıyor; ancak farklı sosyal ve etnik guruplara mensup olmanın üstünlük vesilesi olarak kullanılmasını reddediyor; insanın şeref ve değerini, kendi iradesi ile elde etmediği etnik âidiyete değil, kendi irade ve çabasıyla elde ettiği evrensel değerlere bağlıyor.

Kur'ân'ın nâzil olduğu zamanda Araplarda da kavimleri ve kabileleri ile övünme, kendilerini bu yüzden başkalarından üstün görme âdeti (kültürü) güçlü bir şekilde mevcuttu. İslâm, insanların eşitliği gerçeğini ilan edince bunu sindirmekte zorlananlar oldu. Bazı soylu aileler ve kabîleler kızlarını diğerlerine veya azatlı (eski) kölelere vermek istemiyorlardı. Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) bunlarla mücadele etti, müminleri eğitti ve meşhur Veda Hutbesi'nde bütün insanlığa şöyle seslendi:

"Ey insanlar! Şunu iyi biliniz ki Rabbiniz birdir, babanız birdir. Arab'ın başka ırka, başka ırkın Arab'a, beyazın siyaha, siyahın beyaza, dindarlık ve ahlâk üstünlüğü dışında bir üstünlüğü yoktur. Dinleyin! Bu ilâhî gerçeği size tebliğ ettim mi, bildirdim mi? Hep birden Evet dediler. Öyleyse burada olanlar olmayanlara bildirsin." [183] buyurdu.[184]

Soy ve Neseple Övünme Hastalığı

Soy ve neseple övünüp iftihar etmek, öteden beri bütün milletlerde görülen bir hastalıktır. İnsan olmaları bakımından bütün milletlerde bu illete rastlanmaktadır. Bu, insanın tabiatında bulunan bir husustur. Yüce Allah bu hastalığı kesin ve hikmetli bir ilaç vererek tedavi etmiştir. Ey insanlar! Allah sizleri topraktan ve sudan yarattı. Sizler bir erkekle bir kadından meydana geldiniz.

---

183 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/411; Heysemi, *Mecmau'z-Zevâid*, 3/266.
184 Hayrettin Karaman, *Kur'ân Yolu*.

Aslınız da bir, yaratıcınız da birdir. Ne diye birbirinize üstünlük taslıyorsunuz ve ne ile övünüyorsunuz?!

Âyetten Çıkan Hükümler

1. Eşitlik: İnsanlar asıl itibariyle bir ve temelde tarağın dişleri gibi eşittirler. Çünkü herkes bir ana ve bir babadan doğmuştur. İnsanlar aynı zamanda haklar ve kanunî sorumluluklar açısından da eşittirler.

2. İnsanların birbiriyle tanışması: Yüce Allah insanları sırf tanışsınlar, birbirleriyle irtibat kurup yardımlaşsınlar diye kardeşlik ve evlilik bağıyla bağlı kabîle ve milletler halinde yaratmıştır. Yoksa ne birbirlerini tanımayıp irtibatlarını koparmaları, birbirlerine düşmanlık yapmaları, düşmanlık ve çekişmeye götüren sözle alay etme dalga geçme ve gıybet etmeleri, ne de nesep ve asaletle övünmeleri için yaratmıştır. Bütün bunlar insanlığın neş'et ettiği kaynağın birliği prensibi ile çelişen, uydurma ve vehme dayanan değerlerdir.

3. İnsanlar arasında üstünlük ölçüsünün sadece takvâ olması: Allah katında en değerli olanlar ve O'na göre dünya ve âhirette en yüksek derecede bulunanlar, şüphesiz, kendi nefsini ve toplumunu ıslaha çalışan takvâlı kimselerdir. Övünmeye konu olabilecek husus, ancak emredilen hususları harfiyyen yerine getirmek ve yasaklardan da son derecede kaçınmak manasına gelen takvâdır.

ÎMAN VE İSLÂM

قَالَتِ الْأَعْرَابُ اٰمَنَّا ۘ قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا وَلٰكِنْ قُولُوٓا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا
يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ ۘ وَإِنْ تُطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ لَا يَلِتْكُمْ مِنْ
أَعْمَالِكُمْ شَيْـًٔا ۘ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾

14 – *Bedevîler "iman ettik" dediler. De ki: "Siz iman etmediniz, lâkin "İslâm olduk, size inkıyad ettik" deyiniz.*

Zira iman henüz kalplerinize girmiş değildir.

Eğer Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederseniz, sizin amellerinizden hiçbir şeyin mükâfatını eksiltmez. Yaptığınızı zayi etmez. Gerçekten Allah gafûr ve rahîmdir (mağfireti, merhamet ve ihsanı boldur).

قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا Müslüman olup da henüz imanın yüksek zevkine erecek kadar terbiye alamamış olan *Bedevîler "iman ettik" dediler*. "Bedevîler", çölde yaşayan gayr-i medenî (medeniyetten habersiz) Araplar demektir.

Bu âyetten bütün bedevîler değil, aksine İslâm'ın gelişen gücünü görerek, sadece Müslümanların hücumundan korunmaları ve İslâm zaferlerinin kazançlarından faydalanabilmeleri için Müslümanlığı kabul eden birkaç bedevî kabilesi kastedilmiştir. Bu insanlar gerçekte cân-ı gönülden iman etmemişler idi, sadece

dil ile söyleyerek işlerine öyle geldiği için kendilerini Müslüman sayıyorlardı. Bunların iç yüzü, Allah Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek çeşitli isteklerde bulunmaları ve sanki Müslüman olarak başkalarına büyük iyilik yapmışlar gibi mükâfat talep etmeleri sonucunda ortaya dökülüyordu.

Büyük Müfessir İbn Kesîr şöyle demiştir: Bu âyette anlatılan Bedevîler münafık değildi. Onlar, kalplerine iman iyice yerleşmemiş Müslümanlardı. Ulaştıkları makamdan daha üstün bir makam iddiasında bulundular, dolayısıyla bu hususta onlara edep öğretildi. Eğer münafık olsalardı, şiddetle kınanır ve rezil edilirlerdi.[185]

Bu âyet, imanın, zâhiren teslim olma ve boyun eğmeden ibaret olan İslâm'dan daha üstün bir mertebe olduğunu göstermektedir. Oysaki iman bedevîlerin henüz kalbine girmemiş, henüz onun hakikatine ulaşamamışlardı.

Sebeb-i Nüzûl

Hadislerde çeşitli kabîlelerin tutumları anlatılmaktadır. Müzeyne, Cüheyne, Eşca', Gıfâr ve diğerleri gibi... Esad bin Hüzeyme oğulları hakkında İbn Abbâs ve Saîd bin Cübeyr şöyle demektedir: "Kurak ve kıtlık senesinde onlar Medine'ye geldiler ve mâlî yardım isteyerek tekrar tekrar Allah Resûlü'ne: "Biz savaşmadan, vuruşmadan Müslüman olduk, biz sizinle filan filan kabilelerin savaştığı gibi savaşmadık." dediler ve bunun üzerine bu âyet indi.[186]

Bu sözleri ile onlar açıkça Allah'ın Resûlü ile savaşmadan İslâm'ı kabul etmelerinin, onların Peygamberimize ve Müslümanlara yaptıkları büyük bir lütuf olduğunu, karşılığını da almaları gerektiğini söylemek istiyorlardı. Medine civarındaki küçük

---

185 İbn Kesîr, a.g.e.
186 Suyûtî, *Lübânu'n-Nükûl*, s.199; Vâhidî, a.g.e., s. 396.

bedevî topluluklarının işte bu hareket tarzlarına bu âyetlerde ışık tutulmaktadır.

Katâde'den rivâyette şöyle denilmiştir: "Allah'a yemin olsun ki bu âyet-i kerime bütün bedevîler hakkında değildir. Onlardan Allah'a ve âhiret gününe iman etmiş olanlar da vardır. Bu âyet-i kerime bedevî kabilelerinden Müslüman oldukları için Peygamber Efendimize (sallallahu aleyhi ve sellem) minnette bulunan ve: "Bizler Müslüman olduk ve filân filân oğulları gibi seninle savaşmadık." diyen bir kabile hakkında nazil oldu.[187]

قُلْ لَمْ تُؤْمِنُوا *"De ki: Siz iman etmediniz."* Çünkü iman, yalnız dil ile ikrardan ibaret değildir. Kalpten sevgi, güven ve inançla kesin bir şekilde tasdik olması gerekir. Bu ise anlatılacağı üzere henüz gerçekleşmedi, yoksa Müslüman olduk diye Peygamberi minnettar etmeye kalkışmazlardı.

وَلٰكِنْ قُولُوٓا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ *Lâkin "İslâm olduk, size inkıyad ettik" deyiniz. Zira iman henüz kalplerinize girmiş değildir.* Yani Müslümanlığa karar verdik, sulha/barışa girdik deyin, böyle derseniz yalan söylememiş olursunuz. Çünkü savaşın zıddı olan barışa girmek ve bağlanmak mânâsına İslâm, savaşı terk edip de görünüşte karar vermekle oluşabilir. Hâlbuki kalpte sağlam tasdik olmadan iman ettik demek yalan olur.

وَإِنْ تُطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ *Eğer Allah'a ve Resûlü'ne itaat ederseniz,* yani açıktan şahadet ile ikrar edildiği gibi, kalben de samimiyetle imana yükselip olgun mümin, dosdoğru Müslüman olmak üzere gereğince amel ederek Allah ve Resûlü'nün emirlerini seve seve yerine getirirseniz. Yüce Allah:

لَا يَلِتْكُمْ مِنْ أَعْمَالِكُمْ شَيْئاً *sizin amellerinizden hiçbir şeyin mükâfatını eksiltmez. Yaptığınızı zayi etmez.* Yani eğer Allah ve Resûlü'ne (sallallahu aleyhi ve sellem) tam olarak iman eder, sahih bir

[187] Taberî, *Câmiu'l-Beyân*.

şekilde onları tasdik eder ve ihlâsla amel ederseniz, yaptığınız amellerinizin mükâfatından hiçbir şey eksiltmez. O halde ihlâssız yaparak amellerinizi zayi etmeyin. Yüce Allah kendisine yönelip tövbe eden ve ihlâsla amel eden kimselerin günahlarını örter ve onları affeder. Onlara acır ve tövbe ettikten sonra onlara azap etmez. Bu âyetle daha önce işlenen günahlardan tövbe etmeye müminler teşvik edilmiş ve sonradan iman etmiş olanların gönülleri teselli edilmiştir.

إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ *Gerçekten Allah gafûr ve rahîmdir*. Gafûrdur, itaat edenlerin kusurunu bağışlar, Rahîm'dir, rahmetinden ihsanı ile ecir verir.

İslâm-İman Tartışması

İslâm âlimleri iman nedir, İslâm nedir, bunların ikisi bir mi, ayrı mı konusunda birçok tartışma yapmışlardır. Meseleye çözüm bulmaya çalışanlar da bu müşkilâtı tam olarak halledememişlerdir. Zira Cibrîl hadisi olarak bilinen hadiste Peygamber Efendimiz (aleyhissalâtu veselâm) dinin, kalp ve inanma ile ilgili esaslarını "iman" olarak, amelle ilgili esaslarını da "İslâm" olarak açıklamasına rağmen, başka hadislerde de iman açıklanırken amele giren meselelere yer verildiği görülür. Aynı durum âyetler için de söz konusudur.

İSLÂM, 'S-L-M' fiil kökünden gelir; bu fiilin masdarı olan 'silm', 'selâmette olma, zâhir ve bâtın afetlerden uzak bulunma, sulh, esenlik' demektir.[188]

Allah'ın elçileri, insanları selâmete erdirmek, Allah'ın Selâm ismine herkesi mazhar etmek ve böylece yeryüzünde de sulh ve selâmeti gerçekleştirmek için onları Allah'a teslim olmaya çağırırlar. Bu çağrıya icabet edenler, çağrının muhtevasını

---

188 Râgıb el-İsfehânî, *Müfredat*, s. 239.

kalben kabul etmiş ve ona bağlanmış olurlar ki, bu da 'itikat' şeklinde ÎMAN'dır.

İman'ın keyfiyeti İslâm âlimleri arasında bazı tartışmalara sebep olmuştur. Bazıları "İman kalben tasdiktir" derken, bazıları "yalnızca dille ikrardır" demiş; "kalple tasdik, dille, ikrar, gereğiyle ameldir" şeklinde tarif edenler de olmuştur.[189]

Diliyle "Lâ ilâhe illâllah" diyen insan, öncelikle Müslüman'dır ve iman'a izafe olunarak mümin kabûl edilir. Kendisi tekfir olunmaz, yani ona kâfir denilmez. Yalnız gerçekten mümin olup olmadığı bilinmediğinden, 'Müslüman' olarak isimlendirilir. Bu konuda gelen bir rivâyette Sa'd b. Ebî Vakkas şöyle der: "Resûlullah, bir savaş sonrası insanlar arasında savaşta elde edilen ganîmeti taksim etti. "Ya Resûlallah, falana da ver, çünkü o da mümindir." dedim. Bunun üzerine Peygamberimiz (sallallahu aleyhi ve sellem), "Müslim de!" buyurdular. Ve bu konuşma bu şekilde aramızda üç defa tekrarlandı. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), her defasında: "Müslim de!"[190] buyurdular."[191]

Kur'ân-ı Kerim'de 'Mümin' ve 'Müslim'

Âyette "أَسْلَمْنَا" lafzı kullanılmıştır ki, bu "biz Müslüman olduk" diye de tercüme edilebilir. Bu lafızdan bazı kimseler, "Kur'ân-ı Kerim'de 'Mümin' ve 'Müslim' iki ayrı tabirdir; Mümin cân-ı gönülden iman edendir, Müslüman ise iman etmeden sadece dış görünüşü ile Müslüman olandır." manasını çıkarmışlardır.

Böyle bir iddia yanlıştır. Tefsirini yaptığımız bu âyette 'iman' kelimesinin kalp ile tasdik için ve 'İslâm' kelimesinin sadece

---

[189] es-Sabunî, *Mâtûridiyye Akaidi*, (trcm. B. Topaloğlu), s. 175-184; ayrıca bkz. Taftazanî, *Şerhu'l-Akaid*, s. 276-287; Ahmed S. Kılavuz, *İman-Küfür Sınırı*; Sabit Ünal, *Fıkh-ı Ekber ve İzahı*, DİB yay. 48-50.

[190] İbn Hıbân, *Sahîh*, 1/380; Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat*, 5/258.

[191] Ali Ünal, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, İzmir 1999, s. 507-8, 513.

dıştan itaat için kullanıldığında şüphe yoktur. Fakat buradaki ifadenin Kur'ân-ı Kerim'in müstakil iki ayrı deyimi olduğunu söylemek doğru değildir.

Kur'ân-ı Kerim'in İslâm ve Müslim kelimelerinin kullanıldığı âyetleri incelendiğinde, Kur'ân ifadesinde İslâm'ın, Allah'ın bütün insanlığa indirdiği hak dinin adı olduğu görülmektedir. İman ve emre itaat, ikisini de içine almaktadır. 'Müslim' ise cân-ı gönülden iman eden ve fiilen itaat eden kişi demektir. Örnek olarak aşağıdaki âyetleri inceleyelim:

"*Allah katında din ancak **İslâm**'dır.*" (Âl-i İmran, 3/19),

"*Kim **İslâm**'dan başka bir din ararsa, o istediği din asla ondan kabul olunmaz.*" (Âl-i İmran, 3/85),

"*Ben sizin için **İslâm**'ı din olarak beğendim.*" (Mâide, 5/3)

"*Allah kimi doğru yola sevk etmeyi isterse göğsünü **İslâm** ile genişletir.*" (En'am, 6/125)

"*Ey Peygamber! De ki: **Müslüman** olanların ilki olmam bana emredildi.*" (En'am, 6/14)

"*Onlar **Müslüman** olurlarsa şüphesiz doğru yolu bulmuş olurlar.*" (Âl-i İmran, 3/20)

Bu âyetlerde '**İslâm**'dan maksadın iman etmeden itaat etmek olmadığı meydandadır. Bu âyetler ve diğer yerlerde daha birçok örnekler göz önüne alınınca, artık İslâm'ı kabul etmek, İslâm'a girmek, iman etmeden itaat etmek demektir denilebilir mi? Bunun gibi '**Müslim**' kelimesinin de, mümin mânâsına kullanıldığına dâir örnek olarak aşağıdaki âyetlere bakalım:

"*Ey iman edenler! Allah'tan korkulması gerektiği şekilde korkunuz ve siz ancak **Müslüman** olarak can veriniz.*" (Âl-i İmran, 3/102)

"*O sizi önceden de **Müslümanlar** olarak isimlendirmişti, bu kitapta da öyle isimlendirmiştir.*" (Hac, 22/78)

"*İbrahim, ne Yahudi ne de Hıristiyan'dı, fakat o, Allah'ı bir tanıyan gerçek bir* ***Müslüman****'dı.*" (Âl-i İmran, 3/67) Hz. İbrahim ve İsmail'in Kâbe'yi inşa ederken yaptıkları dua:

"*Ey Rabbimiz! Bizim ikimizi sana teslim ve ihlâs sahibi (****Müslim****) olmakla sabit kıl, soyumuzdan bir topluluğu da* **Müslüman** *bir ümmet yap.*" (Bakara, 2/128)

Hz. Ya'kûb'un çocuklarına vasiyeti: "Ey çocuklarım! Allah sizin için bu dini seçmiştir. Öyleyse artık siz ancak ***Müslüman*** *olarak can verin.*" (Bakara, 2/132)

Bu âyetleri inceledikten sonra, Kur'ân-ı Kerim'in ifadesinde İslâm'dan maksat, iman etmeden itaat etmek ve Kur'ân'ın dilinde Müslüman, 'Sadece dıştan İslâm'ı kabul eden kimsedir.' demek, baştan yanlış ve kesin hatadır. Bunun gibi iman ve mümin kelimelerinin Kur'ân-ı Kerim'de mutlak sûrette, cân-ı gönülden iman etme manasına kullanılmadığını iddia etmek de yanlıştır. Şüphesiz pek çok yerde bu manaya kullanılmıştır. Fakat öyle yerler de vardır ki, bu kelimeler orada, dıştan iman etmiş gözükmek için, sadece dil ile söylemek manasına da kullanılmıştır. "Ey iman edenler!" denilerek dil ile ikrar ederek Müslümanlar topluluğuna giren insanlara hitap edilmiştir. Onların gerçekten Mümin olduğu veya imanının zayıf olduğu yahut sadece bir münafık olduğu göz önüne alınmamıştır. (Bunun örneklerinden birkaçı için şu âyetlere bakınız: Âl-i İmrân, 156; Nisâ, 136; Mâide, 54; Enfâl, 20-27; Tevbe, 38; Hadîd, 28; Saf, 2)[192]

Bu Konuda M. Fethullah Gülen Hocaefendi'nin Görüşü

"İslâm, silm u selâmet maddesinden gelip kulun Allah'a teslim olması, O'nun buyruklarına inkıyat etmesi, sâlim ve emin

---

[192] Mevdudi, a.g.e.

bir yola girerek selâmete yürümesi, herkese hattâ her şeye güven vaat etmesi, elinden-dilinden kimsenin rahatsız olmaması mânâlarına gelir.

İslâm'ın temeli ve mebdei îman ve iz'ân, müntehâsı da ihsan ve ihlâstır: Ulûhiyet hakikatine, aksine ihtimal vermeyecek şekilde inanıp gönlünü Hakk'a bağlamak; sorumluluklarını O'nu görüyor ve O'nun tarafından görülüyor mülâhazasıyla kemâl-i hassasiyetle yerine getirmek ve yaptığı/yapacağı her işini rıza eksenli götürmeye çalışmak, İslâm hakikatinin icmâlî ifadesidir. İslâm'ı, insanın Allah'a teslim olup, kavlî, fiilî, hâlî şükürlerle, O'na bağlı ve medyun bulunduğunu ifade etmesi; hemen her zaman ümit ve korku içinde bulunması şeklinde özetleyenler de olmuştur. İşte böyle davranan birine **mümin** veya **müslim** denir (İslâmcı değil) ve böyle biri ebedî saadete de namzet kabul edilir.

Esasları Allah'ın mesajlarına dayanan ve Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından tebliğ ve temsil edilip yaşanan ve yaşatılan İslâm semavî bir dindir ve bu dini inanarak hayatına hayat kılan da **mümin** ve **müslimdir**. Onun temel ve bâtınında îman, iz'ân ve teslim; zâhirinde de itaat, inkıyat ve sâlih amel vardır. Selef, bu dini; "İnsanları kendi irade ve ihtiyarlarıyla bizzat hayra sevk eden ilâhî kanunlar mecmuası" şeklinde tarif etmişlerdir ki, işte böyle dinamik bir sistemin, hayata hayat kılınıp temsil edildiği ölçüde dünyevî-uhrevî semerelerinden söz edilebilse de; aksine, hayattan dışlandığı takdirde onun hakkında müspet herhangi bir şey söylemek zor olsa gerektir.

Lügat itibariyle, iman ve İslâm arasında bir fark söz konusu olsa da; İslâm'ın imansız, îmanın da İslâm'sız olamayacağı kabul edilen en sağlam görüştür. Îman bir bâtın, İslâm ise onun kavlî, fiilî, hâlî ortaya konması mânâsında bir zâhirdir.. ve işte dîn-i hak dediğimiz ilâhî nizam da bunların mecmuundan ibarettir.. evet din; iman ve İslâm'ın bütün şube ve fakültelerinin hayata hayat

olmasının ilâhî unvanıdır ve bu sistemin böylece kabul edilip yaşanması mümince bir tavır ve onu bu şekilde temsil eden de (dinci değil) dindardır. Bu itibarla da, dini sadece inançtan ibaret görenler de, onu bütün benliğiyle kabul edememiş kültür Müslümanları da aldanmış sayılırlar. Her iki zümrenin de, Allah'ın dine, diyanete vaat ettiği dünyevî-uhrevî mükâfatlardan mahrum kaldıkları/kalacakları açıktır.

Ancak bu mütalâalara dayanarak ameli imanın bir parçası saymak da doğru değildir. Amelin farz olduğuna inandığı halde onu tam yerine getiremeyenler günahkâr olsalar da yine mümin kabul edilirler.. ve böyle düşünmenin Mürcie mülâhazasıyla da hiçbir alâkası yoktur. Zira, inanıyorum deyip günahı önemsememe başka, onu "Allah dilerse affeder, dilerse azap eder" mazmunu çerçevesinde değerlendirmek ise daha başkadır. Kur'ân'a göre iman, olmazsa olmaz bir asıl ve bir esas; İslâm ise onun, insan tabiatının bir derinliği haline gelmesinin biricik yoludur. İmansız amel nifak, imana rağmen amelsizlik de bir fısktır. Nifak, gizli bir küfür olması itibarıyla affı kâbil olmamasına karşılık; fısk ya da fücur tövbe, istiğfar ve yeniden Hakk'a inâbe ile her zaman mağfiret edilebilme ihtimaline açıktır. Bu itibarla, herhangi bir kimse, amel etmese de onu hafife almadığı veya önemsemezlik etmediği takdirde hakkında hep olumlu düşünülmeli ve hemen onun küfrüne hükmedilmemelidir. Aksine, bir kimse, amel etmemenin yanında Müslüman olmalarından ötürü inananları tahkir ve tezyif ediyorsa, elbetteki onun için aynı şeyleri düşünmek mümkün değildir. Burada şu hususu da hatırlatmakta yarar var: İmanın temeli ve mahall-i inkişafı kalp ve vicdan olmakla beraber, İslâmiyet adına Allah nezdinde aranan diğer bir önemli esas da, vicdanî böyle bir kabulün yanında sâlih amel ve ahlâk-ı hasenedir. Bu açıdan da, hem nazarî hususlarda hem de amelî konularda, herhangi bir zorlama olmadığı

sürece müminin her zaman inanıp kabullendiği şeylerin arkasında durması şarttır.

Evet, Müslüman olabilmek için, her türlü şirk ve şirk şâibesinden uzak durmak gerektiği gibi; samimiyetle kalbini Allah'a bağlama, ibadetlerini Allah'ı görüyor veya O'nun tarafından görülüyor olma mülâhazasıyla yerine getirmek, içtimaî davranışlarını İslâm'ın öngördüğü ahlâk-ı hasene çerçevesinde ortaya koymak da İslâmî ruhun insan hayatına değişik tecelli boyundaki yansımalarından ibarettir. Aslında, Cibril hadisinde de ifade buyurulmuş olan, iman, İslâm ve ihsana ircâ edebileceğimiz yukarıdaki hususlar aynı hakikatin zâhir, bâtın farklılığı çerçevesinde, birbirinin lâzımı ve bir vâhidin -imanın temel esas olması mahfuz- ayrı ayrı derinliklerinden ibarettir. Bâtın zâhiri istemekte, onunla beslenmekte; zâhir de bâtına dayanıp onun üzerinde temellenmekte ve amelî olan her zaman nazarînin ruhunu, özünü seslendirmektedir."[193]

İslâm ve Müslüman

Bilinen anlamıyla İslâm, Hz. Muhammed'e (sallallahu aleyhi ve sellem) vahiy yoluyla bildirilen dinin adıdır. Bu dine iman eden ve gereğini yerine getirmeye çalışan kimselere de Müslüman denir. Ancak İslâm kelimesinin sözlük mânâsı "boyun eğmek, teslim olmaktır." Bedevîlerin yaptığı da İslâm'ın sözlük mânâsını gerçekleştirmekten ibaret idi. Çünkü 15. âyeti de göz önüne aldığımızda bir kimsenin gerçekten İman etmiş olabilmesi için kendisinde şu inanç ve davranışların gerçekleşmiş olması gerekmektedir:

1. İslâm'ın taleplerini yerine getirirken bunların Allah ve Resûlü'nün emirleri olduğuna, Allah'tan geldiğine, O'nun emirlerine itaat etmenin insana, dünya ve âhiret mutluluğunu sağlayacağına kalbi ile de iman etmiş, inanmış olmak.

---

[193] M. F. Gülen, *İslâm'a İcmâli Bir Bakış -1*, Yeni Ümit, Temmuz-Ağustos-Eylül 2003 Sayı: 61.

2. Bu inancında asla şüpheye düşmemek, aklı ve duygularıyla ikna olmuş, bu inanca bağlanmış bulunmak.

3. İslâm'ı ve Müslümanları korumak, dininin güçlenmesi için malını ve gerektiğinde canını vererek çalışmak, çabalamak, olanca gücünü harcamak. Sözün gelişinden anlaşıldığına göre "Biz de müminiz, inandık" diyen bedevîler henüz cihad ile sınanmış ve imanlarını ispat etmiş değillerdi. İmanlarının kalplerine yerleşmiş olmadığı hükmüne gelince, bunu ancak Allah bilirdi ve Peygamberine böyle olduğunu bildiriyordu. Şâyet Allah bildirmeseydi, Peygamberimiz dâhil herkesin, "Ben müminim" deyip emirlere itaat edenleri gerçekten ve kalpten inanmış saymaları, böyle bilmeleri gerekecekti.

Bedevîlerin Sevgili Peygamberimize teslim olmalarına, O'nun yanında yer almalarına iki yönden bakılabilir:

a) Müminlere düşman olmak yerine dost olup destek sağlamak.

b) Ganimetten, sosyal yardımlardan yararlanmak, daha da önemlisi Müslümanlar arasında yaşayarak gerçek ve kâmil mânâda imana kavuşmak. Bu âyetler geldiği dönemde Müslümanların bedevî desteğine ihtiyaçları kalmamıştı; hâlbuki onların hem maddî yardıma, hem de hidâyete, doğru ve kurtarıcı bir hayat yolunun kılavuzuna ihtiyaçları vardı. Teslim olmalarının, itaat etmelerinin karşılığını eksiksiz olarak aldılar. Allah Resûlü ve ashabı tarafından eğitilerek hem medenîleştiler, hem de birçoğunun gönlüne iman yerleşti. Şu halde ortada sözü edilecek bir iyilik, bir lütuf varsa bu, onların teslim (İslâm) olmaları değil, bu sayede elde ettikleri idi. Bundan dolayı asıl minnettar olması gerekenler kendileriydi.[194]

---

194 Hayrettin Karaman.. *Kur'ân Yolu.*

GERÇEK MÜMİNİN VASIFLARI

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا وَجَاهَدُوا
بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أُولٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿١٥﴾

15 – *Müminler ancak o kimselerdir ki Allah'ı ve Resûlü'nü tasdik eder ve sonra da hiçbir şüpheye düşmezler. Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla mücâhede ederler. İşte imanına bağlı, gerçek müminler bunlardır.*

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوا *Müminler ancak o kimselerdir ki Allah'ı ve Resûlü'nü tasdik eder ve sonra da hiçbir şüpheye düşmezler*. Mümin nasıl olur, denilirse: Müminler ancak o kimselerdir ki, Allah ve Resûlü'ne iman etmişlerdir, yani dilleriyle ikrar ettikleri gibi kalpleriyle de sağlam inanmışlar, sonra da şüpheye düşmemişlerdir. Demek ki iman etmek için önce kalpten şüpheyi atmak şart olduğu gibi, ileride devamı için şüpheden uzak olmak da şarttır.

وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ *Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla mücâhede ederler*. Yani Allah'a itaat yolunda her türlü zahmet ve sıkıntıya göğüs germektedirler. Mallar ve canlar ile cihad, mâlî ve bedenî her türlü ibadeti içine alır.

أُولَٰئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ *İşte imanına bağlı, gerçek müminler bunlardır*. İman davasında sâdık, yaptıkları ikrara kalpleriyle ve fiilleriyle içten bağlılık göstermiş samimi Müslümanlardır. Yoksa öldürülmek korkusu ve kazanç elde etmek ümidi ile Müslüman olanlar, sâdık değildir.

Bu âyette Yüce Allah kâmil müminleri üç sıfatla niteledi. İşte kim bu sıfatları kendinde toplarsa, o gerçek ve sâdık mümindir:

1– Sâdık müminler onlardır ki; Allah'ın mevcudatı yoktan var ettiğine, var olan her şeye güç yetirdiğine, gizliyi ve gizlinin de gizlisini bildiğine, kalplerdeki gizlilikleri ilmi ile kuşattığına, göğüslerdeki sırları bildiğine, lütuf sahibi olduğuna ve her şeyin kendisine döneceğine, kendi zatından başka her şeyin yok olacağına, mahşer gününde herkesin O'nun huzurunda toplanacağına inanırlar.

2– Doğru müminler, Allah'ın Resûlü Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Peygamberlerin sonuncusu ve önderi olduğuna, Rabbinden gelen bütün hükümleri insanlara tebliğ ettiğine, Allah'ın kulu olup bütün insanlara gönderilen bir elçi olduğuna, kendi hevesinden bir şeyler söylemediğine, söylediği her sözün Allah tarafından kendisine vahyedilen şeyler olduğuna inanırlar.

3– Gerçek müminler, bu zikredilenlerden hiçbir şeyde şüpheye kapılmazlar. Onların bu imanlarını fırtınalar sarsmaz. Rüzgârlar sağa sola itmez. Allah ve Resûlü'ne iman etmişlerdir. Onların imanları bir art niyet veya maddî menfaat esasına dayanmamaktadır. Kendilerine bir şey verilirse razı olurlar. Bir şey verilmediği zaman münafıklar gibi öfkelenmezler.

4– Kâmil müminlerin bir diğer özelliği de; Allah yolunda malla ve canla cihad etmeleridir. Çünkü cihad; imanın delili, işareti, esası ve mihenk taşıdır. Îman, dili oynatarak söylenen bir söz veya kelime oyunu yaparak sarf edilen bir konuşma değildir.

O ancak nefse, düşmana ve İslâm düşmanlarına karşı yapılan bir cihaddır. İslâm daveti; dünya menfaati elde etmek için yapılan bir cihad değil, bilakis Allah yolunda ve i'lâ-yı kelimetullah uğrunda yapılan bir cihaddır. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimize; kahramanlık uğruna savaşan adamdan, hamiyyet uğruna savaşan adamdan ve riyakârlık uğruna savaşan adamdan hangisinin Allah yolunda savaşmış olduğunu sormuşlar, cevaben şöyle buyurmuştur: "Allah'ın kelimesinin/dininin üstün olması için savaşan kimse Allah yolundadır."[195] Allah'ın kelimesinin üstün olması; insanların serbest irade ile Allah'ın dinine bağlı olup, hürriyet içerisinde başkalarını Allah yoluna davet etmeleri, kendilerini bu yolda hiçbir şeyin engellememesi demektir. İşte bu anlatılan vasıflara sahip olan kimseler imanlarında ve davalarında sâdık olan kimselerdirler.[196]

Cihad

Cihad جَهَدَ "c-h-d" kökünden türemiş, Arapça bir kelime olup, her türlü meşakkat ve zorluğa göğüs gerip, çalışmak, çabalamak ve gayret etmek gibi mânâlara gelir.

Diğer bir açıdan o, insanın güç ve kuvvetini sonuna kadar sarfederek her türlü meşakkati göğüsleyip belli bir hedefe yürümesi mânâsını ihtiva eder ki, bu tarif cihadın dinî mânâsına daha yakındır.

Başka bir ifadeyle cihad, Allah ile kullar arasındaki engelleri kaldırmaktır.

Allah yolunda yapılan bütün çalışmalar, Allah'ın adı/dini yükselsin, herkes duysun ve bilsin diye gösterilen gayretler, O'nun dini İslâm'ı savunmak için ortaya konan çabalar bütünüyle

---

195 Buhari, *Cihad*, 15; Müslim, *İmaret*, 149-151.
196 Muhammed Mahmud Hicazi, a.g.e.

'*cihad*' diye isimlendirilir. Bedeniyle, malıyla cihad edene veya mânevî yönünü olgunlaştırmak için çaba sarfedene '*mücâhid*' denilmektedir.

Müminin, Allah tarafından kendisine emânet olarak verilen bedenini, malını ve zihinsel imkânlarını Allah yolunda harcaması ve İslâm yolunda kullanması cihaddır.

Diğer bir tarife göre cihad; hayatın gayesi olarak Allah'a kulluk etmek, dînî emirleri öğrenip Allah ve Resulünün koyduğu ölçülerin hayatımıza uygulanmasına çalışmak, İslâm'ı diğer insanlara tebliğ etmek, yani iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, başta kötülükleri emreden nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek, İslâm ülkesini ve Müslümanları her türlü tehlike ve saldırılara karşı savunmak ve bu konuda gerektiğinde savaşmaya kadar kapsamlı bir anlam taşımakta; kalp, dil, el ve silah gibi her vasıta ile yapılabilmektedir.

Cihadın savaştan ibaret olduğunu düşünmek, gerçeği yansıtmadığı gibi, cihada yalnız savaş anlamının verilmesi, Kur'ân ve Sünnet'te ifade edilen anlam ve kapsamı bakımından eksik ve yanlış sayılır.

ALLAH HER ŞEYİ HAKKIYLA BİLİR

قُلْ أَتُعَلِّمُونَ اللّٰهَ بِدِينِكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى
الْأَرْضِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٦﴾

16 – *"De ki: Dindarlık derecenizi siz mi Allah'a bildireceksiniz? Allah sanki bunu bilmiyor da sizin iddianıza mı bakacak? Hâlbuki Allah bunu bildiği gibi, göklerde ve yerde ne varsa bilir. Evet, Allah her şeyi hakkıyla bilir."*

قُلْ أَتُعَلِّمُونَ اللّٰهَ بِدِينِكُمْ *"De ki: Dindarlık derecenizi siz mi Allah'a bildireceksiniz?* Yani Allah'a diyanetinizi, dindarlığınızı haber verip bildirmek mi istiyorsunuz ki *biz iman ettik* diyorsunuz. Hâlbuki:

وَاللّٰهُ يَعْلَمُ مَا فِى السَّمٰوَاتِ وَمَا فِى الْأَرْضِ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ *Allah bunu bildiği gibi, göklerde ve yerde ne varsa bilir. Evet, Allah her şeyi hakkıyla bilir.* Bu âyet o bedevîleri kınamaktadır.

MİNNET: YAPILAN İYİLİĞİ BAŞA KAKMA

يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لَا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلَامَكُمْ بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ
عَلَيْكُمْ أَنْ هَدٰيكُمْ لِلْإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٧﴾

17 – *İslâm'a girmelerini sana minnet ediyorlar. Onlara de ki: "Müslümanlığınızı bana minnet etmeyin. Asıl size iman yolunu gösteren Allah size minnet eder, eğer iman iddianızda samimi iseniz!"*

يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا *İslâm'a girmelerini sana minnet ediyorlar.* Yani, Müslüman olduklarını sana bir minnet sayıyorlar, başına kakıyorlar.

Minnet

Yapılan bir iyiliği yüze vurup ondan söz etmek, yani başa kakmak. Bir diğer mânâsı ise; bir iyilik karşısında duyulan borçluluk duygusu. Kelime ayrıca ihsan, inam, lütuf, kerem, iyilik etme, iyilik bilme, bir iyiliğe teşekkür etme gibi anlamlara da gelir. Bununla birlikte yapılan iyiliği başa kakma anlamıyla yaygınlık kazanmış ve genellikle bu kötü huyu belirtmek amacıyla kullanılmıştır.

Dinimizin yasakladığı kötü davranışlardan biri de "minnet, yani başa kakmak"dır. Yapılan yardım ve iyilik hiç bir zaman başa

kakılmamalıdır. Başa kakılarak yapılan iyiliğin yararı yoktur. Hiç şüphe yok ki, başa kakmanın vereceği üzüntü, maddî yardımın sevincinden çok daha fazla olur.

Minnet kelimesinin değişik mânâlarda kullanılışı ve örnekler:

1. Yapılan bir iyiliği, verilen bir şeyi başa kakma: Kur'ân ve Sünnet'te amelleri boşa çıkaran, azap gerektiren kötü bir davranış biçiminde tanımlanarak yasaklanmıştır:

"*Mallarını Allah yolunda harcayıp da infaklarının ardından minnet etmeyenler, rahatsızlık vermeyenler yok mu, işte onların Rab'leri katında mükâfatları vardır. Onlara hiç bir endişe yoktur ve onlar üzüntü de duymayacaklardır.*" (Bakara, 2/262)

"*Bir tatlı söz, bir kusur bağışlama, peşinden incitme gelen maddî yardımdan (sadakadan) çok daha iyidir. Zira Allah ganî ve halîmdir (sizin sadakalarınıza muhtaç değildir, çok müsamahalı olup cezayı çabuk vermez).*" (Bakara, 2/263)

"*Ey iman edenler! Sadaka verdiğiniz kimselere minnet etmek, incitmek sûretiyle o sadakalarınızı boşa çıkarmayın. Allah'a da, âhirete de inanmadığı halde sırf insanlara gösteriş yapmak için malını harcayan kimsenin durumuna düşmeyin. Onun durumu, üzerinde toprak bulunan kaygan bir kayaya benzer ki, şiddetli bir yağmur olur olmaz toprağı kayıverir, cascavlak kalır. Öyleleri işledikleri hiçbir şeyden sevap ve mükâfat elde edemezler. Zira Allah inkârcılar gürûhunu hidayet etmez, emellerine kavuşturmaz.*" (Bakara, 2/264)

Yukarıdaki âyetlerden de anlaşılacağı üzere, başa kakmadan ve incitmeden yardım etmek Müslümanların özelliğidir. Aksine davranış ise, Allah'a inanmayan kâfirlerin özelliği olarak belirtilmiştir.

Peygamber Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem): "Üç sınıf insan vardır ki Yüce Allah kıyamet gününde bunlara iltifat buyurmaz, yüzlerine bakmaz, onları tezkiye etmez (temize çıkarmaz, aklamaz), korumaz. Onlar için can yakıcı bir azap vardır. Bunlar:

Elbiselerini kibirlenerek yerlerde sürüyen, yaptığı iyiliği başa kakan ve satılık eşyasını yalan yeminle kıymetlendirmeye çalışan kimselerdir."[197] buyurmakta ve böylece başa kakmanın ne kadar kötü bir davranış olduğunu, âhirette insanı ne büyük felâketlere sürükleyeceğini anlatmaktadır.[198]

Başka bir hadiste de: "Düzenbaz, cimri ve yaptığı iyiliği başa kakan kimse Cennete girmeyecektir (Cennete ilk girenlerden olmayacaktır)" buyurulmaktadır.[199]

Görüldüğü gibi âyetlerde ve hadislerde yaptığı iyiliği başa kakmak hoş karşılanmamakta ve yasaklanmaktadır. İyilik yapan insan, yaptığı iyilikle sevap kazanır. Fakat iyiliği başa kakmakla bu sevap ortadan kalkar. Bu tür insanlar; düzenbazlar ve cimriler sınıfına dâhil edilir. Yaptığı iyiliği başa kaktığı için azabı da hak eder.[200]

Tefsirini yaptığımız bu âyette de minnet aynı mânâdadır. Yani âyet, Müslüman olmalarını Peygamberimizin başına kakan kimseler için inmiştir.

2. Minnetin bir diğer mânâsı da yapılan iyiliğe karşı teşekkür etmektir: Şu ifadede görüldüğü gibi: "Yüce Allah'a hamd ü senâlar olsun ki, üç seneden beri Müslüman'ım. Mesut bir hayata kavuştum. Bana İslâmiyet'i anlatıp Müslüman olmama vesîle olanlara minnet borcum çoktur."

3. Minnet ayrıca, Yüce Allah'a hamd ve senâ etmek, şükretmek mânâsına da gelir: "Allah'a hamd ve minnet ederiz ve O'nun Peygamberine sonsuz salât ve selâm ederiz...", "Elminnetü lillâhi ve Resûlihi, minnet, şükür Allah'a ve Resûlü'nedir.." şeklinde kullanılır. Bu söz, sahabe Efendilerimize aittir.

Onlara قُلْ لاَ تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلاَمَكُمْ بَلِ اللّٰهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدٰيكُمْ لِلْإِيمَانِ

197 Müslim, *İman*, 171.
198 Osman ÇETİN, *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, Başa Kakma md.
199 Tirmizi, *Birr*: 41.
200 Cemil ÇİFTÇİ, *Şamil İslâm Ansiklopedisi*, Minnet md.

de ki: "Müslümanlığınızı bana minnet etmeyin. Asıl size iman yolunu gösteren Allah size minnet eder. Yani başa kakmak sizin hakkınız değil, aksine Allah'ın hakkıdır. Siz Müslüman olduk diye başa kakarsanız, doğrusu Allah size minnetinin ağırlığını yükletir, nimetini başınıza kakar. Çünkü sizi imana hidâyet buyurmuştur.

إِنْ كُنتُمْ صَادِقِينَ *eğer iman iddianızda samimi iseniz!"* Yani "biz iman ettik" demekte doğru iseniz, dediğiniz gibi gerçekten mümin, doğru Müslüman iseniz, iman çok büyük bir nimettir, işte buna hidâyet Allah'tan bir minnet olduğu için siz buna şükretmeyip de onu Peygamberin başına kakarsanız, Yüce Allah bu hidâyete karşı küfrünüzden dolayı sizin başınıza kakar, azarlayıcı hitabının ağırlığı altında ezer, nimetini keser.

Onların bu davranışını Yüce Allah şöyle reddetmiştir: "Yani Ey Peygamber! De ki: Ey bedevîler, İslâm dinine girmeyi bana yapılmış bir iyilik saymayın. Zira imanın faydası yine size dönecektir. Dolayısıyla Allah'ın bunu başınıza kakma hakkı vardır. Zira sizin mümin olduğunuz iddiası doğru ise, sizi imana irşad edip imanın yolunu göstermesi ve İslâm dinini kabule sizi muvaffak kılması sebebiyle asıl size nimet verip minnet eden, noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah'tır." Burada onların iman iddiasında yalancı olduklarına da işaret edilmiştir.

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) Huneyn günü Ensâr'a söylediği şu sözler de buna benzer: "Ey Ensâr topluluğu! Sizi dalâlet içinde bulmuştum da Allah benim sayemde sizi hidâyete ulaştırmadı mı? Darmadağınık bir haldeydiniz. Benim sayemde Allah sizi bir araya getirmedi mi? Siz aç ve fakir bir halde bulunuyorken benim sayemde Allah sizi zenginleştirmedi mi?" deyince Ensâr: "Evet ya Resûlullah! Allah ve Resûlü en büyük nimeti verdi ve en büyük ihsanda bulundu." demişlerdir.[201]

---

201 İbn Kesir, a.g.e.

ALLAH, YAPTIĞINIZ HER ŞEYİ GÖRÜR

إِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِۜ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾

18 – *Muhakkak ki Allah göklerin ve yerin gaybını bilir. Bütün bunları bilen Allah, sizin yaptığınız her şeyi de elbette görür.*

إِنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ *Muhakkak ki Allah göklerin ve yerin gaybını bilir.* Yani Yüce Allah, göklerin ve yerin her tarafındaki görünen ve görünmeyen her şeyi çok iyi bilmektedir. İnsanın içini-dışını bilir, içinde gizlediği düşünceleri de bilir. Müslümanlığında doğru olup olmadığını, kalplerinde iman ve doğruluk bulunup bulunmadığını, niyetlerinden neler geçirdiğini tamamen bilir ve yaptığı bütün amellere muttalidir. Bu sebeple yapılan bir iyiliğe iyilikle, kötülüğe de kötülükle karşılık verecektir.

وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ *Ve Allah, sizin yaptığınız her şeyi de elbette görür.* Bundan dolayı siz de içinizi dışınızı düzelterek ona göre korunup ona göre çalışınız. Zihinlerde ve kalplerin derinliklerinde iyice yerleşsin ve daima gönüllerde ifadesini bulsun diye, âyette Allah'ın bütün kâinatı görüp bildiği gerçeği tekrar edilip vurgulanmıştır. [202]

---

[202] Vehbe Zuhayli, *Tefsirü'l-Münir*.

Âyetlerden Çıkan Hüküm ve Hikmetler

1– Genel olarak insanları takvâya teşvik eden önceki âyetlerden sonra bu âyetlerde imanı zayıf olan kimselerin kınanması konusu işlenmiştir. Sırf ölüm korkusuyla boyun eğmek ve zahiren Müslüman olduğunu söyleyerek sadece dil ile iman ehli zümresine dahil olmak yetmez. Bunun için kalben itaat edip iman etmek gerekmektedir.

2– Eğer insanlar Allah için samimi bir şekilde iman ederlerse Yüce Allah yaptıkları amelleri sebebiyle onlara büyük sevap bahşeder. Elde ettikleri mükâfatlardan da hiç eksiltme yapmaz.

3– Âyette geçtiği şekilde gerçek müminin vasıfları şunlardır:

a) Sadece ortağı olmayan Allah'a iman etmek.

b) Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Allah'ın gönderdiği peygamberlerin sonuncusu olduğuna iman etmek.

c) Bu konuda asla şüphe duymadığı gibi aksine asla sarsılmayan kesin ve kâmil bir itikada sahip olmak.

d) Allah yolunda mal ve canı ile cihad etmek;

İşte gerçekten mümin olanlar, bunları tasdik edip şüpheye düşmeyen, bu imanı cihad ve sâlih amel ile gerçeğe dönüştüren kimselerdir. Onlar öldürülme korkusu ve bir şey elde etme arzusuyla Müslüman olan kimseler gibi değildirler. Onlar aksine, imanlarında sâdıktırlar.

4– Bir kimsenin mümin olduğunu Allah'a bildirmesine hâcet yoktur. Noksan sıfatlardan münezzeh olan Allah, bir kimsenin sahip olduğu dini bildiği gibi, kâinattaki her şeyi de bilmektedir. "*Siz Allah'a dininizi mi öğretiyorsunuz?*" âyeti, onların cehâletini ortaya koymaktadır.

5– İman etmenin faydası yine bizzat mümin olan kimseye döndüğü için bir kimsenin Müslümanlığını başka bir kimsenin

başına kakması doğru değildir. Aksine bütün bu minnet, ihsan ve nimetin sahibi olan, iman yolunu kullara gösterip irşad eden ve onları iman etmeğe muvaffak kılan Allah'tır. Bu konuda sâdık olanlar Allah'ın kendilerini hidâyete erdirdiğini itiraf edenlerdir. Burada hidâyetin manası iman yolunu göstermektir.

"*İşte imanlarında bizzat sâdık olanlar onlardır*." Sözünde, bu âyetin inmesine sebep olan bedevîlerin, dolaylı olarak yalancı oldukları söylenmiştir. Bu sebeple Yüce Allah "De ki: Siz iman etmediniz." buyurmuştur. Bu şekilde bedevîler azarlanmış olmaktadır.

6– Âyet-i kerime'nin ilk anlamı bedevîlerin gerçek manada mümin olmadıklarına, aksine zâhiren İslâm'ı benimsemiş Müslümanlar olduklarına delâlet etmektedir. Buna göre daha önce de geçtiği gibi İslâm daha genel bir mânâ ifade ederken, iman daha özel bir mânâda kullanılmıştır. Burada adı geçen bedevîler münafık da değildirler. Aksi takdirde Tövbe suresinde olduğu gibi Yüce Allah onları ikaz eder ve farklı bir üslûp kullanırdı.

7– Şüphesiz ne yerde ve ne de gökte Allah'a gizli kalan hiçbir şey bulunmaz. Kalpler ve gönüllerde bulunan duygu ve düşünceler de buna dâhildir. Dolayısıyla Yüce Allah, hakikî iman ile yalancı imanı, korkuları, istekleri ve İslâm'a girmeye götüren sebepleri çok iyi bilmektedir.[203]

---

203 Vehbe Zuhayli, *Tefsirü'l-Münir*.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut 1985.

Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddin Mahmud, *Rûhu'l-Meânî*, Beyrut 1985.

Ateş, Süleyman, *Kur'ân Ansiklopedisi*, Kuba Yayınları, ts.

- *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul 1990

Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, Beyrut 1995.

Beyhâkî, *Sünenü'l-Kübrâ.*

- *Şuabu'l-İman.*

Bezzâr, *Müsned.*

Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Sahîhu Buhârî*, İstanbul ts.

- *Edebü'l-Müfred*, Beyrut 1989, (Tahric: M. Fuâd Abdulbâkî)

Cassas, Ebû Bekir, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, Kâhire, ts.

Derveze, İzzet, *Tefsiru'l-hadis.*

Ebû Davud, Süleyman İbnu'l-Eş'as es-Sicistanî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, İstanbul ts.

Ebû Hayyân, Endelusî, *Bahru'l-Muhît*, Beyrut 1993.

Ece, Hüseyin K., *İslâm'ın Temel Kavramları*, Beyan Yay.

Erkal, Mehmet, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1991.

Gülen, M. Fethullah, *Fasıldan Fasıla I*, Nil yay., İzmir 1995.

- *Fasıldan Fasıla II*, Nil yay., İzmir 1995.
- *Kalbin Zümrüt Tepeleri*, Nil yay., İzmir 1994.

Hâkim, *Müstedrek*, Beyrut, ts.

Hamîdullah, M., *İslâm Peygamberi*, (çev. Salih Tuğ), İstanbul 2003, II,825-826.

Heysemî, *Mecmau'z- Zevâid*, Beyrut 1982.

Hicazî, Muhammed Mahmud, *Tefsîru'l-Vâdıh*, Zekâzik 1992.

İbn Atiyye, *Muharraru'l-Vecîz*, Davha 1989.

İbn Hıbbân, *Sahîh.*
İbn Kesîr, İmâdüddin Ebu'l-Fidâ İsmail el-Kureşî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kâhire 1980.
İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvinî, *Sünenü İbn Mâcê*, Beyrut 1975.
İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-Kübrâ*, Beyrut ts.
İsfehânî, Râgıb, *Müfredat*, Beyrut, ts.,
Kalkan, Ahmet, *İslâm Akaidi.*
Kandemir, M. Y, **Çakan**, İ. L., **Küçük**, Râşit, *Riyâzü's- Sâlihîn*, *Tercüme ve Şerhi*, İstanbul 2001.
Karafi, Furûk, IV/209.
Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağrıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'ân Yolu*, Ankara.
Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmiu li-Ahkami'l-Kur'ân*, Beyrut 1985.
Kutub, Seyyid, *Fizilali'l-Kur'ân*, Beyrut 1980.
Malik b. Enes, *Muvattâ*, İstanbul 1992.
Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân*, (trcm. M.Han Kayanî vd.), İstanbul 1987.
Müslim, Ebû Hüseyin Müslim İbnu'l-Haccâc, *Sahîhu Müslim*, İstanbul 1955.
Nursî, Said, *Sözler*, Işık yay., İzmir 2003.
- *Mektubat*, Işık yay., İzmir 2001.
er-Râzî, Fahruddin, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Beyrut ts.
Sâbûnî, M. Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, İstanbul ts.
Sâbûnî, *Mâtûridiyye Akaidi*, (trcm. B. Topaloğlu), Ankara 1982.
Serahsî, *Mebsut.*
Suyûtî, Celâluddin, *Lübâbu'n-Nükûl*, Beyrut 1990.
Fethu'l-Kebîr, Beyrut ts.
Şâmî, Sübülü'l- Hüdâ ve'r- Reşâd, Kâhire 1997.
Şâmil, *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1990
Taberânî, *Mu'cemu'l-Evsat.*
Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l-Beyân*, Beyrut 1988.
Tirmizi, Ebû İsa, *Sünen*, Mısır 1978.
Ünal, Ali, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, İzmir 1999.
Vâhidî, *Esbab-ı Nüzûl*, Demâm 1991.
Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul 1979.
Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer, *Keşşâf*, Beyrut 1997.
Zuhayli, Vehbe, *Tefsirü'l-Münir*, Beyrut 1991.